

**MATERIÁLY
XVI MEZINÁRODNÍ VĚDECKO - PRAKTICKÁ
KONFERENCE**

ZPRÁVY VÝDECKÉ IDEJE -2020

22 - 30 listopadu 2020 r.

Volume 4

Praha
Publishing House «Education and Science»
2020

Vydáno Publishing House «Education and Science»,
Frýdlanská 15/1314, Praha 8
Spolu s DSP SHID, Berdianskaja 61 B, Dnepropetrovsk

Materiály XVI Mezinárodní vědecko - praktická konference «Zprávy výdecké ideje -2020», Volume 4 : Praha. Publishing House «Education and Science» - 124 s.

Šéfredaktor: Prof. JUDr Zdenák Černák

Náměstek hlavního redaktora: Mgr. Alena Pelicánová

Zodpovědný za vydání: Mgr. Jana Štefko

Manažer: Mgr. Helena Žáková

Technický pracovník: Bc. Kateřina Zahradníková

**Materiály XVI Mezinárodní vědecko - praktická konference ,
Zprávy výdecké ideje -2020**

Pro studentů, aspirantů a vědeckých pracovníků

Cena 50 Kč

ISSN 1561-6940

© Authors , 2020

© Publishing House «Education and Science» , 2020

EKOLOGIE

Environmentální a meteorologické problémy velkých městech a průmyslových zón

**Жакьяева Д., Рысжан А.Е., Есенаманова Ж.С., Есенаманова М.С.,
Тлепбергенова А.Е.**

Атырауский университет имени Х.Досмухамедова

СУЩЕСТВУЮЩИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СЕВЕРНОГО КАСПИЯ

В северо-восточной части Каспийского моря, которая является государственной охраняемой территорией, существует ряд экологических проблем, характерных для этого региона.

Это такие экологические проблемы, как:

- регулирование речного стока;
- длительные циклические колебания уровня моря;
- химическое загрязнение моря (речной сток, сточные воды предприятий и населенных пунктов, расположенных на побережье, смыв загрязняющих веществ с побережья при ветровых нагонах и в результате многолетней деятельности по разведке и добыче нефти);
- проникновение чужеродных организмов;
- периодическая гибель тюленей, связанная с различными причинами, в том числе с изменением климата;
- сокращение рыбных запасов, в том числе ценных видов рыб, из-за нескольких факторов: незаконный промысел, усиление антропогенного загрязнения, регулирование речного стока и колебания уровня моря.

Каспийский регион - классический пример макрорегиональной экосистемы, которая длительное время развивалась в условиях нестабильных экологических условий, в первую очередь связанных с колебаниями уровня Каспийского моря. Адаптация природно-хозяйственных систем к низкому уровню моря к концу 1970-х годов привела к жилому и промышленно-экономическому развитию водосборной территории. В связи с этим в зоне

прямого воздействия современной трансгрессивной фазы Каспийского моря, начавшейся в 1978 г., располагались освоенные земли, населенные пункты и промышленные объекты. Особенно негативным фактором было затопление и затопление залежей углеводородов, а также риск возможного затопления на разных уровнях Каспийского моря (рис. 1).

В настоящее время в Каспийском регионе уже существует ряд экологических проблем, связанных с загрязнением окружающей среды и его воздействием на здоровье населения, расточительным использованием и истощением природных ресурсов, вторжением чужеродных видов фауны и флоры, а также антропогенным воздействием на способность биосфера к самовосстановлению.

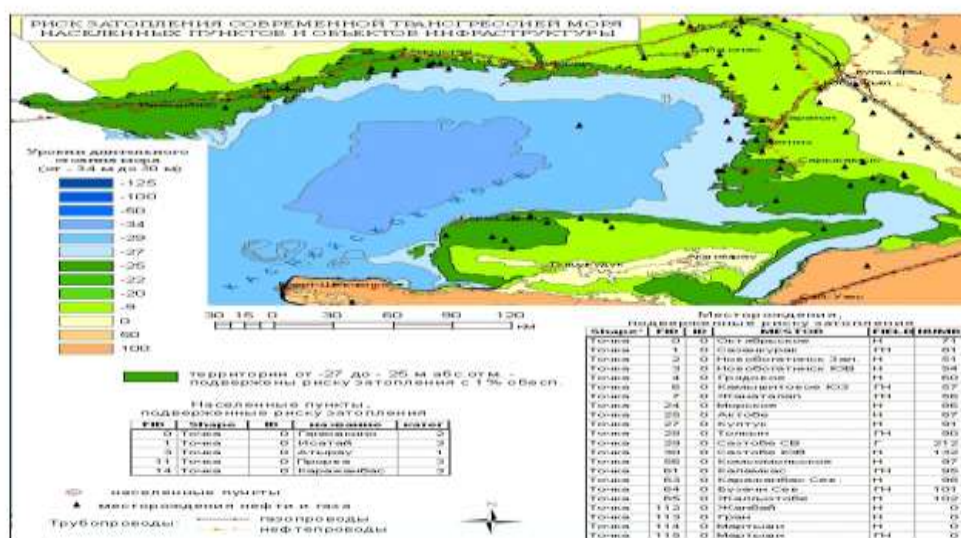

Рисунок 1 - Риск затопления при современной трансгрессии в Каспийском море населенных пунктов и прибрежной инфраструктуры

Многие из этих проблем связаны с деятельностью человека, и их решение возможно за счет использования новых подходов, технологий и инвестиций, но в некоторых случаях требуется строгое ограничение величины антропогенного воздействия на экосистемы. Для определения границ и допустимых пределов антропогенного воздействия на экосистемы, оценки емкости водных и наземных экосистем необходимо проведение комплексных исследований.

При этом большое внимание будет уделяться оценке текущего состояния биологических ресурсов, анализу снижения биологической продуктивности

флоры и фауны, оценке утраты биоразнообразия морской и прибрежной флоры и фауны, изучению потенциала возобновляемых биоресурсов. развитие аквакультуры и перспективы развития особо охраняемых природных территорий на шельфе и побережье Каспийского моря [3].

Для решения этих задач предлагается использовать экосистемный подход, использование передовых методов и подходов для оценки текущего состояния экосистем, определения воздействия природных и антропогенных факторов на водные и наземные экосистемы, определения ценности и значимости экосистемы для сохранения уникального биоразнообразия региона.

Решение проблемы будет связано с детальной оценкой антропогенного воздействия на природные компоненты и комплексы (рис. 2).

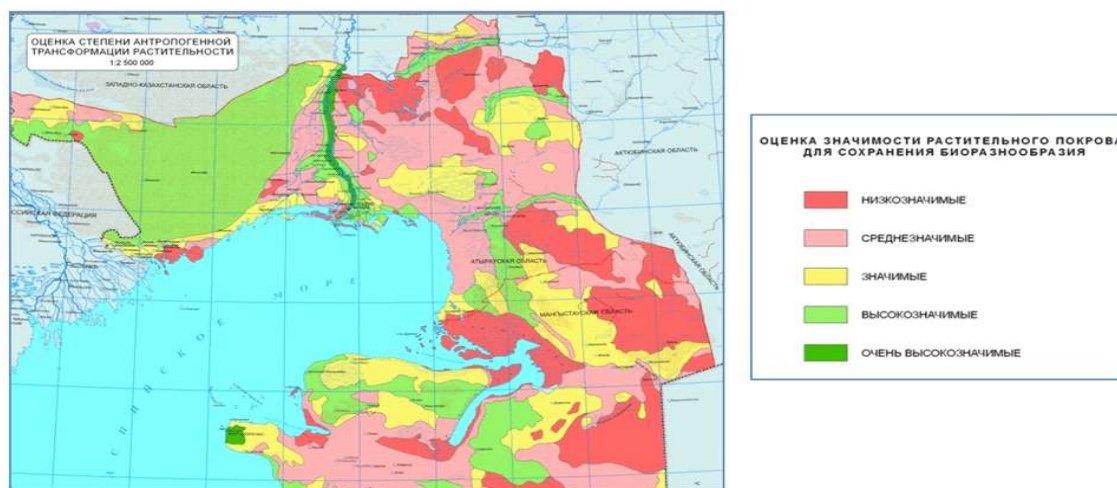

Рисунок 2 - Фрагмент карты для оценки степени антропогенной трансформации растительности Каспийского региона Казахстана.

Планируется провести функциональное зонирование казахстанского сектора Каспийского моря и побережья на основе изучения и картирования использования акваторий и территорий.

Функциональная оценка территорий и акваторий предполагает изучение экологического состояния, радиационной обстановки территории, экологического зонирования экосистем, которое представляет собой разумное зонирование территории и акватории с различными режимами деятельности и защиты.

Детальные исследования будут связаны с определением влияния нефтегазовой отрасли (разработка месторождений, транспортировка и переработка углеводородного сырья), состояния экосистем шельфового сектора

Казахстана и побережья Каспийского моря с ранжированием с учетом функционального использования и определение экологического стресса.

Экономические механизмы также необходимы для поддержания экосистем и сохранения их ценных свойств и биоразнообразия. Необходимость интеграции экономической оценки экосистемных услуг вызвана тем, что природные ресурсы играют огромную роль в экономике казахстанского Каспийского региона, но получаемые от них выгоды в долгосрочной перспективе не учитываются экономическими параметрами.

Экономическая оценка экосистемных услуг заключается в определении ценности различных выгод, которые важны для человека и его деятельности от природы.

1. Атлас беспозвоночных Каспийского моря. – М.: Пищевая промышленность, 1968. – 416 с.
2. Ахвердиев И.О., Демин Ю.Л. О структуре синоптических течений Каспийского моря в летний сезон по результатам диагностических расчетов. Каспийское море: Структура и динамика вод. М.: Наука, 1990. С.5-15.
3. Безуглая Э.Ю. Климатические характеристики условий распространения примесей в атмосфере. Справочное пособие. Ленинград, Гидрометеоиздат, 1983.
4. Водный баланс и колебания уровня Каспийского моря. Моделирование и прогноз. М.: Триада лтд, 2016. – 378 с.
5. Ивкина Н., Султанов Н. Особенности ледообразования в СВ части Каспийского моря. Гидрометеорология и экология, №4, 2012.

Салихов Р., Тлепбергенова А.Е., Есенаманова Ж.С., Есенаманова М.С.

НАО «Атырауский университет им.Х.Досмухамедова»

АНАЛИЗ СИТУАЦИИ В ОБЛАСТИ ОБРАЩЕНИЯ С ТВЕРДЫМИ БЫТОВЫМИ ОТХОДАМИ В АТЫРАУСКОЙ ОБЛАСТИ

Проблема твердых бытовых отходов (ТБО) характерна для каждого города Казахстана. ТБО, образующиеся в результате жизнедеятельности людей, представляют собой гетерогенную смесь сложного морфологического состава (черные и цветные металлы, макулатуросодержащие и текстильные компоненты, стеклобой, пластмассы, токсически опасные гниющие пищевые и растительные остатки, камни, кости, кожа, резина, дерево, уличный смет и пр.).

Сложившаяся ситуация с размещением отходов негативно влияет на состояние природной среды и санитарно-эпидемиологическую обстановку как в целом по стране, так и вблизи крупных городов особенно.

Объемы образования и накопления твердых бытовых отходов на территории любого населенного пункта во многом зависят от уровня жизни населения. С увеличением роста уровня благосостояния населения республики, наблюдается и увеличение объема образования коммунальных отходов. В то же время, в результате миграции рабочей силы значительная часть сельского населения переместилась в поисках работы в города, при этом образование бытовых отходов в расчете на душу населения в городах значительно выше, чем в сельской местности. Это объясняется не только более высоким уровнем дохода в городах, но и разницей в обращении с отходами: например, в сельской местности пищевые отходы, как правило, скормливаются домашним животным. Наряду с увеличением массы, уменьшается плотность твердых бытовых отходов в связи с возрастанием содержания в них бумаги и пластмассы за счет упаковочных материалов.

В Атырау, как и во многих городах Казахстана, преобладающим способом утилизации коммунальных отходов является их захоронение на полигонах и свалках.

Существующие полигоны твердо-бытовых отходов в населенных пунктах области не отвечают современным требованиям и вопросы размещения, переработки ТБО требуют скорейшего принятия решений.

Основные источники образования твердых бытовых отходов (ТБО) – частные домохозяйства, многоквартирные здания, офисные здания, коммерческие деловые предприятия, промышленные предприятия и общественные организации, детские сады, школы, больницы, малые предприятия, сельское хозяйство, рынки и базары и другие места образования отходов, охваченные системой сбора коммунальных отходов [1].

Подсчет объемов образования отходов производят путем регистрации автотранспорта, который доставляет отходы на свалку, а также расчетов, основанных на нормативных показателях образования отходов в $2,5\text{м}^3/\text{человека}/\text{год}$.

Таким образом, анализ ситуации в области обращения с ТБО в Атырауской области выявляет, что по мере роста благосостояния населения и научно-технического прогресса в г.Атырау и в районных центрах области, а также в крупных населенных пунктах районов наблюдается рост объемов образования ТБО, сопровождаемый увеличением объемной массы отходов. Выполненные прогнозные расчеты свидетельствуют о перспективе дальнейшего увеличения объемов образования отходов как в областном центре, так и в районах области (рисунок 1).

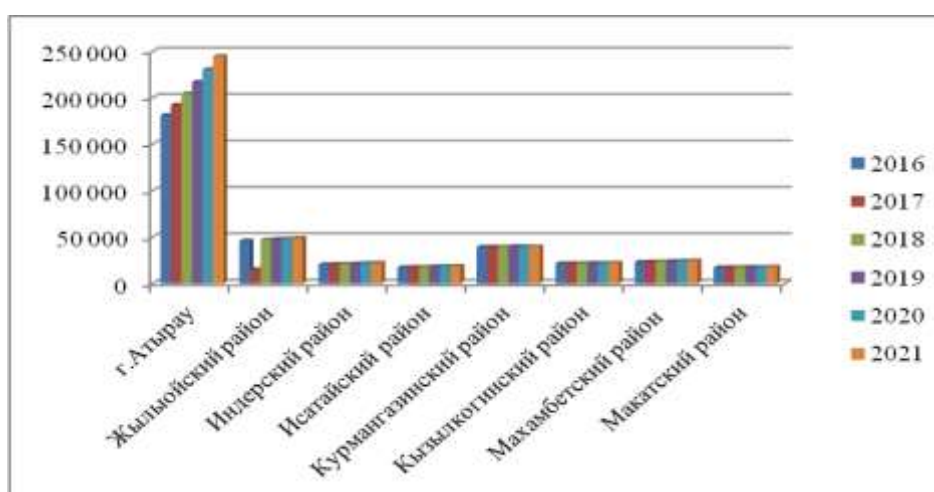

Рисунок 1-Расчетный объем образования отходов в г. Атырау и районах Атырауской области на 2016-2021 гг.

Полигон областного центра, а также свалки ТБО практически всех населенных пунктов обследованных районов области, как правило, не соответствуют требованиям природоохранного, санитарного и экологического законодательства и не удовлетворяют современным требованиям по их эксплуатации. Валовый сбор ТБО от граждан и организаций, складирование их единой массой на полигонах и свалках региона приводит к накоплению радиоактивных, биологически активных, эпидемиологически опасных отходов и веществ. Серьезной проблемой остается утилизация отходов, содержащих токсичные вещества, таких как люминесцентные лампы и ртутьсодержащие приборы (термометры), батарейки и т.д., которые должны собираться отдельно от других видов отходов. Проблема возникновения стихийных свалок на территории региона обусловлена также нехваткой контейнеров и отсутствием централизованного сбора твердых бытовых отходов на территории частного сектора.

Из сравнительного анализа данных юридических лиц, занимающихся сбором и транспортировкой ТБО по объемам образования отходов с полученными результатами расчетов, выполненными в соответствии с установленными методическими инструкциями, видно, что расчетные превышают фактические в несколько раз (рисунок 2). Из этого следует, что учет образования ТБО в городах и в населенных пунктах районов области не осуществляется, так как отсутствует мониторинг движения отходов, отвечающий современным требованиям. Результаты расчетов также свидетельствуют о необходимости корректировки принятых в г.Атырау норм образования ТБО, а также о разработке аналогичных норм для населенных пунктов районов области.

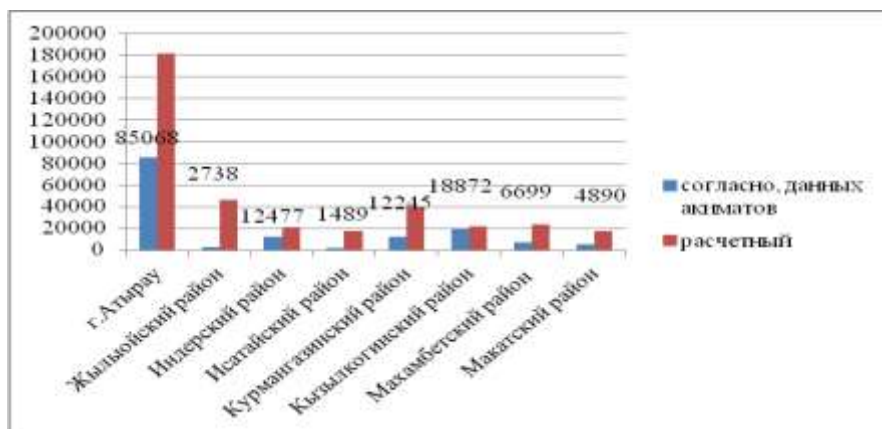

Рисунок 2 - Объемы образования отходов в районах Атырауской области в 2016 году в сравнении с расчетными данными

Услуги сбора и удаления отходов осуществляет товарищество с ограниченной ответственностью (ТОО) «Спецавтобаза».

Кроме ТОО «Спецавтобаза», сбором, вывозом и переработкой отходов занимаются еще первая сервисная компания в Казахстане ТОО «Вест Дала», внедрившая в практику комплексное управление отходами производства и потребления.

Комплексные и отдельные услуги по управлению отходами предоставляются организациям нефтегазовой отрасли, предприятиям сферы торговли и обслуживания населения, медицинскими организациями, а также различным компаниям, действующим на территории Западного Казахстана.

Своим заказчикам компания предлагает спектр услуг в области управления отходами, разработки и внедрения систем по сбору, транспортировке, хранению и обезвреживанию отходов производства, а также услуги по комплексному решению для отдельных проектов[2].

Согласно концепции по переходу РК к «зеленой» экономике и требования Экологического кодекса, в Казахстане планируется запретить выбрасывание некоторых видов мусора на полигон без сортировки и первичной обработки. А, это, электронное и электрическое оборудования, мебель, пищевые отходы, батарейки, аккумуляторы, лампы, металлы, шины и другие. На сегодняшний день Минэнерго разрабатывает национальные стандарты, определяющие функции и степень ответственности производителей товаров, потребителей, мусоросортировочных и мусорособирающих компаний, а также местных исполнительных органов.

Так как проблема с мусором в г.Атырау области существует давно рассматривается несколько проектов строительства предприятия по переработке твердых бытовых отходов. Действующий ныне в пяти километрах от Атырау мусорный полигон (свалка) открыт 40 лет назад и, как известно, не отвечает требованиям экологических и санитарно-эпидемиологических норм. В настоящее время общий объем накопленного мусора составляет порядка двух миллионов тонн. Таким образом, территория представляет собой накопившиеся многометровые ТБО, где систематические пожары, вспыхивающие до недавнего времени регулярно, были одним из основных источников загрязнения атмосферного бассейна города.

Ряд сортировочных оборудований ТБО для Атырауской области представляет мусороперерабатывающий завод для города, региона с численностью населения до 250000 человек годовой мощностью переработки 50000 тонн твердых бытовых коммунальных отходов в год при односменной работе (8 часов). Состоит из мусоросортировочного комплекса и оборудования для переработки бытовых отходов (мусороперерабатывающий комплекс), которое комплектуется с учетом пожеланий заказчика[3].

Строительство и обустройство сельских полигонов и свалок ТБО должно проводиться в соответствии с нормативными требованиями. При этом необходимо придать юридический статус всем поселковым свалкам и полигонам ТБО, согласно статьи 292 Экологического кодекса Республики Казахстан. В настоящее время требуется разработать оптимальные варианты обустройства сельских полигонов, эксплуатация которых отвечала бы современным природоохранным и санитарно-эпидемиологическим требованиям. С другой стороны, так как финансовые ресурсы на проведение дорогостоящих мероприятий по строительству в районах области полигонов ограничены, возникла необходимость разработать проектную документацию обустройства действующих полигонов по упрощенному. С этой целью, в рамках разработки программы были разработаны типовые проекты на обустройство сельских полигонов разной мощности.

На основании расчетов необходимых затрат на транспортировку ТБО из каждого населенного пункта до полигона, эксплуатация которого соответствует экологическим и санитарным требованиям, для каждого района разработаны схемы обращения ТБО, где также обоснованы потребное количество

специализированного транспорта и контейнеров для мусора, которые установлены в каждом населенном пункте.

Таким образом, в ходе реализации комплекса взаимосвязанных мероприятий, улучшены условия для решения задач по управлению твердыми бытовыми отходами и достигнуты результаты по снижению негативного воздействия твердых бытовых отходов на окружающую среду.

В данный момент по Атырауской области рассматривается строительства 10 полигонов для утилизации твердых бытовых отходов в районных центрах и отдаленных населенных пунктах области.

Ввод в эксплуатацию новых полигонов в Атырауской области позволит улучшить санитарно-эпидемиологическую и экологическую ситуацию в городе, складировать и захоронить твердые бытовые отходы на полигоне в соответствии с современными экологическими, санитарными и технологическими требованиями[4].

Современные полигоны представляют собой сложную систему, обеспечивающую отсутствие контакта отходов с окружающей средой. Однако это затрудняет процесс разложения отходов, и они представляют собой своеобразную «бомбу замедленного действия». Поэтому особенно важно спланировать мероприятия по выводу полигона из эксплуатации с его последующей рекультивацией.

Список литературы:

1. Любарская М.А. Организация обращения с твердыми бытовыми отходами: учебное пособие / М.А. Любарская. – СПб.:СПбГИЭУ, 2004. – 114 с.
2. Найман С.М., Газеев Н.Х., Глебов А.Н., Фролов Д.В. Техника и технология переработки и утилизации отходов: учебное пособие / под ред. С.М. Найман. – Казань: Изд-во Казанск. гос. техн. ун-та, 2011. – 418 с.
3. Систер В.Г., Мирный А.Н., Скворцов Л.С., Абрамов Н.Ф., Никогосов Х.Н. Твердые бытовые отходы (сбор, транспорт и обезвреживание). Справочник. – М.: АКХ им. К.Д. Панфилова, 2001.
4. Мирный А.Н., Абрамов Н.Ф., Никогосов Х.Н., Скворцов Л.С. и т.д. Санитарная очистка и уборка населенных мест. Справочник / под ред. А.Н. Мирного. – М., 2005. – 383 с.

EKONOMICKÉ VĚDY

Zemědělské ekonomika

Садуакасова А., аға оқытушы Ахметова Л.М.

«Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс-Қазақстан университеті» КЕ АҚ

ҚР ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУ

Қазақстан экономикасын алға жылжытуда және әлеуметтік, макроэкономикалық мәселелерді оңтайлы шешуде шағын кәсіпкерліктің орны маңызды.

Дамыған елдерде негізгі критериялардың есебінде шағын кәсіпорындардың анықтауы негізінен шаруашылық айналымның көлемдері мен жұмысшылар саны жатады.

Сонымен қатар, «шағын бизнес», ағылшын елдерінде айтылады, ал Япония және Батыс Еуропада «ұсақ кәсіпорындар» деп пайдаланылады.

Әлемнің дамыған елдерінде шағын кәсіпкерлікті дамыту мен қолдаудың басты мақсаты – қолайлы орта қалыптастыру. Бұл негізде мемлекеттің экономикалық саясатының тұрақтылығы, нарық инфрақұрылымының дамуы, интеллектуалды меншікті қорғаудың тиімді әдісі; жеңілдетілген әкімшілік шаралары; салық демалыстары және тағы басқалай басты нысанаға алынады.

Қазақстанда жеке кәсіпкерлікті қолдау мәселесі алғаш рет 1992 жылы 4-ші шілдеде қабылданған «Жеке кәсіпкерлікті қолдау және қорғау туралы» заңында көрініс тапты. Алайда қазіргі таңда бұл заңнама өз күшін жойған. Соңғы уақытқа дейін шағын кәсіпкерлікті қолдау мақсатында елімізде алғашқы ҚР Президентінің бастамасымен 5 заң, заңды күші бар 7 қаулысы, бірнеше бағдаламалар қабылданды. (Қазіргі кезде 2 заң күшін жойған.)

ҚР алғашқы Президентінің 2014 жылғы 17 қаңтардағы Қазақстан халқына «Қазақстан-2050» Жолдауында: «Мемлекет жұмысының негізгі бөлігі Қазақстан бизнесін, әсіресе шағын және орта бизнесті дамытуға барынша қолайлы жағдай жасау болмақ. Шағын және орта бизнес 2050 жылға қарай Қазақстанның ішкі жалпы өнімінің қазіргі 20% орнына кемінде 50% өндіретін болады. Еңбек

өнімділігін 5 есеге- кәзіргі 24,5 мыңнан 126 мың долларға дейін арттыру керек» деп шағын және орта кәсіпкерліктің маңызын атап көрсетті (1 кесте).

Осы орайда елімізде көптеген шаралар жүзеге асуда. Олардың қатарында:

- Шағын кәсіпкерлік еліміздегі жұмыссыздықты азайтудың негізгі нысаны. «Бизнестің жол картасы-2020» бағдарлама жүзеге асқалы бері, елді-мекен тұрғындарының табысы 6% артты. Кедейшілік деңгейі 5,9% дан 3,8%- ға қысқарды.

- Мемлекет тарапынан қаржы-несиелік және инвестициялық климат жасалып, шағын кәсіпкерлікке қаржы-несиелік және инвестициялық тұрғыдан қолдау жүргізілуде.

- Шағын кәсіпкерлікті жетілдіру жолында «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры қызмет атқарып жатыр.

- Ауылдық жерлерде шағын кәсіпкерлікті дамытуға көңіл бөлінуде. Бұл шараларды «Ауыл шаруашылықты қаржылық қолдау қоры» АҚ, «Казагрофинанс» АҚ, «Продкорпорация» АҚ жүзеге асыруда.

- Мемлекеттік органның даярлау, қайта даярлау, біліктілігін жоғарылату шаралары жүргізілуде.

- Технопарктер құрылды.

Кесте 1- Шағын кәсіпкерліктің негізгі көрсеткіштері

Жылдар	Барлығы	Соның ішінде		
		Шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар	Дара кәсіпкерлер	Шаруа немесе фермер қожалықтары
Белсенді субъектілерінің саны, бірлік				
2017 жыл	1 143 376	208 742	747 107	187 527
2018 жыл	1 238 708	231 325	809 115	198 268
2019 жыл	1 327 742	258 365	855 920	213 457
Өнім шығарылымы, млн. теңге				
2017 жыл	19 195 250	16 488 047	1 554 704	1 152 499
2018 жыл	21 954 672	18 272 335	1 764 985	1 317 352
2019 жыл	26 457 777	22 947 233	1 902 754	1 607 790
Жұмыспен қамтылғандар саны, мың адам				
2017 жыл	2 828,7	1 301,8	1 240,9	286,0
2018 жыл	2 947,6	1 351,9	1 315,2	280,5
2019 жыл	3 083,9	1 408,2	1 378,9	296,8

Қорыта айтқанда, шағын кәсіпкерлікті дамытудың елімізде ғана емес бүкіләлем бойынша алатын орны ерекше үлкен. Шағын кәсіпкерлікті дамытуға жұмылдырылған күш инфрақұрылымды жақсартып, әлемдік аренаға шығуға да тигізер әсері орасан зор. Бұл салаға еліміздің көңіл бөлуі, бірқатар іс-шаралар мен бағдарламаларды ұйымдастыруы жаңа бастамаларға бір қадам деп есептеуге болады.

Соңғы жылдары «Бизнестің жол картасы-2020», «Ауыл шаруашылықты қаржылық қолдау қоры» АҚ, «Казагрофинанс» АҚ, «Продкорпорация» АҚ, ««Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» сынды іс-шаралар шағын кәсіпкерлікті дамытуға көптеген мүмкіндіктер берді.

Әдебиеттер:

1. ҚР Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетінің ресми сайты (Электрондық ресурс) – www.stat.gov.kz
2. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, «Қазақстан-2050».
3. ҚР Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы (Электрондық ресурс) – www.primeminister.kz
4. Халықаралық ақпарат агенттігі (Электрондық ресурс) – www.inform.kz
5. «Атамекен» Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасы (Электрондық ресурс) – www.astana.atameken.kz

Banky a bankovní systém

Ким Н.Р., Бисенова Р.А, Кулакаева И.Ж.

Кызылординский университет имени Коркыт Ата

СТРАТЕГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕПОЗИТНОЙ ПОЛИТИКИ БАНКА

Коммерческие банки, как уже было отмечено, начинают активную деятельность по привлечению вкладов населения на взаимовыгодной основе. Успех и эффективность их деятельности зависят, прежде всего, от общей экономической ситуации, от законодательной базы, стабильности политической системы и ряда других обстоятельств. От самих же банков зависит выработка радикальных путей развития в условиях прессинга конкурентной борьбы.

Система планирования в банках представляет собой разработку стратегии, политики и тактики деятельности в рыночной экономике. Стратегия определяется на основе системы прогнозов и планов долгосрочного развития (для банков от 18 месяцев до 3 –5 лет), политика – среднесрочными планами, а тактика – краткосрочными, оперативными, гибкими планами (программами) сроком от нескольких месяцев до одного года.

Одним из важных аспектов деятельности банка является реализация оптимальной депозитной политики, которая в силу определенных причин имеет огромное значение для осуществления эффективной банковской деятельности по привлечению средств в депозиты и эффективному управлению ими.

Разработкой и реализацией депозитной политики банка занимаются в тесной взаимосвязи друг с другом целый ряд структурных подразделений банка и в том числе органы управления. Для осуществления практической деятельности по привлечению средств банки разрабатывают Положения по депозитным операциям (отдельно по вкладам физических лиц и по депозитам юридических лиц); в которых оговариваются: правила и условия приема депозитов, правовой статус субъектов договорных отношений; порядок заключения договора банковского вклада, его содержание, способы приема и выдачи вклада; перечень документации, необходимой для открытия и

пользования вкладом, и требования, предъявляемые к ним; права вкладчиков и обязанность банка; способы начисления и выплаты процентов по вкладам.

Депозитная политика представляет собой систему мер, направленных на мобилизацию свободных денежных средств юридических и физических лиц в форме депозитов с целью последующего активного их использования на взаимовыгодной основе. Денежные средства, передаваемые одним лицом другому на условиях возврата данной суммы в номинальном выражении, с добавлением заранее оговоренной надбавки, выступают выгодным средством не только для вкладчиков, так как они получают вознаграждение, но и для самих финансовых посредников. Множество депозитов способны создать ссудный капитал, который затем размещается на выгодных условиях в любых сферах экономики.

Система отношений, с помощью которых формируется депозитная политика банка, представляет собой комплекс мер по привлечению вкладчиков и совершенствованию качества обслуживания клиентов - на основе ликвидности, надежности и прибыльности вложений.

Важнейшая задача депозитной политики заключается в создании необходимых условий для увеличения депозитной базы банка.

Во-первых, разрабатываемая банком стратегия и тактика привлечения депозитов содействует увеличению числа потенциальных вкладчиков. Привлекательная депозитная политика, создание выгодных условий вложения средств для вкладчиков, повышают конкурентоспособность данного банка перед другими.

Во-вторых, за счет увеличения числа клиентов-вкладчиков увеличивается количество привлеченных средств, что позволяет банку активизировать кредитную политику. То есть, благодаря эффективному курсу депозитной политики, у банка появляется возможность не прибегать к различным дорогостоящим заимствованиям на межбанковском кредитном рынке или искать другие источники привлечения средств. В связи с этим, коммерческие банки должны постоянно заботиться, как о количественном, так и о качественном улучшении своих депозитных средств. Они используют для этого различные методы: процентную ставку, различные услуги и льготы для вкладчиков.

При этом банки соблюдают несколько основополагающих принципов организации депозитных операций.

Депозитные операции должны содействовать получению прибыли или создавать условия для получения прибыли в будущем.

Депозитные операции должны быть разнообразными и вестись с различными субъектами.

Особое внимание в процессе проведения депозитных операций следует уделять срочным вкладам.

Должны обеспечиваться взаимосвязь и согласованность между депозитными операциями и кредитными операциями по срокам и суммам.

Организуя депозитные и кредитные операции, банк должен стремиться к минимизации свободных ресурсов.

Банку следует принимать меры к развитию банковских услуг, которые способствуют привлечению депозитов.

Организация депозитной политики базируется на принципе формирования эффективного депозитного портфеля. В условиях рынка место и роль депозитного портфеля в общей стратегии развития банка значительно возрастает, что обуславливается увеличением количества и качества предлагаемых услуг, ростом различных видов депозитов, и, в связи с этим, расширением границ социальной деятельности государства.

Банки, в процессе осуществления своей деятельности сталкиваются с огромным количеством рисков. Наиболее распространенный вид риска - это риск, связанный с депозитными операциями банка. Поэтому задачей банка является эффективное управление депозитным портфелем.

Специфика управления депозитными операциями в банках определяется решением ряда поставленных задач, к которым относятся:

1. Создание условий для успешного проведения депозитных операций в условиях межбанковской конкуренции.
2. Соблюдение интересов вкладчиков (депозиторов) путем обеспечения гарантий, надежности, качества обслуживания в интересах достижения максимальной устойчивости деловых связей.
3. Гарантия получения банком намеченной планом прибыли.
4. Управление рисками.
5. Управление человеческими ресурсами.

Успешная деятельность банков зависит, прежде всего, от решения этих основных задач. Таким образом, анализ деятельности коммерческих банков по привлечению депозитов позволит лучше ознакомиться с проблемами, существующими на данном этапе, и выработать дальнейшую стратегическую программу развития.

Литература:

- 1 <https://www.bankrbk.kz/individuals/deposits/depozit-safe>

Finanční vztahy

Э.Ғ.К. Айдосова Б.Х.

Э.Ғ.К. Ыдырыс Е.Ж.

Э.Ғ.М. Кулакаева И.Ж.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан

САҚТАНДЫРУ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІН АШАТЫН НЕГІЗГІ ТӘСІЛДЕРДІҢ КАТЕГОРИЯСЫН АНЫҚТАУ

Қазіргі экономикалық жүйедегі сақтандыру қоғамдық ұдайы өндірістің тұрақты және үдемелі дамуының міндетті элементі болып табылады. Ол төтенше жағдайлар мен басқа да табиғи кездейсоқ оқиғалардың, сонымен қатар залалды өтеу тәсілі ретінде пайда болып мен дамуда.

Сақтандырудың экономикалық мазмұны осындай «қаржының» экономикалық категориясы ретінде, өйткені, оларды жақындастыру «тиісті ақшалай қаражаттардың мақсатты қорларын қалыптастыру мен пайдалану үдерісіне қызмет етуіне ықпалдасады. Қатысуы арқылы ғана қайта бөлуге бағытталған залалды өтеу мақсатында кезінде ықтималдылығына ақшалай нысандағы құны қозғалысында сақтандыру ерекшелігі көрінеді» [1, 5 б.].

Осылайша, сақтандыру ұйымы сақтандыру жағдайлары туындаған кезде сақтандыру резервтерін қалыптастыру және залалды өтеуге маманданған қаржы институты болып табылады.

Енді сақтандыру өнімдерінің негізгі теориялық зерттеуіне көшеміз.

М. Чехонин тәсілдерді мынадай түрлерге бөледі - өтемақы, нарықтық, технологиялық, нәтижелі және т. б.

Атап айтқанда, сақтандыру компаниясы тарапынан өтемақы тәуекелі сақтандыру өніміне сәйкес бастапқы өтемдік тәсілі болып табылады.

«Кездейсоқ материалдық жағдайының нашарлауына байланысты тәуекел сақтанушының кездейсоқ төлемі өтемақы тәуекелімен өтеледі» [2, 48 б.].

1–ші суретте сақтандыру өнімінің негізгі тәсілдерін жүйелеу көрсетілген.

Сурет 1 - Сақтандыру өнімінің негізгі тәсілдерін жүйелеу ¹

А. М. Шаховтың ұғымы бойынша «сақтандыру төлемінің мәні қалай ғана сақтандыру өнімі болады деген қате. Сақтандыру ұйымдарының өзара қарым-қатынасы мен сақтандыру жағдайы басталғанда салдарларын жоюға және сақтандыру төлемдерінің көлемін анықтау түпкі мақсаты болып табылады (мысалы, сақтандырылған автокөліктің зақымдануын жөндеу)" [3, 20 б.].

1-кестеде сақтандыру өніміне сәйкес Левита-Котлера-Челенкованың мультиатрибуттарының моделі, оған сәйкес сақтандыру өнімінің жиынтығының алты деңгейі ұсынылған: іргелі игілігі үшін (core benefit), өнім түрі (type of product), пайда болуына байланысты өнім (generic product), күтілетін өнім (expected product), кеңейтілген өнім (augmented product), әлеуетті өнім (potential product) [4, 42 б.].

¹ Е С К Е Р Т У – сурет автормен сызылған

Кесте 1 - Сақтандыру өніміне сәйкес Левита-Котлера-Челенкованың мультиатрибуттарының моделі

№	Деңгейі	Мазмұны
1	Іргелі игілігі үшін (core benefit)	Сақтанушының ұтымды және эмоциялық құндылықтары: үміт, сенім, тыныштық, психологиялық жайғасым, денсаулық, моральдық азаптан, мүліктерден айырылып қалудан қорғау және т. б.
2	Өнім түрі (type of product)	Сақтандыру қызметтері (басқа да қызмет көрсету кәсіпорындарында сол іргелі игіліктер қамтамасыз етеді (мысалы, ауруханалар, банктер), сонымен қатар, материалдық өндіріс саласындағы кәсіпорындар (мысалы, болат есіктер мен велотренажерлерді дайындаушылар))
3	Пайда болуына байланысты өнім (generic product)	Сақтандыру өнімдерінің сипаттамалары мен қажетті қасиеттері - жеке сақтандыру кепілдіктері және оларды қайта пайдалану
4	Күтілетін өнім (expected product)	Клиенттердің ең төменгі күту: жалпы және ерекше сақтандыру шарттар, сақтандыру ұйымының фирмалық стилі, үй-жайлар мен персоналдың сыртқы түрі, персоналдың біліктілігі және т. б.
5	Кеңейтілген өнім (augmented product)	Бұл сақтандыру өнімінің нарықта оған ұқсас түрлерінен ажырата білу, бұл үшін оны сатып алуға және тұтынуға қосымша артықшылықтар берумен байланысты. Мұнда сақтандыру өнімінің ерекшеліктерін жатқызуға болады: жеткізу шағымдарын қарау тәртібі сақтандыру жағдайлары бойынша қосымша қызметтер сияқты эвакуация бүлінген автомобильдің ЖКО орнынан ұсыну, өрттен зардап шеккенде тұрғын үйді жөндеу үшін қонақ үйде тұру және т. б.
6	Әлеуетті өнім (potential product)	Осы деңгейдегі әлеуетті өнімдері бұрын пайдаланбаған сақтандыру түрлері болып табылады, сонымен қатар мынадай қосымша қызметтер ұсынылады, мысалға, қызметтің түрлі салаларында кеңес беру, сақтанушыларға медициналық қызмет көрсету (мысалы, жеке медициналық орталықтарды құру арқылы), жеке тұлғалардың мүлігін кешенді басқару (үйге қызмет көрсету мен жөндеу жұмыстарын ұйымдастыру, тұрғын үй емес құрылыстар, автомобиль және т. б.), жерлеу қызметтері және т. б.
Е С К Е Р Т У – кесте [4, 42 б.] деректерден құрылған		

3-ші кестеде сақтандыру өнімінің трактасының салыстырмалы талдауы берілген.

Кесте 3 - Әр түрлі тәсілдерге негізделген «сақтандыру өнімінің» экономикалық мазмұнын айқындаудың салыстырмалы талдауы

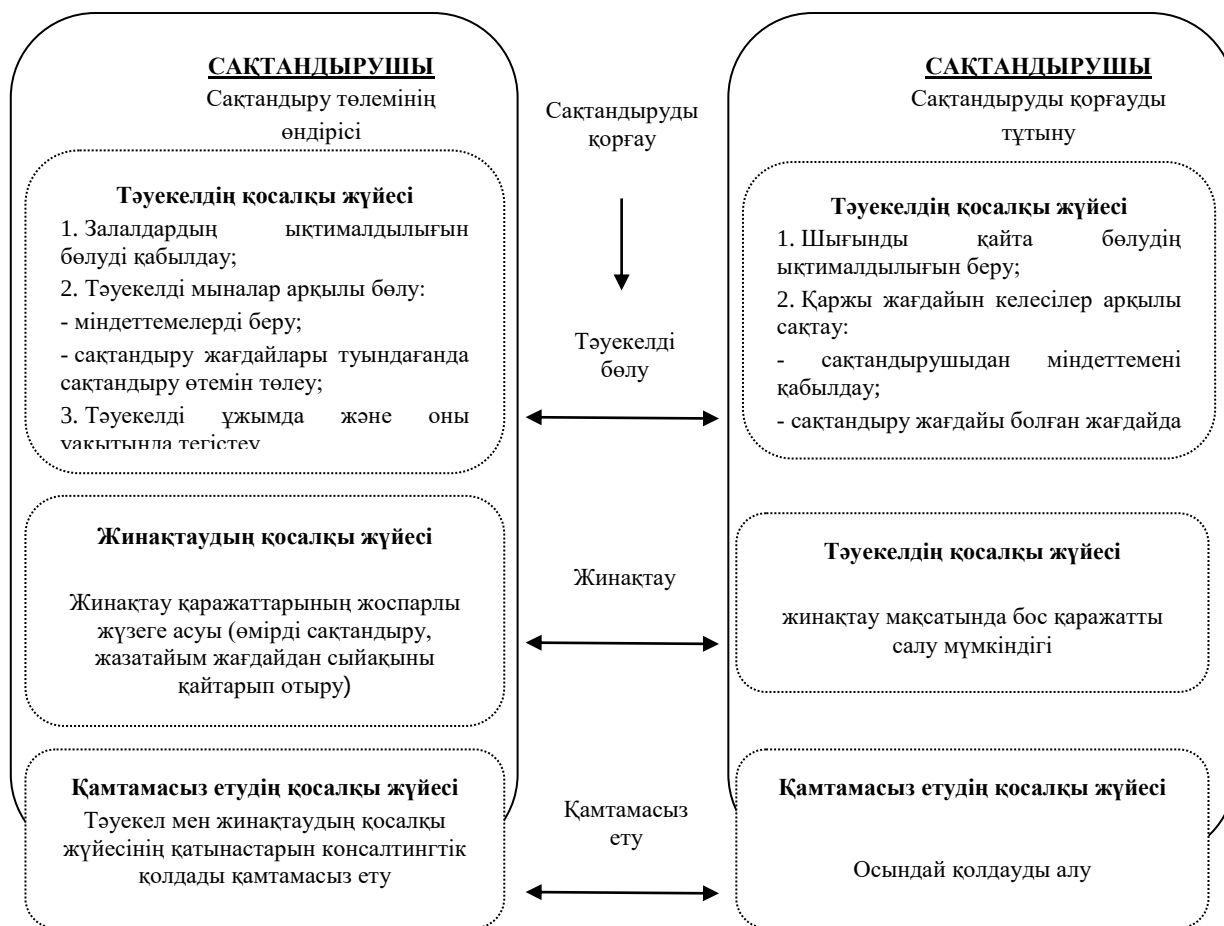
Авторлар	Анықтамасы
Заңдылық тәсілі	
Шинкаренко И.Э.	«Сақтандыру өнімі - бұл сақтандыру сертификаты мен сақтандыру ережелерін қамтитын сақтандыру шарты»[5, 13 б.]
Жуйриков К.К.	«Сақтандыру өнімі — бұл алдын-ала келісілген сақтандыру шартында оқиғалар (сақтандыру жағдайы) сақтандыру ұйымының азаматтық-құқықтық негізде қатынастарға сақтанушы (пайда алушы) жағдайда қызмет көрсету бойынша келтірілген соңғы кездегі материалдық залалды өтеуге қабылданатын міндеттемелер» [6, 21 б.]
Бондаренко Л.Н., Ломакина Т.П.	«Сақтандыру өнімі сақтандырушы сақтандыру қорын қалыптастыру мен пайдалану бойынша онда бекітілген сақтанушы мен сақтандырушының өзара міндеттемелерінің жиынтық (сақтандыру полисі немесе жеке шарт) құжаты

	болып табылады»[7, 10 б.]
Қызметтік тәсіл	
Маянлаева Г.И.	«Сақтандыру өнімі — бұл сақтанушыға сақтандыру шартын жасасқан кезде ұсынылатын негізгі және қосалқы қызмет көрсету жиынтығы» [8, 6б.]
Қызмет көрсету-заңдылық тәсілі	
Брюханова А.В., Кушелев Ю.Ф., Перемолотов В.В., Рачкова С.Б.	Сақтандыру өнімінің астарында мыналар түсінеді «мемлекеттік органдарды бақылаушы және компания, агент, клиент таратынан олардың мүдделерін ескеруде қойылатын талаптары мен көрсетілетін қызметі және құжаттар кешені» [9, 59 б.]
Юлдашев Р.Т.	«Сақтандыру өнімі - түсінігі қиын қарағанда, тікелей сақтандыру қызметіне қарағанда қиындай қабылданады және мынадай негізгі параметрлерді қамтиды: сақтандырудың тізбесі мен объектісі; сақтандыру тәуекелдері мен ерекшеліктері; франшиза; сақтандыру сомасы; сақтандыру сыйлықақысын (сақтандыру жарналарын); сақтандыру тарифтерін және оларды түзету параметрлеріне байланысты сақтандыру факторларын, сақтандыру тәуекелі; қосымша және ілеспелі қызметтер; өткізу технологияларының қызметтері; сатылғаннан кейінгі қызметтер көрсету; сақтандыру төлемдерінің жүйесін ұйымдастыру» [10, 803 б.]
Ақпараттық тәсіл	
Мюллер В.	«Сақтандыру өнімі ақпарат көлемін қамтитын, мүлктік кепілдіктерді беру шарттарын білдіреді» [1, 49 б.]
Технологиялық тәсіл	
Хайкин Р.М., Перемолотов В.В.	Сақтандыру өнімі - бұл аралық «сақтандыру қызметтерін қалыптастыру үшін шикізат». Сақтандыру өнімнің астарында сақтандырудың осы түрі үшін жарнамалық буклеттер мен лицензиялық құжаттар кешені жатыр. Сақтандыру өнімі сақтандыру технологиясы болып табылатын, яғни сақтандырушы белгілі бір технологияны орындайтын сақтандыруды сатуы» [1, 50 б.].
Нәтижелік тәсіл	
Фарни Д.	Өнім бұл өндірістік үдерістердің нәтижесінде пайда болатын экономикалық игілік. Сақтандыру өнімі өндіріс факторлары ерекшеліктерінің нәтижесінде қолдануы. Сақтандыру өнімі - бұл тәуекел, жинақтау және қосалқы жүйелерді қамтамасыз ететін жүйе» [1, 50 б.].
Е С К Е Р Т У – кесте автормен құрастырылған	

Фарни Д. сақтандыру өнімі нәтижелі тәсілді анықтауда, оның ішінде өнім өндірістік үдерістің нәтижесі болып табылатын экономикалық игілік. Сақтандыру өнімі - бұл тәуекел, жинақтау және қосалқы жүйелерді қамтамасыз ететін өндіріс факторларының ерекшеліктерін қолдану арқылы қалыптасады (2-сурет).

А.М. Шаховтың айтуынша жалпы сақтандыру ұйымының нәтижелі сапасы сақтандыру өнімі арқылы қарастырылады. Сақтандыру өнімнің мазмұны қалай анықталады, оларды жеке –жеке зерделеніп қалыптастыруда барлық үдерістерді бөлуде мүмкіндік береді. Сақтандыру жағдайы басталған кезде сақтандыру өнімі сақтандыру қызметімен нақтыланады. Тек қана сақтандыру жағдайы басталған кезде сақтандыру өнімін жасау сәтінде сәйкес келеді, сақтанушы сақтандыру сыйлықақысын (бірінші сақтандыру жарнасын) немесе шартқа қол қойылған жеке немесе мүлктік сақтандыру, онда сақтандыру қызметі туындайды және жүзеге асырылады [3, 26 б.].

Осыған сүйене отырып, «сақтандыру өнімі» ұғымы «сақтандыру қызметі» ұғымына қарағанда әлдеқайда кең деген қорытынды жасауға болады. Сондықтан, сақтандыру өнімі сақтандыру операциясы мен сақтандыруға қызмет көрсетуді сақтандыру қызметі тікелей қамтиды (3-сурет).

Сурет 2 - Фарни Д.-дің сақтандыру өнімін анықтаудағы нәтижелік тәсіл²

Сонымен, *сақтандыру өнімі* – бұл *жинақтауды қамтамасыз ететін және сақтандыруды қорғау мақсатында сақтандыру қорғанысын сақтанушының тапсырмасы бойынша сақтандыру операцияларын қамтамасыз ету және сақтандыруға қызмет көрсету үдерісіндегі экономикалық қарым-қатынастардың нәтижесі.*

² Е С К Е Р Т У – сурет [1, 50 б.] деректерден алынған

Әдебиеттер

1. Князева Е.Г. Комплексная страховая защита корпоративных интересов предприятия // Страховое дело.-2015. -№4. -С. 5.
2. Чехонин М. Подходы к определению страхового продукта // Страховое дело. - 2015. - №1.
3. Шахов А.М. Финансовые стратегии обеспечения конкурентоспособности страховой организации. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Волгоград: ГОУ ВПО «Волгоградский государственный педагогический университет», 2011. - 183 с.
4. Челенков А.П. Маркетинг услуг. - М.: Центр маркетинговых исследований и менеджмента, 2014. – 247 с.
5. Шинкаренко И.Э. Разработка страховых продуктов // Организация продаж страховых продуктов. 2013. -№4.
6. Жуйриков К.К. Страхование: теория, практика, зарубежный опыт. Учебник для студентов вузов и колледжей. – Алматы: Экономика, 2015 - 408 с.
7. Кораблева А.Г. Место страхования в сфере страховых услуг. - Волгоград, Издательство ВолГУ. 2010. -142 с.
8. Маянлаева Г.И. Страховой рынок Республики Казахстан: теория, практика и императивы развития: автореферат диссертации на соискание ученой степени д.э.н. – Алматы, 2008. – 46 с.
9. Брюханова А.В., Кушелев Ю.Ф., Перемолотов В.В., Рачкова СБ. Развитие агентской сети страховой компании. Методическое пособие. Книга 1. - М.: «БДД-пресс», 2013 г. – 159 с.
10. Юлдашев Р.Т. Страховой бизнес: Словарь-справочник. - М.: «Анкил», 2005 – 985 с.

Э.Ғ.К. Айдосова Б.Х.
Э.Ғ.К. Ыдырыс Е.Ж.
Э.Ғ.М. Кулакаева И.Ж.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан

САҚТАНДЫРУ ҰЙЫМЫ МЕН САҚТАНДЫРУ ӨНІМІНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІНІҢ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Бәсекелестік және бәсекеге қабілеттілік ұғымдары - стратегиялық басқарудың заманауи теориясы мен тәжірибесінде орталық бөлімдерінің бірі.

Қазақстандық сақтандыру нарығында заманауи жағдайда, ұсыныстың елеулі басымдықтарымен сақтандыру өнімдерінің сұранысы мен ұсынысы арасында диспропорция орнаған. Сондықтан «бәсекелестік» және «бәсекеге қабілеттілік» санаттарының мәні мен мазмұнының, әсіресе сақтандыру нарығындағы бәсекелестіктің артуының қазіргі жағдайында маңыздылығы артады.

Бүгінгі таңда отандық сақтандыру өнімдері сақтанушының қалыптасқан қажеттіліктерін толық қанағаттандырмайды. Сонымен қатар сақтандыру өнімдеріне деген сұраныс қалпына келтірілетін және жаппай сипаттағы қажетті деңгейге жетті деп айту өте ерте. Қазақстандық сақтандырушылар немесе сақтандыру өнімдерін сатып алу қажеттілігін түсінбейді, немесе ұсынатын сақтандыру өнімдері оларға қол жетімсіз болып табылады.

Сондай-ақ, сақтанушы сақтандыру өнімін арзан бағаға сатып алуды қалайтын, ал сақтандыру ұйымына негізсіз жоғары талаптар қойылған тағы бір жағдай болуы мүмкін. Бұл, әдетте, сақтанушылар үшін төменгі тартымдылығы бар сақтандыру өнімдерін сипаттайды, нәтижесінде олар сақтандырушылардың бәсекеге қабілеттілігі мен қаржылық жағдайына теріс әсер етеді.

Сақтандыру ұйымының қызметіне қолданылады сақтандыру өнімінің бәсекеге қабілеттілігі тұжырымдамасының мазмұнын сақтандыру өнімінің сапалық және құндық сипаттамаларының салыстырмалы көрсеткіші айқындайды. Бұл сипаттамалардың оңтайлы қатынасы сақтандыру кепілдіктерін қанағаттандыруды және бәсекелестердің ұқсас сақтандыру өнімдерінен табысты

айырмашылығын қамтамасыз етеді. Сондықтан, сақтандыру өнімінің бәсекеге қабілеттілігі сақтандыру ұйымының ағымдағы қызметінің тұрақтылығын, сондай-ақ оның нарықтық құнының өсу әлеуетін сипаттайды.

Ішкі және сыртқы әлеуетті анықтау және пайдалану арқылы нақты қойылған даму мақсаттарына қол жеткізу үшін, сақтандыру ұйымының бәсекеге қабілеттілігі сақтандыру нарығында өзінің бәсекелестік артықшылықтарын басқаруда (қалыптастыруда, ұстап тұруда, арттыруда) көрсетеді.

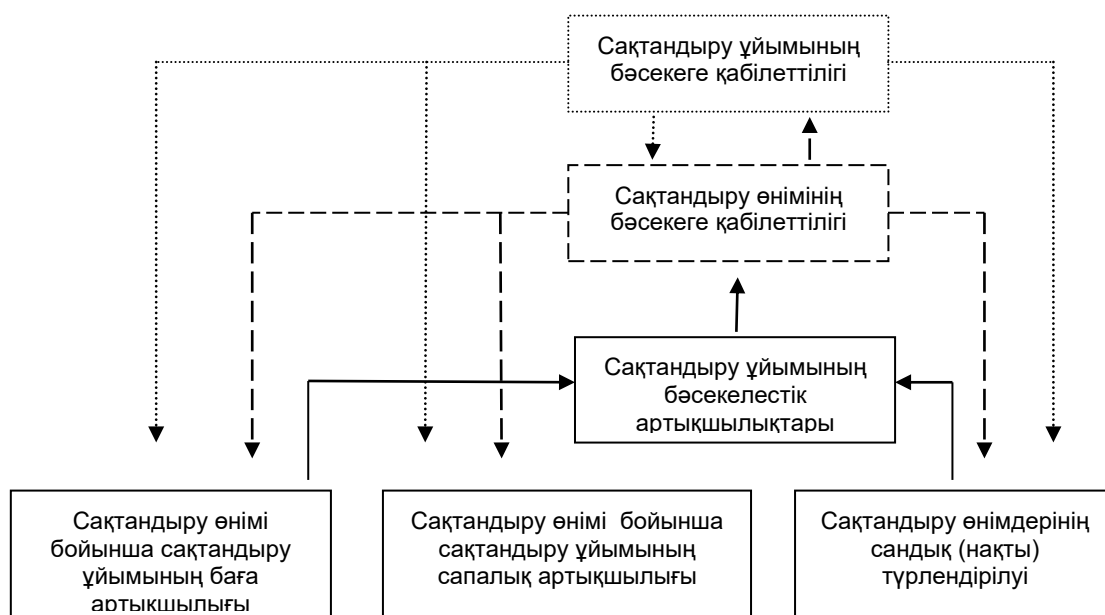
Д.М. Шевченко пікірі бойынша, бәсекелестік артықшылықтары дегеніміз «бәсекелестерге қарағанда компанияның артықшылығын анықтайтын факторлары келесі экономикалық көрсеткіштермен өлшенеді: қосымша пайда, жоғары рентабельділік, нарық үлесі, сату көлемі» [1, 385 б.].

Сақтандыру ұйымының бәсекелестік артықшылығының негізгі сипаттамалары: сақтандыру ұйымы ұсынатын сақтандыру өнімдерінің сандық (нақты) түрлендірілуі, осы өнімдерді ұсынудағы баға мен сапаның артықшылығы (1-сурет).

Сақтандыру өнімдерінің сандық түрленуі сақтанушыларға ұсынылатын сақтандыру өнімдерінің түрлерінің мөлшерімен анықталады.

Сонымен қатар сақтандыру өнімдерінің саны сақтандыру портфелінің мөлшері бойынша көрсетіледі, бұл дегеніміз «сақтандыру объектілерінің нақты саны немесе қолданыстағы сақтандыру келісімшарттары» [2, 282 б.].

Бұл ретте сақтандыру ұйымының міндеті теңгерімді сақтандыру қоржынын қалыптастыруға келтіріледі, мұнда «тәуекелдің қалыпты түрімен сақтандырудың классикалық және аралас түрі» түсініледі, әртараптандырылған, активтегі орташа және ұзақ мерзімді сақтандыру келісімшарттары бар. Әдетте бұл, жоғары қаржы тұрақтылығымен, бірақ табыстылығы төмен және өтімділігі төмен тиімді сақтандыру қоржыны» [3, 48 б.].

Сурет 1 - Тұжырымдардың өзара байланысы «сақтандыру өнімінің бәсекеге қабілеттілігі», «сақтандыру ұйымының бәсекеге қабілеттілігі» и «сақтандыру ұйымының бәсекелестік артықшылықтары»³

Бір жағынан, сақтандыру қоржынының теңгерімі инвестициялық кірістердің өсуіне және сақтандыру компаниясының меншікті капиталын нығайтуына ықпал етіп, сақтандыру ұйымының инвестициялық қызметін жүзеге асырудың тиімділігіне әсер етеді. Басқа жағынан, инвестициялық қоржынның теңгерімділігі сақтандыру тарифтерінің мөлшерін азайтады, бұл сақтандыру қоржынына жаңа келісімшарттардың түсуіне оң әсер етеді. Инвестициялық қоржынның теңгерімділігі таңдалған стратегияны ескере отырып, «кірістілік - тәуекел» және «пайдалылық - өтімділік» сияқты параметрлердің көмегімен қамтамасыз етіледі. Инвестициялық қоржынның теңгерімін қамтамасыз ету процесінде тәуекел деңгейін төмендету мүмкіндігін табу және берілген табыстылық деңгейінде оның өтімділігін арттыру қажет.

Сондықтан, сақтандыру ұйымының бәсекелестік артықшылықтары сақтандыру және инвестициялық қоржынның теңгерімділігімен анықталатындылығы туралы қорытынды жасауға болады.

³ Е С К Е Р Т У – сурет [4, 33 б.] деректен алынған

Осылайша, бәсекелестік, сақтандыру ұйымдарын нарықта қатарлас сатылатын жаңа сақтандыру өнімдерін жасауға және дәстүрлі түрін жаңғыртуға түрткі болады» (1-кесте) [5, 9 б.].

Кесте 1 - Жаңғыртылған сақтандыру өнімдері

Сақтандыру өнімі	Артықшылықтары		Жасау негізі
	сақтанушы үшін	сақтандырушы үшін	
Дербестендірілген өнім	- сақтандырылатын объектінің сақтандыру жауапкершілігі бойынша толық көлемінде сақталуы; - ықтимал оқиғалар бойынша және белгілі бір сақтандыру объектісі бойынша, алдын алу шаралары арқылы жеткілікті ақпарат алу.	- сақтандыру өнімдерін бағалауға мұқият және объективті тәсілдеме; - пайдалы өнім; - сақтандыру объектісін бағалауға жеке көзқарас.	Сақтандыру өнімінің даралығы
Қорапты өнім	- «қорапты» сатып алу мүлкі тексеруді қамтымайды; - клиентке сақтандырылатын мүлктің құнын есептеудің қажеті жоқ; - сақтандыру нарығының басқа да өнімдеріне қарағанда бағасы әлдеқайда төмен; - Келісім-шартты рәсімдеу кезінде уақыт үнемдеу.	- келісім-шартты рәсімдеу үшін де, бизнесті жүргізу үшін де шығындарды азайтады (үнемді өнім); - орташата табыстары бар тұтынушылар сақтандырылады; - Сақтандыру объектісін тексерусіз қабылдау; - жауапкершілік шегін орнату.	Сақтандыру өнімін максималды типтендіру
Кешенді өнім	- бір келісімшарт бойынша сақтандырудың түрлі салаларының қызметтері үйлестірілген; - бағадан үнемдеу; - Келісім-шартты рәсімдеу кезінде уақыт үнемдеу.	- бір келісімшарт бойынша бірнеше сақтандыру өнімдерін жүзеге асыру; - агентке төлем төлеуден үнемдеу.	Сақтандыру өнімдерінің әртүрлілігі
Е С К Е Р Т У – кесте [6, 8 б.] деректен алынған			

Стандартты сақтандыру өнімдерінің жаппай тұтынудан жеке тұтынуға ауысуы байқалады (сақтандыру өнімі сақтандырушының нақты қажеттіліктерін қанағаттандыруға тиіс), сондай-ақ сақтандыру өніміне ғана емес, оның қызмет көрсету жүйесіне де талаптардың өсуі / алып жүруге және қосымша қызметтер: сақтанушыны «мультиатрибутивтік өнім» қызықтырады». Демек, сақтандыру

нарығындағы бәсекелестік сақтандыру өнімінің сапасы мен қызмет көрсету саласына көшеді.

Қазақстандық сақтандыру ұйымдары «тауарға бағдарланған» -нан гөрі «клиентке бағдарланғанға» өтуді талап ететінін түсінуі керек, бұл сақтандыру ұйымының басшылығы мен меншік иелерінің басымдықтар жүйесінде сақтанушының мүдделерінің артықшылығы болып табылады.

Әдебиеттер

1. Экономический электронный словарь// [http7/www.glossostav.ru/word/527/](http://www.glossostav.ru/word/527/)
2. Глущенко В.В Управление рисками. Страхование. - Железнодорожный: ТОО НПЦ «Крылья». 2010 - 282 с.
3. Яшина Н.М. Теория формирования сбалансированного страхового портфеля. - Саратов, ФГОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2012. - С. 48.
4. Шахов А.М. Финансовые стратегии обеспечения конкурентоспособности страховой организации. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Волгоград: ГОУ ВПО «Волгоградский государственный педагогический университет», 2011. - 183 с.
5. Лапшин СВ. Маркетинг «коробочных» продуктов // Организация продаж страховых продуктов. -2015. - № 1. - С. 5 -9
6. Садыкова Л.М. Страховой рынок России: состояние и перспективы развития. Автореферат. Санкт-Петербург, 2010. – 28 с.

Účetnictví a audit

Тулеуова А., 3 курс студенті, УА – 19 – 3с/к тобы
Ғылыми жетекші: магистр, оқытушы, Нуржанова И.С.
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан

СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ ЕСЕБІ ЖҮЙЕСІНДЕ ӨНДІРІСКЕ АРНАЛҒАН ШЫҒЫНДАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ

Аңдатпа. Өндіріс шығындарын есепке алу және өзіндік құнды калькуляциялау бүгінде бухгалтерия жұмысының орталық учаскелерінің бірі болып табылады. Шығындарды есепке алуды ұйымдастыру дегеніміз жалпы жұмыс процесін ұйымдастыру әдістерінің жиынтығы, компания пайдаланатын шоттар жүйесі және өндіріс шығындарын жинақтау мен жалпылауға қолданылатын тәсілдер болып табылады.

Түйінді сөздер: өндіріс шығындары, стратегиялық басқару, дифференциал, үстеме шығындар.

Өндіріс шығындарын есепке алу және өнімнің өзіндік құнын есептеу әдісі - өнімнің нақты құнын есептеуді, сондай-ақ шығындарды өнім бірлігіне жатқызуды қамтамасыз ететін өндірістік шығындарды құжаттау және көрсету әдістерінің жиынтығы ретінде түсіндіріледі. Жалпы айтқанда, бұл есептеу объектілері үшін өндіріс шығындарының аналитикалық есепке алу әдістерінің жиынтығы және есептеу бірліктерінің есептеу әдістері болып табылады. [1].

Шығындарды есепке алудың көптеген әдістері бар. Оларды қолдану өндіріс процесінің ерекшеліктерімен, өндірілетін өнімнің сипатымен, оның құрамымен, өңдеу әдісімен және басқа да факторлармен анықталады.

Отандық тәжірибеде шығындарды есепке алу әдістерінің жалпы қабылданған жіктемесі әлі әзірленбеген. Дегенмен, оларды өнімнің өзіндік құнына шығындарды қосудың толықтығы, өндірістің технологиялық процесіне қатысты (немесе шығындарды есепке алу объектілері бойынша), шығындарды есепке алу мен бақылаудың жеделдігі бойынша қарастыруға болады.

Бүгінгі таңда басқару технологияларын дамыту саласындағы бәсекелестіктің күшеюі жағдайында бизнестің ұзақ мерзімді жоспарлауға және қызмет рентабельділігінің ең жоғары деңгейін қамтамасыз ететін өндірісті

дамытудың ең тиімді бағыттарын анықтауға бағытталуы маңызды мәселелердің бірі болып табылады. [2].

Алайда, стратегиялық басқару есебінің жекелеген аспектілерінің теориялық және практикалық жақтары әлі де жеткілікті дамымаған. Қазақстандық кәсіпорындар басшыларының стратегиялық менеджменттің рөлін кеңейту жағдайында есептің осы саласына қызығушылығы артып келеді. Мұның бәрі стратегиялық басқару есебінің теориясы мен практикасын одан әрі зерттеуді қажет етеді.

Стратегиялық басқару есебінің мақсаты ішкі пайдаланушылар үшін басқару шешімдерін, яғни болашаққа арналған шешімдерді қабылдау үшін қажетті ақпаратты дайындау болып табылады. Ұйымның күтілетін шығындары мен кірістері туралы егжей-тегжейлі ақпарат болуы керек. Бұл ретте кәсіпорынның шығыстары халықаралық стандарттарға сәйкес әрбір есепті кезеңде туындайтын кезең шығыстарына (әкімшілік шығыстар, өнімді өткізу жөніндегі шығыстар және қаржыландыруға арналған шығыстар) бөлінеді, есепті кезеңнің соңында қорытынды кірісті азайтуға есептен шығарылады, ол ай сайын өнімнің өзіндік құнына қосылатын өндірістік шығыстар. Өнімнің өзіндік құнына кіретін барлық шығындарды мыналарға жіктеу керек:

- айнымалы, тұрақты-өндіріс (сату) көлемінің өзгеруіне байланысты;
- бағалау кезінде есепке қабылданатын және қабылданбайтын шығындар;
- қайтарымсыз шығындар (өткен кезеңнің шығындары);
- есептелген шығындар (немесе кәсіпорынның жоғалған пайдасы);
- жоспарланған және жоспарланбаған шығындар;
- өсім және шекті шығындар мен кірістер;

Айнымалы шығындар өндіріс көлемі өзгерген кезде пайда болады, және оның көлеміне тура пропорцияда өзгеріп отырады. Олар ұйымның іскерлік белсенділігіне байланысты өндірістік және өндірістік емес болып бөлінеді.

Ауыспалы өндірістік шығындар өнімнің өзіндік құнын сипаттайды, себебі тұтынушы объектінің құнын емес, өнімнің құнын және оны тұтынудың өзіндік құнын қызықтырады. Өндірістік ауыспалы шығындардың мысалдары тікелей материалдық шығындар, тікелей еңбек шығындары, көмекші материалдар мен сатып алынған жартылай фабрикаттар болып табылады. [3].

Жалақы шығындарын тікелей және жанама деп бөлу көбінесе нақты жағдайларға байланысты. Егер ұйымда өнімнің бір ғана түрі өндірілсе, онда тек өндірістік жұмысшылардың ғана емес, сонымен қатар басқарушы қызметкерлердің де жалақысы тікелей шығындар ретінде жіктелуі мүмкін. Тікелей материалдық шығындар мен тікелей еңбек шығындары ауыспалы болып табылады, өйткені олардың мәні өндіріс көлеміне тікелей пропорционалды түрде өзгереді.

Үстеме шығындарға барлық жанама шығындар кіреді. Бұл өндіріске байланысты шығындар, бірақ дайын өнімнің нақты түрлеріне тікелей және біржақты өнімдерді жатқызуға болмайды. Оларды жанама өндірістік шығындар деп те атайды.

Үстеме шығындар таңдалған базаға пропорционалды түрде өнім түрлері бойынша бөлінеді.

Қосалқы материалдардың, электр энергиясының, құралдардың шығындары сияқты кейбір үстеме шығындар өндіріс көлеміне тікелей пропорционалды түрде өзгереді және ауыспалы өндірістік шығындар болып табылады. Кейбір үстеме шығындар тұрақты болып табылады. Мысалы, сақтандыру сыйлықақылары, жалдау ақысы, жабдықтың амортизациясы немесе коммуналдық қызметтер үшін төлемдер.

Өндіріс шығындары өндірістік үстеме шығындар ретінде жіктеледі. Олар шығындардың үш түрін қамтиды:[4]

жанама материалдық шығындар,

жанама еңбек шығындары;

басқа да өндірістік шығындар;

Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға арналған шығындар жаңа өнімдер мен қызметтерді әзірлеу жөніндегі барлық шығындарды, яғни тәжірибелік үлгілерді жасауды, жаңа бұйымдарды сынауды, ғылыми зертханаларды ұстауды қамтиды. Мұндай шығындардың маңыздылығы артып келеді, өйткені бәсекелестік тек елдер арасында ғана емес, фирмалар арасында да артады.

Өндірістік қызметте мүмкін шығындар деп аталатын пайдаланылмаған мүмкіндіктердің шығындары пайда болуы мүмкін. Олар бір әрекетті таңдау барысында басқа әрекеттің пайда болуын жоққа шығарған кезде жоғалған

пайданы білдіреді. Балама шығындар көптеген жағдайларда бизнесте шешім қабылдау кезінде пайда болады. Мысалы, спорттық сөмкелерді өндіруші компания чемодандар жасауға тапсырыс алды. Егер компания осы тапсырысты қабылдаса, онда спорттық тауарларды сататын дүкендер желісі үшін спорттық сөмкелердің әдеттегі санын шығару үшін өндірістік мүмкіндіктер (машина және жұмыс уақыты) жетіспейді. Бұл тапсырысты қабылдаудың балама шығындары- бұл спорттық сөмкелерді өндірудің жіберіп алған пайдасы және де оны жүзеге асыру мүмкін емес. Бұл жоғалған пайда оларды өндіру шығындарын алып тастағанда, спорттық сөмкелерді сатудан түсетін табыс ретінде есептелуі мүмкін.[5]

Қайтарылмайтын шығындар - бұл өткен жылдары жасалған шығындар. Олар болашақ шығындарға әсер ете алмайды және оларды қазіргі немесе болашақ іс-әрекеттермен өзгертуге болмайды.

Дифференциалды шығын - бұл екі балама шешімді қарастырған кезде шығындар әр түрлі болатын шама. Жаңа қалалық бассейн салу үшін екі балама орын қарастырылуда делік. Егер А ауданы таңдалса, бассейнді күтіп ұстау бойынша жыл сайынғы шығындар шамамен 75000 мың теңгені құрайды. Егер В аудан таңдалса, жыл сайынғы шығыстар 70000 мың теңге сомасында күтілуде. Бассейндегі дифференциалды шығындар келесідей есептеледі:[4]

$$75000-70000 = 5000 \text{ мың теңге.}$$

Дифференциалды шығындар қосымша немесе өсу шығындары деп те аталады. Қалалық бассейнің мысалында, егер қалалық бассейн А ауданнан В ауданына ауысса, оны ұстау бойынша жыл сайынғы өсу шығындары 5000 мың теңгені құрайды, дифференциалды (немесе өсу) шығындар көптеген экономикалық шешімдерде анықталады.

Шекті шығындар-бұл барлық өнім үшін емес, оның бірлігі үшін қосымша есептелетін шығындар.

Өндірістің шекті шығындары-бұл өнімнің басқа бірлігі өндірілген кезде қосымша шығындар. Бірліктің орташа құны-өндірілген бірліктер санына бөлінген кез-келген өнім мөлшерін өндірудің жалпы құны. Шығындарды өнімнің (жұмыстардың, қызметтердің) өзіндік құнына қосудың толықтығы тұрғысынан өндіріс шығындарын есепке алу жүйесін қарау кезінде шығындарды өнімнің өзіндік құнына толық енгізу жүйесін және шығындарды толық емес,

шектеулі қосу жүйесін бөліп көрсетуге болады. Толық құны бойынша есепке алу кезінде кәсіпорынның өнімді өндіруге және сатуға байланысты барлық шығындары, олардың тұрақты және ауыспалы, тікелей және жанама болып бөлінуіне қарамастан, қосылады. Өнімге тікелей жатқызуға болмайтын шығындар (өндірістік үстеме шығындар) алдымен жауапкершілік орталықтарына бөлінеді, содан кейін таңдалған бөлу базасына пропорционалды түрде өнімнің өзіндік құнына ауыстырылады. Есепті кезең ішінде мұндай шығыстар жекелеген шоттарда жинақталады, ал есепті кезеңнің соңында өнімнің нақты түрінің өзіндік құнына бөлудің белгілі бір базасына қосылады.

Бөлу базасы: Негізгі өндірістік жұмысшылардың жалақысы, тікелей шығындар сомасы, шығарылған өнім көлемі болуы мүмкін.

Тиісті есепке алу объектісіне бірден жатқызылуы мүмкін тікелей шығындар: тікелей материалдық шығындар; еңбекақы төлеуге тиісті тікелей шығындар.

Өнімді сату сәтінде оның сату құнын (кірісін) анықтау үшін бухгалтерлік есеп шоттарында көрсетілмей толық өзіндік құн есептеледі, оған осы жағдайда кезең шығыстары жатқызылатын жанама шығыстар қосылады.

Толық шығындар есебі отандық тәжірибеде кең таралған және кәсіпорынның қаржылық нәтижесін анықтауда, салық төлемдерін есептеуде және өндірісті дамытудағы перспективаларды бағалау үшін маңызды.

Толық шығындар есебі жүйесі, біздің ойымызша, бірқатар артықшылықтар мен кемшіліктерге ие.

Артықшылықтары мыналарды атап өтуге болады:

Қазақстанда қолданылып жүрген қаржылық есеп және салық салу жөніндегі нормативтік актілерге сәйкестігі;

аяқталмаған және дайын өнім қорларының құнын дұрыс бағалау.

Елеулі кемшіліктер осы есепке алу жүйесін жатқызуға болады:

Өнімнің өзіндік құнына оны өндірумен тікелей байланысты емес шығындарды қосу (нәтижесінде өнімнің жекелеген түрлерінің рентабельділігі бұрмаланады);

жанама шығыстарды есептен шығару кезінде жалпы бөлу базаларын пайдалану салдарынан объектілердің өзіндік құнын жоғалтуы;

өнімге сұраныс азайған кезде қоймадағы дайын өнім қорындағы тұрақты үстеме шығыстарды капиталдандыру;

шығындардың жоспарлы құны алдын-ала жоспарланған пайданы қамтамасыз етеді, іс жүзінде шығындар қауіпін жою қажет;

Өндіріс көлеміне байланысты шығындар мінез-құлқының сипатына назар аудармау салдарынан шығындарды талдау, бақылау және жоспарлау мүмкін еместігі (өйткені есепте белгіленген шығындар айнымалы ретінде қарастырылады). [1]

Нақты өмірде нақты өндірістік шығындарды нормалар мен нормалардан ауытқу бойынша бөлек есепке алуды бухгалтерлік есеп процестерін ұйымдастырудың күрделілігіне байланысты жүзеге асыру қиын. Сондықтан есепті кезең ішінде тікелей өндірістік шығындар нормаға бөлінбестен және нормалардан ауытқусыз есепте көрсетіледі.

Қорытындылай келе, шығындарды есепке алудың бір ғана әдісі өте сирек қолданылатынын атап өткім келеді: әдетте аралас әдістер ақыл-ой мен иесінің белгілі бір параметрлер бойынша аналитикаға қажеттіліктеріне негізделген қолданылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сатаев С.А. Основы стратегического учета в управлении затратами // Вестник Кыргызского экономического университета им. Т. Рыскулбекова Спец выпуск, посвященный Иссык-Кульскому форуму бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии «III-Исраиловские чтения» Часть 1, г. Чолпон-Ата, 6-9 июля 2013 г. – 260 с.
2. Каверина О.Д. Управленческий учет: системы, методы, процедуры. - М.: Финансы и статистика, 2004
3. Карпова Т. П. Управленческий учет: учебник для вузов. - М. ЮНИТИ, 2002.
4. Чернов В. А.- Управленческий учет и анализ коммерческой деятельности.
5. Пизенгольц.З.М.О содержании управленческого учета. Бухгалтерский учет.//2000,№19

CHEMIE A CHEMICKE TECHNOLOGIE

Rustembekov K.T., Toibek A.A., Kasymkhanova N.D., Sadueva A.K.

Academician E.A. Buketov Karaganda University, Kazakhstan

SYNTHESIS AND X-RAY PHASE ANALYSIS OF DOUBLE CALCIUM TELLURITES

Among the most important classes of inorganic compounds, the study of which is associated with the creation of a number of unique practically valuable substances, a special place is occupied by selenium and tellurium compounds. Selenium and tellurium derivatives are characterized by high chemical activity, which determines the prospects of synthetic transformations aimed at obtaining new semiconductor, ferroelectric and radioluminescent materials of a wide range of applications. In addition, recent research conducted in this field of chemistry has shown that compounds synthesized with the participation of alkaline earth, rare earth metals and non-metals are more likely to exhibit a variety of physical and chemical properties. And double tellurites of alkaline earth and rare earth metals are poorly studied compounds in this respect.

In this regard, the aim of this work is to synthesize and study the x-ray characteristics of double tellurites of the composition $\text{LnCaTeO}_{4.5}$ (Ln – Dy, Ho).

The initial components for the synthesis were oxides of dysprosium (III), holmium (III), tellurium (IV) and calcium carbonate («chemically pure») in a stoichiometric ratio. Stoichiometric amounts of the starting materials were thoroughly ground in an agate mortar, then poured quantitatively into alundum crucibles and subjected to heat treatment for solid-phase interaction in air in a silite furnace. The following heat treatment mode was used: annealing for 15 hours at a temperature of 400 ° C, 20 hours at a temperature of 800 ° C with periodic grinding in a mortar; then annealing for 23 hours at a temperature of 1200 ° C, also with periodic grinding of the compound; the last stage of annealing for 10 hours at a temperature of 400 ° C in order to obtain stable compounds at low temperatures.

The formation of the equilibrium composition of the compound was monitored by X-ray phase analysis on the DRON-2.0 installation using CuK_α – radiation filtered

by a Ni filter ($U = 30$ kV, $I = 10$ mA, pulse counter scale 1000 imp/s, counter rotation speed 2 deg/min, time constant $\tau=5$ s, angle interval 2θ from 10 to 90°).

Based on the X-ray data of the compounds, the intensity of the diffraction maxima was evaluated on a one-hundred-point scale. The radiograph of the powder of the studied compound was indicated by the homology method [1].

The reliability of indexing was monitored by a satisfactory agreement between the experimental and calculated values ($10^4/d^2$), as well as the consistency of the values of the X-ray and pycnometric densities of the studied compound. Toluene of brand «pure for analysis» was chosen as an indifferent liquid, because it is chemically inert to the compound under study and wetting the substance well enough. The pycnometric density of tellurite was measured in a 3 ml pycnometer. The density of the test substance was measured 5 times by a known method [2].

Table 1 shows the results of indexing radiograph of the powder of the studied compounds.

Table 1

X-ray indexing of synthesized tellurites

I/I_0 , %	d , Å	$10^4/d^2_{\text{exper.}}$	hkl	$10^4/d^2_{\text{theor.}}$
1	2	3	4	5
DyCaTeO _{4.5}				
30	4,733	446,4	203	450,8
10	3,371	880,0	322	879,3
62	3,172	993,9	323	995,3
74	3,080	1054,1	411	1051,7
100	2,914	1169,7	403	1176,8
16	2,843	1237,2	413	1237,3
10	2,821	1256,6	117	1257,8
30	2,685	1387,1	414	1399,7
14	2,486	1618,1	227	1620,8

1	2	3	4	5
6	2,310	1874,0	009	1879,2
16	2,138	2187,7	219	2181,7
19	2,058	2361,1	229	2363,2
30	1,919	2715,5	517	2709,8
25	1,882	2823,3	615	2818,5
7	1,730	3341,2	007	3340,8
22	1,682	3534,7	371	3532,2
9	1,658	3637,7	259	3633,7
12	1,647	3686,5	650	3690,5
21	1,617	3824,5	227	3824,8
16	1,608	3867,5	080	3872,0
15	1,588	3965,5	548	3965,3
9	1,541	4211,1	368	4207,3
6	1,512	4374,2	539	4369,0
9	1,455	4723,6	664	4727,2
10	1,392	5160,9	921	5165,7
6	1,344	5536,1	932	5537,8
8	1,303	5889,9	941	5891,7
7	1,257	6328,9	488	6324,8
7	1,222	6696,6	195	6690,5
8	1,214	6785,2	594	6784,2
8	1,190	7061,6	697	7065,8
HoCaTeO _{4,5}				
13	4,821	430	004	423

17	4,700	452	212	448
15	4,034	614	030	616
37	3,097	1042	304	1039
100	3,027	1091	400	1095
10	2,897	1191	411	1191
1	2	3	4	5
31	2,839	1240	330	1233
17	2,792	1283	305	1269
54	2,636	1439	117	1432
12	2,006	2485	219	2484
33	1,882	2823	319	2826
34	1,846	2935	526	2938
11	1,793	3110	631	3108
19	1,613	3843	714	3847
28	1,585	3980	730	3972
18	1,574	4036	627	4035
12	1,512	4374	716	4375
10	1,317	5765	729	5691

As can be seen from the data in table 1, the values of experimental and calculated values ($10^4/d^2$), x-ray and pycnometric densities (table. 2) are in satisfactory agreement with each other, which confirms the reliability and correctness of the indexing results and allows us to state that the compounds $\text{DyCaTeO}_{4.5}$ and $\text{HoCaTeO}_{4.5}$ crystallize in the tetragonal syngony and have the unit cell parameters presented in table 2.

Table 2

Syngony type and parameters of elementary cell of tellurites

Compound	Syngony	Lattice parameters, Å		$V^0, \text{Å}^3$	$V_{e.cell}^0, \text{Å}^3$	Z	Density, g/cm ³	
		a	c				$\rho_{x\text{-ray}}$	ρ_{pycn}
DyCaTeO _{4,5}	tetragon.	8,86	16,54	1316,64	164,58	8	8,04	7,95±0,10
HoCaTeO _{4,5}	tetragon.	12,08	19,45	2839,92	177,50	16	7,56	7,22±0,34

Thus, new double tellurites of dysprosium-calcium DyCaTeO_{4,5} and holmium-calcium HoCaTeO_{4,5} were synthesized by a solid-phase method. Radiographically determined types of their syngony and unit cell parameters. X-ray data show that the synthesized tellurites crystallize in the structural type of distorted perovskite P_{m3m} . This suggests that these compounds may have unique electrophysical properties.

References

1. Kovba L.M., Trunov V.K. X-ray phase analysis. - M.: Publ-g house MSU, 1976. - 256 p. [in Russian].
2. Kivilis S.S. Liquid and solid density measurement technique. - M.: Standartgiz, 1959. - 191 p. [in Russian].

HISTORIE

Obecná historie

Магистрант Жақсылықова А.С.

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Қазақстан

АЛТЫН ОРДАНЫҢ САЯСИ-ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА СЕПТІГІН ТИГІЗГЕН МИКРОФАКТОРЛАР

Түйін. Мақалада Алтын Орда мемлекетінің тарихындағы ерекше маңыздылығы бар саяси-дипломатиялық байланыстардың орнатылуына септігін тигізген жанама немесе микро факторлар әсіресе, соның ішіндегі сауда жүйесінің әсері туралы талдаулар жүргізіледі.

Кілт сөздер: Алтын Орда, саяси тарих, саясат, дипломатия, сауда жүйесі, елшілік

Өз кезеңінде ірі империялық деңгейге көтерілген Алтын Орданың ішкі-сыртқы саясатының әр аспектілері ұтымды саяси қатынастарды орнатуға өзіндік септігін тигізіп отырғаны сөзсіз. Солардың ішінде, саяси-дипломатиялық байланысты орнатуда бірден көзге түспесе де, маңыздылығы жоққа шығарыла алмайтын тікелей және жанама факторлар да бар. Мәселен, өзге елдің сауда арқылы қызығушылығын тудыратын жағдайлардың қалыптасуы: жат жерлік саудагерлер мен көпестерге жағдайдың жасалуы, қолайлы сауда жүргізудің бар қажеттіліктерінің қамтамасыз етілуі, қауіпсіздіктеріне деген жауапкершілік сезімінің болуы, жол тораптарына көңіл бөлу және т.б.

XIII-XIV ғасырларда көптеген Орталық Еуропадағы елдерде (Италиядан басқа) саудагерлер біршама қыспаққа алынып, кей кішігірім барондар тарапынан келуші көпестер тоналып тұрған еді. Алтын Орданы зерттеуші ғалымдар Г. Губайдуллин [1], М. Сафарғалиев [2], Г. Федоров-Давыдов [3], т.б. елдегі жағдайдың бұл көріністен өзгешелеу болғандығын алға тартады. Себебі, Алтын Ордада XIV-ғасырға дейін сауда мен

өнеркәсіппен айналысатын жат жерліктерге оңтайлы жағдайлар қалыптасқан болатын. Ал елдегі өздерінің көпестеріне келер болсақ, үкімет оларды льготалармен қамтамасыз етіп қана қоймай, қаржылай да қамтамамыз етіп отырған. Г. Губайдуллиннің Алтын Орданың мәдениетін, өркениетін, жалпы ерекшеліктерін сипаттау барысында қолданған «сауда үшін жүргізілген тәртіп» түсінігі де осы мәселенің растығын көрсетеді: «Ондағы сауда жолдары қауіпсіз, жақсы ұйымдастырылған, кедендік төлемдер арзан және төмен болған» [1, 55-57 б.]. «Сауда туралы айтсам, - деп жазады тарихшы, жолдар мен пошта қызметтерін елемей кетуге болмайды. ...Осындай алуан түрлі табиғи жағдайлары бар елді бақылау үшін, ең алдымен, жылдың кез келген уақытында саяхаттауға қолайлы жақсы жолдар салынуы керек еді. ...Жолдар үнемі жөнделіп тұрды, үлкен жаңа жолдар салынып жатты, кейбір өзендерден көпірлер жүргізілді, өзендердің өткелдерінде арнайы қайықтар мен қайықшылар үшін жағдайлар жасалған, оларға жол көрсетушілер сол өзен жағаларындағы үйлерде өмір сүрген. Осы жолдарда қызмет етіп жүрген қызметкерлердің де өзіндік кэмечи (кемеші/ қайықшы), куперчи (көпір салушы) сияқты арнайы атаулары болған. Жол тұрғындары мемлекеттік қызметкерлерді, саяхатшыларды және саудагерлерді ертіп жүруге, қажет болған кезде аттармен қамтамасыз етуге, тамақтандыруға, ұйықтауға және демалуға жағдай жасауға міндетті болды. Бұндай қызмет көрсетудің арнайы глуфэ (немесе алапа) деген атауы болған. Ал, саяхатшылар өздерін кунак кешен (сіздің қонағыңыз) деп атаған. Үлкен жолдарда арнайы үйлер - «ям» салынған. Бұнда саяхатшылардың қажеттіліктеріне әрдайым керек болатын пошталық жылқыларға қарау жасалған еді» [1, 65 б.]. Бұл аталған пошта жүйесі Моңғол империясының кезінде қалыптасып, империя ыдырағаннан кейін де өміршеңдігін сақтап қалған (мұрагерлік ұлыстардан бөлек, Ресей империясына да таралған).

Адам Дж. Сильверстайн өзінің «Модернизмге дейінгі ислам әлеміндегі пошта жүйелері» кітабында тұтас тарауды осы пошта («ям») жүйесіне арнаған болатын. Оның пікірінше, жүйенің құрылуы Моңғол империясының тез кеңеюінен туындаған сынаққа қайтарылған жауап болған. Ол пошта жүйесі, сөзсіз, Шыңғыс ханның кезінде-ақ империяның кейбір бөліктерінде жұмыс істеді деп мәлімдеді және бұл пікірді дәлелдеу

үшін Қытайдан шығысқа сапар шеккен даосшы монах Чанг Чунның саяхаты туралы әңгімеледі. Оның үстіне, ол «Құпия тарихтың» тиісті үзінділерін мұқият оқып шығу бұл теорияны күшейте түседі деп тұжырымдайды, өйткені Үгедей реформаларының бір бөлігі саяхатшылардың кең таралған талаптарының салдарынан туындаған халықтың ауыртпалығын жеңілдету үшін шығарылғанын көрсетеді [4, 144-148 б.].

Ольбрихт алғашқылардың бірі болып моңғол дәуірінде қалыптасқан аталмыш шұңқырларының үш түрін ажыратқан: *morin jam* «ат тірегі»; *tergen jam* «жабық арба тірегі»; *narin jam* «айып» немесе «тарлау тірек» [5, 100 б.].

Томас Аллсеннің айтуы бойынша, жарты ғасырдан астам уақыттан кейін *morin jam* «кәдімгі пошта» деп саналуы мүмкін, ал *tergen jam* жүк, тауар тасымалдауға мамандандырылған және оны негізінен саудагерлер пайдаланған. Пошта жүйесінің бұл аспектісі әсіресе маңызды болды, өйткені ол Қара-Қорымды белгілі бір дәрежеде қамтамасыз етіп отырған. *Narin jam* болса төтенше жағдайларда ғана қолданылған және негізінен әскери мақсатта қолданылуы мүмкін [6, 135-154б.].

Аллсен өзінің қорытындысында Шығыс Азиядағы пошта жүйелерінің негізгі міндеттерінің қатарында тауарларды тасымалдау және үкіметаралық қатынастарды қолдау әлдеқайда маңызды болғанын да қосып өтеді.

1370 жылы Шыңғыс құрған мемлекет ыдырап, Қытайдың моңғолдармен қатынасы нашарлап, сауда күрт әлсіреді. Алайда Үндістан сияқты бай мемлекетке апаратын жол Алтын Орда арқылы да өтті. Иран тауарлары Кавказдағы Дербент арқылы (Баб аль Буаб) Каспий бойымен Астраханға, одан Еділ бойына, одан әрі Дон бойына жетіп, Тана қаласынан өткен. Осы жолдармен итальяндық және византиялық көпестер де жүріп тұрған еді. Шығыс пен батыстың тауарлары Еділ бойымен Болгарияға дейін көтеріліп, сол жерде үлкен базарда сатылып тұрды. Алтын Орда бір жағынан батыс және шығыс тауарларымен сауда жасаса, екінші жағынан Алтын Орда қалаларының базарларында, мысалы, Болгар, Сувар, Кышан, Бильяр аймақтарында жергілікті жерлерде өндіріліп, кейін орыстар мен фин-угрлар экспорттаған тауарлар маңызды рөлге ие бола бастаған. Фин-угорлықтардан ішіктер,

Стамбулдан шыққан жібектер, Египеттен шыққан маталар, пілдердің тістерінен жасалған зергерлік бұйымдар, қару-жарақ, шыны ыдыстар, Иран мен Қытайдан жүннен жасалған жіптер мен жібек, Бұхарадан мақта маталар, інжу-маржандар Үндістаннан, барлық дәрі-дәрмектер, хош иісті тамырлар мен өсімдіктер... Мұның бәрі Алтын Орданың базарларында сатылған. Сол кездегі араб жазушылары Алтын Орда қалаларында саудагер-христиандар, мұсылмандар: қыпшақтар, черкестер, орыс, гректер, ирактықтар, мысырлықтар және басқа елдер мен халықтардың өкілдері өмір сүрген деп хабарлады. Олардың көшелері мен кварталдары күшті қабырғалармен қоршалғандығы да айтылады. Соңғысы тауар қоймаларын қоршау ретінде қажет болған. Аталмыш сипаттама сол кездегі Еуропаның қалаларында орнаған классикалық феодализммен сәйкес келеді. Көріп отырғанымыздай, сауданың саяси-дипломатиялық байланысты орнатудағы өзіндік маңыздылығы болған. Алтын Орданың сауда жолдарының қауіпсіздігіне де ерекше көңіл бөлінген, бұл туралы саудагерлердің өздері де мойындаған. Мәселен, Губайдуллин сөзін әрі қарай жалғастырып, келесідей мәлімет келтіреді: «Бұл жолдың (Еуропадан Қиыр Шығысқа дейін) Италияның сауда республикалары үшін қаншалықты маңызды болғандығының дәлелі: бұл жолда саудагерлер үшін арнайы оқулықтар дайындалған. Олардың біреуі қыпшақ жерлері туралы келесідей мәлімет келтіреді: «Біріншіден, Тана қаласында, күзетуге қыпшақ тілін білетін бір аудармашыны және тағы екі жұмысшыны алу керек. Сізге ұн мен тұздалған балықты алып жүру керек болады, өйткені маршрут бойында сіз көп ет таба аласыз, бірақ жоғарыда аталғандарды кездестіру мүмкін емес. Қарулы күзетшілер бірге алынбауы керек, өйткені жолдар Таңдан Қытайға дейін жақсы күзетілген». Сонымен қатар, Қытайға саяхаттаған итальяндықтар салған бірнеше карталар да бар [1, 62; 65 бб.].

Мемлекеттің өмір сүруі мен әрі қарай дамуындағы сауданың маңызды рөлі туралы Губайдуллиннің келесі мәліметтеріне жүгіне аламыз: «Ірі соғыстар аяқталып, соғыс трофейлерінен түсетін түсімдер айтарлықтай азайғаннан кейін Алтын Орда мемлекеті бюджет мәселелерін, оның шығысы мен кіріс бөлігін толығымен реттеді. Салықтар үш түрде салынған болатын, біріншіден, түркі халқына – татарлардың

өздері, екіншіден оларға бағынышты халықтарға, үшіншіден саудагерлер тауарларына», одан әрі: «Алтын Ордадағы негізгі кірістер баж салығы есебінен қалыптасты» деп көрсетеді [1, 69 б.].

Зерттеушілердің едәуір бөлігі Алтын Ордадағы сауданың дамуына төмен кедендік баждардың қолайлы рөлін атап өтеді. Соңғысы тауар құнының 5%-нан аспады. Солтүстік Қара теңіз аймағында – тауарлардың импорты мен экспорты үшін 3 % дейін. «Мұның бәрі дала маршруттары бойынша сауданың күрт күшеюіне септігін тигізді», - деп атап өтті М. Крамаровский [7, 39 б.].

Осылайша, пошта жүйесі Шыңғыс ханның өмірінде қолданылған деп сеніммен айта аламыз. Кейінірек, 1234 жылы Шыңғыс ханның ұлы Үгедей хан бұрын жасалған теріс қылықтарға байланысты жүйені реформалады. Содан кейін ол бүкіл империяда жұмыс істеп тұрған ішкі жүйелерді біріктірді және кейін бұл жүйе Алтын Ордада да қолданылыла бастағандығы тарихымыздан байқалады.

Қорыта келгенде, Алтын Ордадағы саяси-дипломатиялық жүйенің жандануына, мемлекеттер арасындағы байланыстарды дамытуда сауда жүйесінің өзіндік тигізген әсері зор екендігін байқай аламыз. Сол сауда байланыстарының маңыздылығын түсінген Алтын Орда билеушілері де соған сәйкес өз саясаттарын, биліктерін жүргізе бастаған. Ел ішіндегі сауда мәселесі мен әсіресе елшілер үшін жасалған жағдайлардың барлығы мемлекет үшін тиімді саяси-дипломатияның жандануына өз әсерін тигізгендігі сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. Газиз Г. История татар. - М., 1994.
2. Сафаргалиев М.Г. Распад Золотой Орды // На стыке континентов и цивилизаций (из опыта образ. и распада империй X-XVI вв.). - М., 1996.
3. Федоров-Давыдов Г.А. Общественный строй Золотой Орды. -М., 1973.
4. Adam J. Silverstein. The Mongol Yām and its legacy. Cambridge University Press, 2007.
5. Peter Olbricht. Das Postwesen in China unter der Mongolenherrschaft im 13. und 14. Jahrhundert. - Wiesbaden.

6. Thomas T. Allsen. Mongols as vectors for cultural transmission. In: Nicola di Cosmo–Allen J. Frank–Peter B. Golden (eds.): The Cambridge History of Inner Asia. The Chinggisid Age. - Cambridge, 135–154.

7. Крамаровский М.Г. Северное Причерноморье, Лигурия и Латинская Романия в XIII-XV вв. К вопросу о латинском компоненте в культуре Золотой Орды // Степи Восточной Европы во взаимосвязи Востока и Запада в средневековье. - Донецк, 1992.

LÉKAŘSKÉ VĚDY

Klinická medicína

Резидент-невролог 2 года обучения, Кадылхан А.Г.

ПФ НАО «МУС», кафедра внутренних болезней (Казахстан, г.Павлодар)

Резидент-невролог 2 года обучения, Мамаева Г.К.

ПФ НАО «МУС», кафедра внутренних болезней (Казахстан, г.Павлодар)

Научный руководитель: PhD, Махмутова А.М.

Ассистент кафедры внутренних болезней ПФ НАО «МУС», (Казахстан, г.Павлодар)

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ДИАГНОСТИКИ РАССЕЯННОГО СКЛЕРОЗА

Анализ литературного обзора по теме исследования показал нам следующие эффективные методы диагностики рассеянного склероза, раскрытые различными учеными и практиками в ходе своих научных исследований. Г.Н. Бигада в своей докторской диссертации (2004) «Рассеянный склероз: диагностика и патогенетическая терапия» оценивает в диагностике роль МРТ с контрастным усилением с добавлением МРС, что позволяет более детально исследовать патогенез и проводить мониторинг рассеянного склероза (далее РС). Это позволило ему определить возможности в исследовании патогенеза РС томографии позитронно-эмиссионного плана. Автором установлено важное значение для оценки рассеянного склероза установление уровня синтеза интратекального плана. Соотнесены изменения при МРТ с морфологическими изменениями в мозге, которые установлены на аутопсийном материале. Произведено сравнение целого ряда эффективных методов терапии рассеянного склероза, проведенных на базе медицинской клиники нервных болезней при Военно-медицинской академии. Это дало возможность автору создать новый алгоритм патогенетической терапии и диагностики рассеянного склероза [1].

З.Б. Пажигова в кандидатской диссертации на тему «Клинико-диагностические и эпидемиологические аспекты РС» (2017) оценила диагностические критерии у больных с рассеянным склерозом, изучила их когнитивные нарушения с использованием вызываемых потенциалов (Р300) в

динамике. Дала прогностические рекомендации для больных при ранней диагностике РС в ранней диагностике демиелинизирующих процессов по применению когнитивных и зрительных потенциалов, вызываемых на цвет. Предлагаемый автором иммунологический метод диагностики с использованием антител к основному белку миелина дает возможность получить количественную оценку основным процессам, происходящим при рассеянном склерозе (процессов демиелинизации), что позволяет оптимизировать в дальнейшем методы ранней диагностики РС, обеспечить лечение в области профилактики у больных, так называемого демиелинизирующего процесса. Указано, что полученные результаты, можно внедрять на практике, как наиболее ранние диагностические критерии при выявлении данного заболевания[2].

Группа авторов А.Н. Белова, Е.М. Захарова, Б.Е. Шахов и И.А. Соколова проводя исследование диагностических критерий рассеянного склероза по данным МРТ (2011) также отмечали важность метода диагностики с использованием магнитно-резонансной томографии при изучении рассеянного склероза. По их мнению, МРТ дало значительное преимущество при диагностике данного заболевания, так как позволяет более точно измерить его активность, дает возможность получить более точный диагноз и оказывает помощь в оценке использования новых методов лечения. Авторы обсуждают также основные принципы по формированию изображений для рассеянного склероза и делят их на следующие группы: для визуализации отдельных пациентов, имеющих подозрение на рассеянный склероз или на КИС (клинически изолированный синдром); для проведения мониторинга пациентов с уже установленным заболеванием.

Авторы раскрывают также основные аспекты и технические возможности и аспекты магниторезонансной томографии для больных с рассеянным склерозом. Отмечают, что необходимо включить данный метод для объективизации процесса визуализации аспектов острого рассеянного склероза, особенно это важно для больных, у которых данное заболевание протекает с нейродегенеративным и аутоиммунным острым воспалительным процессами. По их выводам, наиболее точно может гадолиния магниторезонансной томографии дифференцировать именно острые воспалительные поражения. Ими также отмечается возможность и более использования МРТ уже в виде маркера

при прогрессирующем заболевании РС, например, такой формы, как атрофия головного мозга. В работе обозначается, что при рассеянном склерозе лучше использовать два метода, дополняющих друг друга (магниторезонансную томографию МРТ и магнитно-резонансную спектроскопию (МРС)). Вместе они выступают как более эффективный метод, в котором происходит сочетание их возможностей и дает возможность более точно проследить за развитием рассеянного склероза.

Ими в данной работе предлагаются и другие методы визуализации, например, метод Double Inversion Recovery (DIR) и метод Spoiled Gradient Recalled (SPGR), основанные на жидкостном восстановлении получаемых данных с FLAIR - инверсией. Эти методы чаще всего применяются для изучения изменений корковых изменений головного мозга, что важно при РС. По мнению авторов, помощь магниторезонансной томографии в понимании рассеянного склероза будет еще более глубокой при дальнейших исследованиях, так как считают, что данный метод является доступным, поскольку имеет достаточно короткие технические стороны проведения МРТ, при этом получают более высокие диагностические значения [3].

В другом исследовании зарубежных ученых Мамели Г., Коссу Д., Кокко Э., фрау Дж., Марросу М.Г., Ниговска М., Сечи Л.А. (2015) показываются результаты комплексного морфологического, нейрофизиологического обследования пациентов с РС, как с односторонними явлениями, так и двусторонними неврита ретробульбарного плана. Проведено исследование с помощью двух неинвазивных методов: ОКТ (оптической когерентной томографии) и зрительными потенциалами, вызванными устройством, на обращенный паттерн, в виде шахмат. Авторы отмечали в результате исследования, при оценке зрительных потенциалов значительное повышение латентности потенциала P100 ($124 \pm 10,8$ мс) и снижение амплитуды межпикового интервала N75 - P100 ($3,1 \pm 1,7$ мкВ), а также уменьшение слоя нервных волокон сетчатки (на стороне поражения - $73,8 \pm 3,4$ микрона, на контрлатеральной стороне - $93,7 \pm 7,1$ микрона (при одностороннем поражении), а при двустороннем поражении - $70,4 \pm 5,6$ микрона. Такие результаты свидетельствуют об эффективности метода, так как получается одновременно информация об присутствии в зрительном пути дегенеративного и воспалительно-демиелинизирующего процессов, как на стороне поражения мозга, так и на ее

контралатеральной стороне. Это позволяет получить сразу данные о том насколько активно текут патологические процессы в головном мозге, даже при отсутствии клинических проявлений рассеянного склероза относительно зрительных расстройств. Следует отметить, что авторами рекомендуется применять данные методы в комплексе, даже на стадии ранней диагностики РС, а также для обнаружения субклинических очагов дегенерации и демиелинизации и для установления уровня эффективности терапии, получаемой больным [4].

Для диагностики рассеянного склероза, как отмечает группа авторов М.М. Одинак, М.И. Мосевичкий, Г.Н. Бисага и другие, исследуя диагностические показатели и алгоритмы при РС, следует использовать различные, так называемые нейровизуализационные методы диагностики. К ним они отнесли МРТ не только головного, но и спинного мозга, при обязательном условии их проведения в режиме T2. Такой подход, по их мнению, позволяет определять очаги демиелинизации мозга, как гиперинтенсивные участки. Отмечается, что при фактическом рассеянном склерозе обнаруживаются подобные очаги в 95% всех случаев проведения диагностики. При этом они могут располагаться перивентрикулярно, как в стволе мозга, в мозолистом теле, в мозжечке, в спинном мозге и конечно же в шейном отделе позвоночника [5].

Диагностические алгоритмы при РС исследовал и Дж. Саймон (2009), что позволило ему оценить стандартизованный протокол МРТ для рассеянного склероза, и предложить консенсусные рекомендации для центров по лечению рассеянного склероза в области его диагностики [6]. Подобный подход мы отмечаем и в работе К.О. Ловблада, Н. Анзалоне, А. Дорфлера и других, которые указывают на роль МРТ при диагностике рассеянного склероза и предлагают его использовать все более активно в современной медицинской практике[7].

Инструментальная диагностика также представлена таким современным методом выявления рассеянного склероза, как СПЭМС (электромагнитное суперпозиционное сканирование всех мозговых структур). С помощью данного метода, как отмечает в своей статье врач рентгенолог М.Е. Тедеева (2020), удастся врачам оптимизировать сведения и получить суммарные данные о спектре химических соединений в мозге, а также выявить очаги потери миелина. Важным относительно данного метода диагностики является его особенность, выраженная в том, что при помощи СПЭМС можно рассмотреть в мозговых

клетках различные биохимические процессы. А также увидеть в головном мозге и всевозможные новообразования. Автором отмечается что данный метод очень чувствителен, что дает возможность даже на ранней стадии возникновения ставить диагноз рассеянного склероза. При сочетании данного метода с другими видами обследования достигается точность поставленного диагноза не менее 90%. [8]. А.А.. Хамидулла, исследуя современные проблемы в диагностике рассеянного склероза (2016) указывает и на роль современных лабораторных методов диагностики рассеянного склероза. По ее мнению, в данной подходе важно провести тщательный сбор всех лабораторных данных у пациента и сделать подробный анализ анамнеза данного заболевания. При этом важно выяснить время времени первой атаки рассеянного склероза и его первых признаков. Для этого по-прежнему остается значимым тщательно проведенный осмотр со стороны невропатолога, который в ходе осмотра установит отдельные симптомы поражения ЦНС, что является основным этапом диагностики заболевания. А подтверждают диагноза лабораторные параклинические данные. В этой направленности предлагается диагностировать в динамике изменения в цереброспинальной жидкости, так как эти показатели дают возможность выявить наличие олигоклональных антител к белкам миелина, а также установить рост концентрации иммуноглобулина G [9].

В монографии Т.Н. Трофимовой, Н.А. Тотоляна, А.В. Пахомова раскрывается метод лучевой диагностики РС. В работе авторами приведены

современные подходы к лечению и новые критерии диагностики рассеянного склероза. Уделено особое внимание методы дифференциальной диагностики системных заболеваний, отмечаемых при РС, особенно таких как аутоиммунный васкулопатий. Даны практические рекомендации для врачей: невропатологов и лучевых диагностов, в объёме интересующих их проблем дифференциальной диагностики рассеянного склероза. [10]. Метод иммунологического мониторинга, раскрываемый Н. А. Толяном (2000) в его статье «Рассеянный склероз», с позиций доказательной медицины и с акцентом на диагностику и лечение, показывает, что нужно учитывать, при исследовании в ликворе олигоклональных иммуноглобулинов, ведущую роль в патогенезе рассеянного склероза, изменение иммунологических реакций. При данном заболевании приобретает особенно важное значение наблюдение за активностью всего патологического процесса и его развитием, при условии

проведения регулярного лабораторного исследования. Оно проводится в виде иммунологического анализа крови, отсюда и название метода: иммунологический мониторинг. Мониторинг позволяет у больных с рассеянным склерозом, на базе данных многолетних исследований показателей иммунитета, констатировать, наличие иммунологических изменений, которые опережают другие клинические показатели здоровья пациента. К тому же является сам иммунопатологический процесс динамичным, так как изменяется в ходе развития болезни даже реакция иммунной системы на течение болезни. Это поясняется тем, что происходит в организме больного человека истощение ряда компенсаторных защитных реакций, при этом у него могут развиваться параллельно новые защитные реакции. Исходя из этого функционирует иммунная система больного РС на ином уровне, чем до болезни, или у другого здорового человека. Поэтому необходим и важен иммунологический мониторинг, так как используется для того, чтобы сравнить показатели иммунитета больного человека с его же предыдущими показателями или с контрольными цифрами [11]. Значимость современного метода клинко-иммунологического мониторинга больных РС отмечают группа авторов Е.И. Гусев, А.Н. Бойко, Т.Д. Демина, и М.Ю. Татарина [12].

Используются и другие современные методы диагностики, например, метод спинальной пункции [13] при рассеянном склерозе и так далее. Все они направлены на то чтобы вовремя выявить заболевание и изменения в организме больного РС и предусмотреть своевременное и правильное лечение

Литература

1. Бигада Г.Н. Рассеянный склероз: диагностика и патогенетическая терапия. Диссертация доктора медицинских наук. 2004. – с 319
2. Пажигова З.Б. «Клинко-диагностические и эпидемиологические аспекты рассеянного склероза у жителей Чеченской Республики» Диссертация. 2017 – с 163
3. Белова А.Н., Шахов Б.Е., Захарова Е.М., Соколова И.А. Диагностические критерии рассеянного склероза по данным магнитно-резонансной томографии. Неврологический журнал. 2011.- Т. 16.- № 1.- С. 47-54.

4. Mameli G., Cossu D., Cocco E., Frau J., Marrosu M.G., Niegowska M., Sechi L.A. Epitopes of HERV-Wenv induce antigen-specific humoral immunity in multiple sclerosis patients. J Neuroimmunol. 2015 - p 280.
5. Одинак М.М., Мосевичкий М.И., Бисага Г.Н. [и др] Диагностические алгоритмы при рассеянном склерозе // Нейроиммунология. – 2009. – Т. 7. – С. 78-79.
6. Simon J.H. Standardized MR Imaging Protocol for Multiple Sclerosis: Consortium of MS Centres Consensus Guide-lines / J.H. Simon, D. Li, A. Traboulsee et al. // AJNR Am J Neuroradiol. – 2006. V. 27. – P. 455-461.
7. Lovblad KO, Anzalone N, Dorfler A, et al. MR imaging in multiple sclerosis: review and recommendations for current practice. AJNR Am J Neuroradiol 2010; p 983.
8. Тедеева М. А. МАГНИТНО-РЕЗОНАНСНАЯ СПЕКТРОСКОПИЯ <https://foodandhealth.ru/diagnostika/magnitno-rezonansnaya-spektroskopiya/>
9. Хамидулла А.А. Современные аспекты диагностики и лечения рассеянного склероза. Хирургия и неврология Казахстана. - А. №42. 2016 - с 25-30
10. Трофимова Т.Н., Тотолян Н.А., Пахомов А.В. Лучевая диагностика рассеянного склероза - ЭЛБИ-СПб. 2010 - с - 128

Резидент-невролог 2 года обучения, Мамаева Г.К.

ПФ НАО «МУС», кафедра внутренних болезней (Казахстан, г.Павлодар)

Резидент-невролог 2 года обучения, Кадылхан А.Г.

ПФ НАО «МУС», кафедра внутренних болезней (Казахстан, г.Павлодар)

Научный руководитель: PhD, Махмутова А.М.

Ассистент кафедры внутренних болезней ПФ НАО «МУС», (Казахстан, г.Павлодар)

НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ЛЕЧЕНИЯ БОЛЕЗНИ ПАРКИНСОНА

Болезнь Паркинсона до настоящего времени выступает одной из актуальных проблем в современной научной и практической неврологии. Многие ученые и врачи работают в данном направлении, проводят исследования для того чтобы побороть этот недуг, при учете что данное заболевание имеет тенденции к все большему росту, как в среде старших возрастных групп, так и в более молодых (в последние годы отмечается “омоложение” данной болезни). В то время как ученые активно работают над разработкой новых методов и технологии лечения болезни Паркинсона.

Анализ литературного обзора показал, что ежегодно в трудах ученых практиков публикуются все новые и разнообразные технологии лечения данной болезни.

С.Н. Иллариошкин, доктор медицинских наук в области неврологии, в своей работе отмечает основные современные подходы, используемые при лечении болезни Паркинсона. В его исследовании (2006) отмечается что важно не только правильно и вовремя постановить диагноз, но и подбираться индивидуальную терапию, исходя из стадии протекаемой болезни и особенностями конкретного пациента. Это позволит врачу бороться с самим заболеванием, а не с целым рядом побочных эффектов, которые обычно вызываются неадекватной и односторонней практикой лечения данного заболевания. Им отмечаются в работе два нейрохирургических подхода:

методы функциональной нейрохирургии (основанв на технологии стереотаксической деструкции, с использованием имплантированных

электродов, направленных на определенные группы ядер таламуса, бледного шара, субталамической области или на технологии высокочастотной электростимуляции глубоких структур мозга);

методы нейрохирургического лечения (с использованием более перспективной технологии внутримозговой имплантации эмбриональных дофамин, продуцирующих мезенцефалические клетки) [1].

Л.А. Чигалейчик и Т.В. Львова указывают в своем исследовании (2019) на важность использования новых немедикаментозных технологий при лечении пациентов с симптомами болезни Паркинсона. Одной из них предлагается музыкально-реабилитационная программа (автор этой программы Т.В. Львова). Программа разработана на базе неврологического отделения ФГБУ ГНЦ ФМБЦ им. А.И. Бурназяна. Состоит она из блока заданий, которые направлены на коррекцию симптомов Паркинсона, в голосовой и дыхательной системе. Позволяет посредством музыкальной (данс) терапии, проводить реабилитацию пациентов. Их успех заключается в том, что дают возможность успешно модулировать неразборчивый голос пациентов, болеющих Паркинсоном [2].

С методами данс-терапии знакомят нас и такие авторы, как израильские ученые и практикующие врачи А. Кертен и Д. Бринн (2016). В их работе указывается, что еще с 2001 года данная технология активно используется не только в Израиле, но и в США. Например, успешно работает с пациентами болезни Паркинсона Танцевальная группа Марка Морриса. Она успешно распространяет свой опыт и в другие страны мира [3].

Е.Ю. Федотова в своей докторской диссертации по теме «Первичный паркинсонизм: молекулярно-генетический анализ, биомаркеры, продромальная стадия» (2018), предлагает технологию, основанную на стратегии популяционного скрининга всех лиц, которые предрасположены к данной болезни Паркинсона. Автором отмечается, что важно выделить людей старшего возраста в отдельную группу риска. Также предложены следующие методы лечения: метод идентификации продромальной стадии у пациентов болеющим Паркинсоном; методы биомаркерной диагностики и так далее. Автором даны практические рекомендации по проведению динамического наблюдения за

лицами высокого риска, что позволит своевременно диагностировать заболевание и обеспечить им максимально раннюю терапию [4].

Зарубежные авторы Рейтер И., Баас Х., Хардер С. и Энгельгардт М., в своих работах (2000) отмечали, что большое значение для пациентов с болезнью Паркинсона имеет постоянное выполнение ими физических упражнений, разнообразной направленности. Они улучшают у таких больных общую двигательную активность, что является очень важным. Указывается, что физическая активность при данном заболевании способствует синтезу в головном мозге относительно нейротрофических факторов. Это позволяет, по их мнению, улучшить абсорбцию леводопы [5].

Точку зрения выше обозначенных зарубежных авторов поддерживают и Е.А. Карпова, в своей диссертации (2003), где она на основе клинико-стабилометрического анализа предлагает свои технологии для лечения постуральных нарушений при болезни Паркинсона. Е.А. Карпова обращает внимание на то, что возможно за счет постоянного выполнения физических упражнений сократить, так называемое «застывание», отмечаемое при болезни Паркенсона, во время ходьбы, а также оптимизировать адаптационные процессы, и снизить проявление постуральной неустойчивости, и другие показатели, направленные на сохранение у таких пациентов статики и снижение других моторных симптомов болезни Паркинсона [6].

О.В.Кубряк и С.С. Гроховский в своей работе «Практическая стабилометрия» (2003) указывают на то, что большую помощь в лечении болезни Паркенсона оказывают технологии с применением специального оборудования. К ним они относят современный стабилотформ, который уже используется при болезни Паркинсона Российским Научным центром неврологии. Ими накоплен серьезный практический опыт. В данном Центре используются стабилотформы марки ST-150 на базе программного обеспечения STPL. С его помощью у больных с различными стадиями болезни Паркинсона отмечается наличие определённого баланса вертикальной стойки. Их работа к тому же продемонстрирует положительные возможности на ранних стадиях заболевания. Это позволило автору утверждать, что использование технологии стабилотформ открывают много перспектив современного подхода к качественной и быстрой оценке у пациентов при болезни Паркинсона лечения

постуральных нарушений. Технология с использованием стабилоплатформ является эффективным методом баланс-терапии, используемых при профилактике падений [7]

Учёные из США в 2017-2018 годы, предложили технологию хорового пения для того, чтобы улучшить при болезни Паркинсона функцию глотания. К таким исследованиям нужно отнести работы Эл. Стегемёллера, П. Хиббинга, Х. Радига, Дж. Вингейта (2008) [8].

В 2019 году английские исследователи Дж. Барниш, Р. Аткинсон, С. Барран и М. Барниш в своем системном обзоре также отмечают потенциальную пользу пения для пациентов с симптомами Паркинсона [9].

Гирокинетический метод для устранения симптомов болезни Паркинсона и для восстановления хорошего здоровья у лиц старшего возраста предлагают в 2016 году А. Кертен, Д. Бринн Д. Они называют свой метод, как «здравствуй жизнь и до свидания Паркинсон» (2016) [10].

Западных ученых поддерживают и ученые из Кореи. Э.Й. Хан, Дж.Й. Юн, Х.Дж. Чонг, К.-Г. Чой (2016) предлагают пациентам при болезни Паркинсона для терапии индивидуальную программу, основанную на пении, что позволяет им выйти из депрессии и улучшить свой вокал [11]. Также этими авторами были сделаны выводы о положительном влиянии гирокинетического метода в первую на снижение депрессивных проявлений, присутствующих при болезни Паркинсона [12].

О.С. Левин в своей монографии «Болезнь Паркинсона» (2012 года) обобщил многолетний опыт отечественный и зарубежный диагностики и лечения болезни Паркинсона. Отметил что важно выбирать более эффективные и современные технологии как диагностики, так и терапии. Им приведены подробные новые данные об основных подходах к реабилитации и потенциалах новых методов нейрохирургического лечения болезни Паркинсона и о перспективах терапии в области нейропротективов [13].

Е.Я. Старческая и Н.П. Грибова, раскрывая в ходе своего исследования (2014) современные подходы относительно лечения болезни Паркинсона, отмечают эффективность метода фармакоэкономического анализа. По средству данного метода возможно объективизировать субъективную клиническую оценку, как со стороны больного, так и врача. Ключевым фактором данной

технологии является методика расчета коэффициента З/П, проводимого на базе стандартного клинико-экономического анализа. Это позволяет рассмотреть для каждого пациента частный вариант пожизненной терапии, на основе информационно-аналитического комплекса AP_EconEval_Pharm, по расчету основных фармакоэкономических показателей. Внедрение стандартных коэффициентов позволяет в определенной степени при проведении фармакоэкономического анализа оптимизировать в целом лечение пациентов и обеспечить его экономию [14].

О роли комбинированной терапии при лечении болезни Паркинсона даже на поздних ее стадиях пишет в своей диссертации Е.В. Крыжановская (2006). Она отмечает эффективность лечения таким комплексным препаратом, как леводопа и препаратов из группы амантадина сульфата, так как они снижают достоверно гипокинезию и ригидность. При этом подобное комплексное лечение не оказывает особого влияния на постуральную и тремор неустойчивость, и понижает выраженность депрессивных расстройств, а также достоверно убавляет дискинезию в период включений. В данной работе автором даны практические рекомендации, одними из которых являются различные более современные технологии комплексного лечения данного заболевания. Наиболее эффективными признаются технологии для коррекции постуральной неустойчивости и нарушений походки на поздних стадиях болезни с применением агонистов, направленных на дофаминовые рецепторы. Для коррекции общеизвестного феномена «застывания» и двигательных функций по типу «истощения» предлагается использование комбинации таких препаратов, как ингибиторы катехол-Ометилтрансферазы и ДСС и другие [15].

Современные технологии лечения болезни Паркинсона на легких стадиях предлагают в своей работе Д.В. Артемьев и А. В. Обухова (2016). Ими отмечается, что важно правильно подобрать терапию в сочетании с воздействием психотерапевтического плана, что должно привести к тому, что у людей с признаками Паркинсона уменьшатся существенно симптомы депрессии [16].

М.Р. Лемке, Н.М. Брехт, Дж. И Кестер (2016 год) определяли в своей работе также влияние новых технологий на двигательные функции, депрессию и ангедонию при болезни Паркинсона. Отмечали роль терапии с использованием агониста дофамина прамипексола АДР в комплексе с технологией коррекции

двигательных расстройств. Такой подход, по их мнению, способен уменьшить значительно у больных с признаками Паркинсона степень депрессии. Это доказано результатами крупного международного исследования. Ими же обозначается и необходимость использования реабилитационной программы, наряду с назначенными лекарственными средствами. Реабилитационная программа, включает в себе лечебную физкультуру и психосоциальную помощь [17].

Подобный подход мы отмечаем и в исследовании Н.Н. Яхно и М.Р. Ноделя, раскрывающим современные подходы и принципы терапии при лечении болезни Паркинсона (2006). Они определяют основным методом терапии болезни Паркинсона метод фармакотерапия. Он, по их мнению, характерен для успешного лечения данной болезни, так как при ней используются в основном лекарственные препараты (хирургические методы используются редко). Поэтому, как отмечают авторы, требуется всем пациентам с признаками болезни Паркинсона реабилитационная терапия (на любых этапах болезни), включающая в себя следующий комплекс: адекватное питание, психосоциальную помощь и физические упражнения [18].

Следует выделить и работу О. Михайлусовой (2015), в которой были рассмотрены не только этиология болезни Паркинсона, ее клиника и диагностика, но и патогенез и принципы лечения. Это позволило автору прийти к выводу, что значительно улучшает качество жизни пациентов с симптомами Паркинсона именно комплексное и рациональное лечение, так как именно оно позволяет сохранять больным достаточный уровень социально-бытовой активности в течение многих лет [19].

Таким образом литературный анализ, на примере 19-ти работ, позволил раскрыть основные подходы и новые технологии лечения болезни Паркинсона.

Список литературы

1. Иллариошкин С.Н. Современные подходы к лечению болезни Паркинсона. Журнал Нервные болезни. 2004. – с 14-20
2. Новые возможности немедикаментозных методов терапии болезни Паркинсона. Л.А. Чигалейчик, Т.В. Львова. Журнал Бюллетень Национального общества по изучению болезни Паркинсона и расстройств движений. 2019 – с 14-19

3. Kerten A., Brinn D. Goodbye Parkinson's, hello life! The gyro-kinetic method for eliminating symptoms and reclaiming your good health. Saline, MI: Divine Arts; 2016. - 234 p
4. Федотова Е.Ю. Первичный паркинсонизм: молекулярно-генетический анализ, биомаркеры, продромальная стадия: Автореф. дис. ... докт. мед. наук. - М., 2018 – с 47
5. Reuter I., Harder S., Engelhardt M., Baas H. The effect of exercise on pharmacokinetics and pharmacodynamics of levodopa. - Mov. Dis. 2000; - p 862
6. Morris M.E. Locomotor training in people with Parkinsons disease. Phys. Ther. 2006 – p 86:1426-35.
7. Карпова Е.А. Постуральные нарушения при болезни Паркинсона (клинико-стабилометрический анализ): дис. ... канд. мед. наук. - М., 2003 – с 116.
8. Кубряк О.В., Гроховский С.С. Практическая стабилметрия. Статические двигательные- когнитивные тесты с биологической обратной связью по опорной реакции. - М.: Маска; 2012. – с 88
9. Stegemöller El., Hibbing P., Radig H., Wingate J. Therapeutic singing as an early intervention for swallowing in persons with Parkinson's disease. Complement. Ther. Med. 2017 - p 127-33.
10. Barnish J., Atkinson R., Barran S., Barnish M. Potential benefit of singing for people with Parkinson's disease: a systematic review. J. Parkinson's Dis. 2016; - p:473-84.
11. Kerten A., Brinn D. Goodbye Parkinson's, hello life! The gyro-kinetic method for eliminating symptoms and reclaiming your good health. Saline, MI: Divine Arts; 2016. - 234 p.
12. Han E.Y., Yun J.Y., Chong H.J., Choi K.-G. Individual therapeutic singing program for vocal quality and depression in Parkinson's disease. J. Mov. Disord. 2018; - p121-28.
13. Левин, О. С. Болезнь Паркинсона: монография / О. С. Левин, Н. В. Федорова. — 2-е изд. — М.: МЕДпресс-информ, 2012. — 352 с.
14. Современные подходы к лечению болезни Паркинсона
Страчунская Е.Я., Грибова Н.П. ФГБОУ ВО СГМУ Минздрава

России, Смоленск/ Русский медицинский журнал):
https://www.rmj.ru/articles/nevrologiya/Sovremennye_podhody_k_lecheniyu_bolezni_Parkinsona_3

15. Крыжановская Е.В. Комплексная терапия болезни Паркинсона на поздних стадиях. - М. 2006 – с 136
16. Артемьев Д. В., Обухова А. В. Современные подходы к лечению ранних стадий болезни Паркинсона. Consilium medicum, 2008, - с 101–104.
17. Lemke MR, Brecht HM, Koester J at al. Effects of the dopamine agonist pramipexole on depression, anhedonia and motor functioning in Parkinson's disease. J Neurol Sci 2006; - p 248
18. Яхно Н.Н., Нодель М.Р. Современные принципы терапии болезни Паркинсона. РМЖ. 2000; - p 418–25.
19. Михайлусова, О. И. Болезнь Паркинсона: этиология, патогенез, клиника, диагностика и принципы лечения / О. И. Михайлусова, В. А. Куташов. —// Молодой ученый. — 2015. — № 24 (104). — С. 269-273.

PEDAGOGICKÉ VĚDY

Problémy tréninku

Эпп Татьяна Вячеславовна

КГУ «Волховская основная школа»

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В СФЕРЕ МОДЕРНИЗАЦИИ СОЗНАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ШКОЛЬНИКА И ЕГО АКТУАЛЬНОСТЬ

Проблемы развития воспитания, несомненно, заслуживают пристального внимания, так как речь идет о завтрашнем дне Казахстана, ценностных ориентирах нашего общества о национальной безопасности страны, корни которой кроются в воспитании, творческом развитии, гражданском становлении подрастающего поколения. На сегодняшний день в нашей стране выстроена целостная система воспитания, ориентированная на современные потребности общества и государства в целом. Именно поэтому развитие воспитания в системе образования Республики Казахстан в последние годы по праву стало одним из самых приоритетных направлений.

Культура – основополагающий стержень человеческих знаний. Известно, что знание получишь, только когда поведешься с книгой, тогда ума и знаний наберешься. Ещё Цицерон, подчеркнул: «Поступки мудрых людей продиктованы умом, менее сообразительных – опытом, невежественных – необходимостью, животных – природой». Когда-то А. П. Чехов говорил: «Воспитанные люди должны удовлетворять следующим условиям. Они уважают человеческую личность, всегда снисходительны, мягки, вежливы, уступчивы... Не лгут даже в пустяках, они не суетны... Если имеют в себе талант, то уважают его... Тут нужен непрерывный дневной и ночной труд, вечное чтение, штудирование, воля... Тут дорог каждый час». А известный немецкий поэт И. Гете писал: «Невозможно всегда быть героем, но всегда можно оставаться человеком». В народе говорят: «С кем поведешься, от того и наберешься», «Ищи друга умнее себя».

Ежеминутно мы-педагоги должны помнить, что будущее Казахстана – это молодежь, дети – наше продолжение. Ведь атмосфера, которая создается в семье,

тепло, доброта держатся на любви, взаимопонимании, на приятных воспоминаниях. Как говорят в народе, счастье в доме – взаимопонимание.

Программа «Рухани жаңғыру», ориентированная на возрождение духовных ценностей казахстанцев с учетом всех современных рисков и вызовов глобализации, призвана повысить конкурентоспособность Казахстана в мире, сохранить национальную идентичность, популяризовать культ знания и открытость сознания граждан. Эти качества должны стать основными ориентирами современного казахстанца.

В связи с выше сказанным считаю, что возросло внимание к проблеме теории и практики эстетического воспитания, как важнейшему средству формирования отношения к действительности, средству нравственного и умственного воспитания, т.е. как средству формирования всесторонне развитой, духовно богатой личности.

Высокая социальная значимость темы заставляет по-иному взглянуть на вопросы воспитания и обучения младших школьников, на актуальность и необходимость составления развивающих занятий по эстетическому воспитанию.

Целью моего исследования является разработка системы мероприятий, направленной на формирование эстетического вкуса, эстетического отношения к окружающей действительности, эстетической культуры младших школьников средствами искусства.

Эстетическое воспитание (по Лихачеву Б.Т.) - целенаправленный процесс формирования творчески активной личности ребенка, способного воспринимать и оценивать прекрасное, трагическое, комическое, безобразное в жизни и искусстве, жить и творить "по законам красоты."

К средствам искусства в педагогической литературе относят: литературные и музыкальные произведения, произведения изобразительного искусства.

В школе встреча детей с произведениями искусства происходит в основном на уроках художественного цикла (литературы, музыки, художественного труда,). Эти же предметы и являются основными в системе эстетического воспитания. Они играют решающую роль в формировании у детей

эстетических идеалов, их художественного вкуса, эстетического отношения к действительности и искусству.

Например, на уроках декоративного рисования «Роспись матрешки», при изготовлении декоративного панно (с элементами казахского орнамента), дети знакомятся с народным творчеством, усваивают жизненное содержание народного искусства. В процессе эмоционального восприятия формы, орнамента, материала, из которого выполняют художественную вещь, дети учатся ценить традиции своего народа. Постоянно проводятся выставки работ учащихся, конкурсы на лучшую работу, ярмарки народно-прикладного искусства, где ребята проявляют свои творческие способности, фантазию, смекалку. Каждый открывает в себе новые таланты. Поиск чего-то нового, неизвестного постоянно стимулирует к действию. Мы проведена серия интегрированных уроков «Казахский национальный орнамент». Материал вызвал у детей живой эмоциональный отклик, благодаря сочетанию различных дисциплин. Все имели равные возможности реализовать себя на уроке в атмосфере праздника, доброжелательности.

Приобщение к культуре казахского и русского народов на основе подлинных шедевров народного творчества - стало неотъемлемым компонентом содержания всех изучаемых дисциплин.

Между тем, уроки – это не единственная форма знакомства детей с искусством, это внеклассные мероприятия. Ежегодным и традиционным, полюбившимся детям стало мероприятие, посвященное Дню Подснежника (19 апреля), внешкольная работа (посещение театров, музеев) и, конечно, важным условием является связь с семьёй (помощь в организации утренников, собраний, КТД). В школе при активном участии педагогов, родителей и учащихся открыт зал «Рухани жаңғыру». Учащиеся ежегодно успешно и активно участвуют в международном интеллектуальном конкурсе по истории мировой культуры «Золотое руно». В рамках празднования 175-летия со дня рождения Абая Кунанбайулы был проведён конкурс чтецов, на котором звучали произведения великого поэта, а также прошёл мини- диспут на тему: «Можно ли считать стихи Абая актуальными сегодня и почему?».

Активный отклик воспитанников и их родителей я увидела, организовав работу в таких направлениях как: конструирование «Как благоустроить мой двор», защита проектов «Семья – основа жизни», «Искусство», создание

постеров «Какие бывают музеи?», конкурсы рисунков, рукоделия, рисование в технике граттаж на тему «Космос».

Для выявления результативности проведённой работы были подобраны следующие критерии и показатели:

I. Эстетическое отношение к действительности. (Эстетическая оценка в восприятии прекрасного; эстетические предпочтения в восприятии прекрасного; эстетическая потребность в воспитании и создании прекрасного).

II. Сформированность эстетического вкуса (эстетические нормы при восприятии произведений искусства, индивидуальные эстетические нормы при восприятии окружающей действительности; индивидуально эстетические нормы в процессе собственной художественной и эстетической действительности)

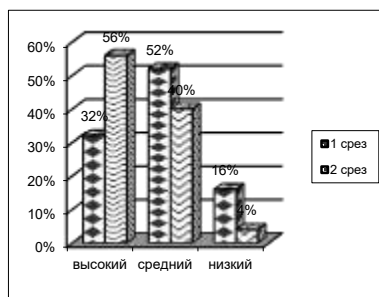
III. Сформированность эстетической культуры (эстетические переживания, эстетические эмоции, эстетическая потребность)

Все вышеперечисленные показатели определялись по трем уровням – высокий, средний и низкий. По данным критериям были проведены «срезы» в начале и в конце эксперимента. Представим данные срезов по сформированности эстетического отношения к действительности.

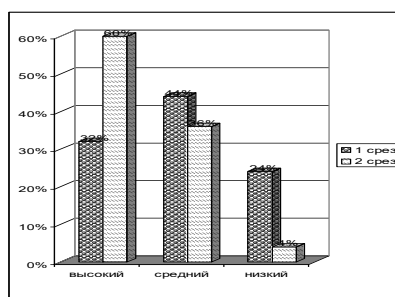
По остальным критериям данные аналогичны. В экспериментальном классе количество с высоким уровнем сформированности эстетического отношения к действительности увеличилось на 6 человек (24%), со средним уровнем уменьшилось на 3 человека (12%), с низким уровнем уменьшилось на 3 человека (12%).

Анализ результатов «срезов» показывает, что сформированность эстетического отношения к действительности, вкуса и эстетической культуры младших школьников в классе, где проводилась разработанная система мероприятий, значительно выше, нежели в контрольном классе. Таким образом, средства искусства при правильной организации и подаче их ученику действительно способствует его эстетическому, развитию.

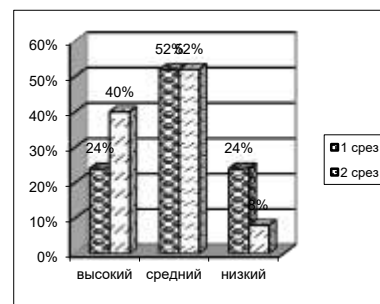
Уровень сформированности
эстетического отношения к
действительности

Уровень сформированности
эстетической культуры

Уровень сформированности
эстетического вкуса

Выводы:

1. Эстетическое воспитание занимает важное место во всей системе учебно-воспитательного процесса, так как за ним стоит не только развитие эстетических качеств человека, но и всей личности в целом: ее сущностных сил, духовных потребностей, нравственных идеалов, личных и общественных представлений, мировоззрения.

2. Все перечисленные качества в человеке развиваются под воздействием различных факторов. Воспитательное значение имеет и природа, и труд, и окружающая нас действительность: быт, семья, личные отношения, - все, что может быть прекрасным. Как основной носитель прекрасного, искусство также является средством эстетического воспитания.

3. Искусство является основным средством эстетического воспитания, обладает большим эмоциональным потенциалом. Сила эмоционального воздействия является средством формирования эстетических качеств личности, путем проникновения в детское сознание.

Список использованной литературы

1. Айтмурзаев Н.С., Рухани жаңғыру - пульс современного образования, 2018.
2. Лихачев Б.Т. Теория эстетического воспитания школьников. – М.: Просвещение, 1985. – 175с.
3. Педагогическая практика в начальной школе. / Под ред. Г.М.Коджаспировой, Л.В.Бориковой; М.: Академия, 2000.
4. Педагогика в афоризмах и изречениях 3-е издание, дополненное и переработанное. Минск 2013. 2. Рецензент В.Д.Путилин, канд. пед. наук.
5. Эстетическая культура и эстетическое воспитание: Книга для учителя / Сост. Г.С. Лабковская. – М.: Просвещение, 1983. – 304 с.

Пискунова Людмила Николаевна

КГУ «Волховская основная школа»

КАК ДИСТАНЦИОННО ПРЕПОДАВАТЬ РУССКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРУ

Переход на дистанционное обучение — это вызов. Вызов не только учителям, которым может быть трудно уйти от привычной классно-урочной системы преподавания, но и ученикам, которые должны проявить максимум ответственности, собранности и силы воли. Основные трудности, с которыми может столкнуться учитель-словесник на дистанционном обучении, заключаются в преподавании литературы. Литература — это прежде всего чтение, обсуждение произведения, живой диалог с учителем и одноклассниками, а уже потом теоретические знания. И вот этого живого общения будет, безусловно, не хватать.

Что можно сделать? Организовать, например, проверку на знание текста с помощью теста, составленного учителем самостоятельно. Возможны как вопросы с выбором, так и открытые, творческие работы, в том числе мини-сочинения. Подобные тесты я использую уже давно, они всегда выручают, если ребята на карантине или мне жаль времени на уроке на такие технические моменты. Результаты теста, как правило, показывают, куда мы можем двигаться, в частности — на что мне следует обратить внимание при проведении следующего урока. Кроме того, вопросы теста могут сориентировать и самих ребят, показать, какие акценты им необходимо расставить. Хорошо, если к подобным тестам учитель будет «прикладывать» пояснения (есть у заданий такая функция). Таким образом, мы не только проверяем, но и даём необходимый материал.

Проще, конечно, с преподаванием русского языка. Во-первых, есть большая теоретическая база по этому предмету. Любая тема подробно освещена теоретически. Написано доступно и понятно. Если ученик не понял что-то, он с лёгкостью может освежить в памяти материал. Во-вторых, всю теорию сразу можно закреплять, отрабатывая на практических заданиях. Причём сколько угодно раз. Большой плюс в том, что задания не будут повторяться. К тому же,

если ученик допустит ошибку, система выдаст подробное объяснение, представит алгоритм действий и предложит снова выполнить задание. А вот когда отработка уже произойдёт (что можно отследить в отчёте «Результаты учащихся»), можно выдать и СО. И что немаловажно: учитель имеет возможность взять полностью готовый вариант, его отредактировать, добавив или удалив какие-то задания, или создать свой, подобный существующему, а то и вовсе не похожий. Работа будет проверена автоматически, что для педагогов является большим плюсом. Можно сразу посмотреть, какие разделы «запали», на чём следует сделать акцент. Возможно, выдать индивидуальные задания. Конечно, легче всего проводить тестовые и СО работы. А вот что делать с изложениями, сочинениями, диктантами?

На мой взгляд, работа с изложением дома — это очень хорошая тренировка. Прикрепите файл исходного текста, и пусть ученик поработает с ним. Только важно дать конкретные рекомендации по тексту, который мы хотим увидеть на выходе. Неважно, что это будут не два или три раза прочтения, предусмотренные экзаменом или методикой работы с изложением. Зато это будет активная работа с текстом, использование определённых техник. А значит, тренировка, которая поможет нашим учащимся в дальнейшем.

Словарные диктанты или выборочные тоже можно давать совершенно спокойно, важно только, на мой взгляд, ограничить время выполнения. С классическим диктантом, конечно, сложнее. Но можно ведь какое-то время и без него обойтись.

А вот сочинение можно принимать в качестве прикреплённого файла. Тем более это позволит учителю сразу проверить его на плагиат. Да и почерк у некоторых учеников бывает такой, что проверять напечатанный текст гораздо приятнее.

Подготовка же к ЕНТ вообще не является проблемой. Большая база готовых заданий в этих конкретных разделах, возможность комбинировать задания, используя имеющийся материал, новые тренажёры, появившиеся в последнее время, дают столько возможностей, что только нежелание может помешать эффективной подготовке.

Базылова Асем Ануарбековна
КГУ «Волховская основная школа»

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ АКТИВИЗАЦИИ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ И ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.

Самостоятельная работа стала неотъемлемой частью процесса обучения, ориентированного на активизацию познавательной деятельности школьников. Сегодня передо мной стоит задача не просто вложить в головы ребят определенные знания, а научить их учиться. Под самостоятельной работой при изучении английского языка понимается такая познавательная мыслительная деятельность обучающихся, которая направлена на приобретение знаний, умений и навыков, и в процессе которой дети учатся наблюдать языковые явления, сравнивать и сопоставлять их, анализировать, обобщать, выделять главное, рассуждать, делать выводы, словом, овладевают такими логическими операциями, которые необходимы для самостоятельного решения вопросов, выдвигаемых жизнью.

Самостоятельная работа- это такое средство обучения, которое в каждой конкретной ситуации усвоения соответствует конкретной дидактической цели и задаче;

формирует у обучающихся на каждом этапе его движения от незнания к знанию необходимый объем и уровень знаний, навыков и умений для решения определенного класса познавательных задач и соответственного продвижения от низших к высшим уровням мыслительной деятельности вырабатывает у учащихся психологическую установку на самостоятельное систематическое пополнение своих знаний и выработку умений ориентироваться в потоке научной информации при решении новых познавательных задач; является важнейшим орудием педагогического руководства и управления самостоятельной продуктивной деятельностью обучающегося.

Уровни самостоятельной продуктивной деятельности учащихся.

Условно можно выделить четыре уровня самостоятельной продуктивной деятельности учащихся, соответствующие их учебным возможностям:

1.Копирующие действия учащихся по заданному образцу. На этом уровне происходит подготовка к самостоятельной деятельности.

2.Репродуктивная деятельность по воспроизведению информации о различных свойствах изучаемого объекта, в основном не выходящая за пределы уровня памяти. Однако на этом уровне уже начинается обобщение приемов и методов познавательной деятельности, их перенос на решение более сложных, но типовых заданий.

3.Продуктивная деятельность самостоятельного применения приобретенных знаний для выполнения заданий, выходящих за пределы известного образца.

4.Самостоятельная деятельность по переносу знаний при выполнении заданий в совершенно новых ситуациях. Каждый из этих уровней, хотя они выделены условно, объективно существует. Моя задача довести как можно больше детей до четвертого уровня самостоятельности.

Основные требования к организации самостоятельной деятельности учащихся

Основные требования к организации самостоятельной деятельности учащихся на уроке сводятся к следующим: самостоятельная работа на любом уровне имеет конкретную цель; самостоятельная работа соответствует учебным возможностям ученика, а степень сложности удовлетворяет принципу постепенного перехода с одного уровня на другой; сочетание разнообразных видов самостоятельных работ и управление самим процессом работы; назначение самостоятельной работы развитие познавательных способностей, инициативы в принятии решения, творческого мышления; содержание работы, форма ее выполнения должны вызывать интерес учащихся, желание выполнить работу до конца.

Формы организации самостоятельной работы

По форме организации самостоятельные работы можно разделить на индивидуальные, фронтальные и групповые. Общеизвестным является положение, что ядром в любой самостоятельной работе выступает

познавательная задача. Как и всякая форма учебно воспитательного процесса, самостоятельная работа призвана выполнять несколько функций: образовательную (систематизация закрепление знаний учащихся), развивающую (развитие познавательных сил учащихся их внимание, память, мышление, речь), воспитательную (воспитание устойчивых мотивов учебной деятельности, навыков культуры умственного труда, самоорганизация и самоконтроль...) К числу стабильных и важных видов внешкольных занятий относится домашняя самостоятельная работа учащихся, рассматриваемая, как основная часть процесса обучения. Главная цель ее расширить и углубить знания, умения, полученные на уроках, предотвратить их забывание, развить индивидуальные дарования и способности учащихся. Домашняя самостоятельная работа осуществляет определенные дидактические функции, наиболее важные следующие:

- закрепление знаний, умений, полученных на уроке;
- развитие самостоятельного мышления;
- формирование умений и навыков самостоятельного выполнения упражнений.

Любая самостоятельная работа предлагает контрольный комплект, куда входят следующие виды контроля: контроль учителя; самоконтроль; взаимоконтроль.

Типы и виды самостоятельной работы в системе урочных и внеурочных занятий

В соответствии с уровнями самостоятельной продуктивной деятельности учащихся можно выделить четыре типа самостоятельных работ: воспроизводящие, реконструктивно вариативные, эвристические и творческие работы.

Каждый из четырех типов работ имеет свои дидактические цели. Воспроизводящие самостоятельные работы по образцу необходимы для запоминания способов действий в конкретных ситуациях, формирования умений и навыков и их прочного закрепления. Самостоятельные работы реконструктивно вариативного типа приводят школьников к осмысленному переносу знаний в типовые ситуации, учат анализировать события, явления, факты, формируют приемы и методы познавательной деятельности,

способствуют развитию внутренних мотивов к познанию, создают условия для развития мыслительной активности школьников. Эвристические самостоятельные работы формируют умения и навыки поиска ответа за пределами известного образца. Формируется творческая личность. Постоянный поиск новых решений, обобщение и систематизация полученных знаний. Перенос их в совершенно нестандартные ситуации делают знания ученика более гибкими, мобильными, вырабатываются умения, навыки и потребность самообразования. Творческие самостоятельные работы являются венцом системы самостоятельной деятельности школьников. В практике обучения каждый тип самостоятельной работы предоставлен большим разнообразием видов работ, используемых в системе урочных и внеурочных занятий.

Перечислю наиболее распространенные и эффективные из них.

1. Работа с книгой. Это работа с текстом и материалом учебника: пересказ основного содержания части текста; составление плана ответа по прочитанному тексту; краткий конспект текста; поиск ответа на заранее поставленные к тексту вопросы; анализ, сравнение, обобщение и систематизация материала нескольких параграфов. Работа с первоисточниками, справочниками и научно популярной литературой. конспектирование и реферирование прочитанного.

2. Упражнения: тренировочные, воспроизводящие упражнения по образцу, реконструктивные упражнения; составление различных заданий и вопросов ; рецензирование ответов других учеников, оценка их деятельности на уроке ; различные упражнения, направленные на выработку практических умений и навыков.

3. Различные проверочные самостоятельные работы, контрольные работы, диктанты, сочинения.

4. Подготовка докладов и рефератов.

5. Выполнение индивидуальных и групповых заданий в связи с экскурсиями и наблюдениями в природе... Большая часть перечисленных видов самостоятельных работ может быть составлена для различных уровней самостоятельной продуктивной деятельности учащихся, т. е. отнесена к каждому из четырех перечисленных выше типов самостоятельных работ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В современных условиях, когда объем необходимых для человека знаний резко и быстро возрастает, ученики должны не только овладеть определенным кругом

знаний и навыков, но и приобрести умения самостоятельно добывать знания, находить ответы на вопросы, выдвигаемые жизнью. Активизация мыслительной и познавательной деятельности учащихся одно из наиболее существенных требований, обеспечивающих качество обучения. Установлено, что уровень развития мыслительных операций, степень овладения ими определяет ход мыслительных процессов и его результат, а, следовательно, продуктивность познавательной деятельности. Организация самостоятельной работы, руководство ею это ответственная и сложная работа. Воспитание активности и самостоятельности необходимо рассматривать как составную часть воспитания человека. Я хорошо понимаю, что самостоятельная работа не самоцель. Она является средством борьбы за глубокие прочные знания учащихся, средством формирования у них активности и самостоятельности как черт личности, развития их умственных способностей. Знания, полученные самостоятельно, отличаются глубиной, прочностью, превращаются в убеждения. Самостоятельное осмысление материала способствует развитию творческого начала в человеке, является показателем его интеллектуального роста.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- 1.Зепалова Т. С. Мещерякова Н. Я. Урок литературы.М.,1983
- 2.Зольникова В. И. Самостоятельная работа учащихся.М.,1978
- 3.Зотов Ю. Б. Организация современного урока. М.,1984
- 4.Камнева С. В. Самостоятельная работа на уроках английского языка. М. 1988
- 5.Купалова А. Ю. Совершенствование методов обучения английскому языку. М.
- 6.Махмутов М. И. Современный урок.М., 1977
- 7.Потапова Е.Н. Радость познания.М. 1990
- 8.Фогельсон И.А. Формирование навыков самостоятельной работы на уроках.Киев..1990
- 10.Шаламов В. В. Организация самостоятельной работы в образовательных учреждениях. 11.Шукина Р.И. Формирование познавательной активности школьников.М.,1987

Жамиева Жанна Гинаятовна

КГУ СОШ – ГЭН

КАК ОРГАНИЗОВАТЬ ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА. ПЛАН ДЕЙСТВИЯ ДЛЯ УЧИТЕЛЯ.

Определите, как будете проводить дистанционное обучение

В первую очередь продумайте, как вы будете работать с учениками. Дистанционную работу можно проводить одним из способов, что описан ниже, или использовать их комбинацию.

Встречи в режиме реального времени

Вы договариваетесь с учениками о времени, когда будет проведен прямой эфир или назначена онлайн-встреча. На онлайн-уроке вы объясняете материалы, отвечаете на вопросы учеников и задаете вопросы им. В конце статьи вы найдете список сервисов, позволяющих проводить онлайн-встречи.

Дистанционное обучение через интерактивные учебные материалы

Обучение учащихся можно выстроить через интерактивные учебные материалы, которые содержат инструкции, учебный контент (видео, интерактивные видео, текст, рисунки), самопроверку, ссылки и т.д. При помощи таких учебных материалов ученик изучает новую тему самостоятельно. Для вопросов учеников стоит создать чат для общения, чтобы, сталкиваясь с трудностями, они продолжали выполнять задания.

Спланируйте работу

Возьмите временной отрезок, например неделю, и спланируйте работу учеников по вашему учебному предмету. Чтобы организовать работу целостно, отталкивайтесь от учебных результатов, которых должны достичь ученики.

Задайте себе три вопроса:

Чему я хочу научить моих учеников (каких учебных результатов они достигнут)?

Как ученики этому научатся (каким образом они достигнут учебных результатов)?

Каким образом я могу поддержать их в этом (как я помогу им достичь учебных результатов и как узнать, достигли ли они их)?

Исходя из ответов составьте для себя план работы: какие учебные материалы надо создать, как мониторить работу ребят, как и когда предоставлять им обратную связь.

Можно составить план работы и для учащихся. Ученикам план нужен для того, чтобы помочь им спланировать время работы как в течение дня, так и всей учебной недели. План работы для учеников может содержать рекомендуемую дату и время для начала работы над заданием, сроки выполнения заданий, определенное время для встреч с учителем, ссылки на учебные материалы (если вы сразу можете их предоставить) или платформу, где будет идти работа.

Определите, как будете связываться с учениками

У учеников должна быть точка входа, через которую они получают доступ к учебным материалам. Если вы использовали в работе с учениками некоторую платформу (блог, сайт, мессенджеры, закрытую группу и т.д.), то и в дистанционном обучении ученики могут работать через нее. Если не было такой платформы, тогда учебные материалы могут передаваться через электронный журнал (хотя он может не выдержать нагрузки, поэтому лучше иметь альтернативный источник связи).

Начните создавать учебные материалы

Привычные формулировки заданий в электронном журнале “учебник, стр.23-25, прочитать и ответить на вопросы” в дистанционном обучении становятся бессмысленными, так как не содержат обучающей функции. Организовать учебную работу дистанционно — значит помочь ученику самостоятельно разобраться с тем, что он не знает и не умеет. А для этого у ученика должны быть учебные материалы и задания, посильные для той возрастной группы, с которой мы работаем.

К учебным материалам добавляйте инструкции по работе (так, как если бы вы объяснили в классе), указывайте время, которое требуется для работы над заданием и по изучению материалов, необходимые стратегии, рекомендации и подсказки.

Можно использовать уже готовые учебные материалы, созданные кем-то другим, можно создавать самим.

Ниже вы найдете список тех цифровых сервисов, которые помогут в разработке учебных материалов.

Учтите вызовы, с которыми можем столкнуться

Вызов 1. Ученики, которые не работали на уроке, могут не начать работать и дистанционно. Здесь нет общего правила, которое можно порекомендовать каждому учителю. Надо решать индивидуально по каждому

ученику. Для кого-то сработает совместная работа с одноклассниками, для кого-то учебный материал, поданный иначе, для кого-то индивидуальная консультация с учителем и т.д. Использование карательных мер рекомендую избегать. Временно это может нам помочь заставить кого-то работать, но для долгосрочной перспективы это неудачная стратегия. Желание учиться у этого ученика так и не появится.

Вызов 2. На создание учебного материала будет уходить время. Мы создаем учебный материал не для проверки памяти учеников или умения решать, а для того, чтобы их научить. Одно дело, когда мы в классе передаем ученикам то, что очень хорошо знаем, другое дело — сделать так, чтобы это знание появилось в их голове, причем когда они работают дома.

Вызов 3. Стоит продумать работу, которую ребята будут выполнять на отметку. У учеников под рукой google и одноклассники в совместном чате. Поэтому работа на отметку должна быть такова, чтобы первый и второй фактор являлись помощниками. А для этого надо подумать над качеством заданий для учащихся.

Старайтесь избежать этих ошибок

Ошибка 1. Составлять список заданий для ученика (как домашняя работа, которую мы привыкли задавать) в электронный журнал. Наша задача — не задания набросать для учеников, а выстроить их обучение.

Ошибка 2. Думать о том, как контролировать ученика. В этом случае мы в первую очередь будем думать о том, как и за что выставить отметку, а не о том, как помочь ему учиться.

Ошибка 3. Выставлять отметку за процесс обучения, а не за итог. Когда ученик изучает учебный материал, работает с тестами для самопроверки, задает вопросы, ошибается — он учится. Этот процесс мы поддерживаем своей обратной связью и помощью одноклассников, например, в совместном чате. Когда он уже научился, тогда мы проводим работу на отметку, как итог той работы, которую он проделал в течение какого-то времени.

Ошибка 4. Просить учеников фотографировать задания и присылать вам на почту. Так можно делать только в случае с единичными учениками, у которых не получается выполнять задание и необходима ваша обратная связь. Иначе на ваш почтовый ящик будут каждый день приходить около сотни писем с фотографиями учеников.

Определите, какие цифровые сервисы будете использовать

Все сервисы я распределила на несколько групп. Исходя из ваших задач определяйте, какие из них задействуете в работе с учениками.

Онлайн-встречи с учениками

Сервисы, с помощью которых вы организовываете онлайн-урок в режиме реального времени.

Zoom zoom.us/

Сервис для проведения видеоконференций и вебинаров. В бесплатной версии можно проводить встречи до 40 минут и на 100 человек. Ученики могут подключиться к встрече через телефон (рекомендуется установить приложение zoom) или через компьютер. Каждый участник встречи имеет возможность говорить голосом, демонстрировать видео и расшаривать свой экран.

Facebook Live

Трансляция видео прямо с Facebook. Создайте закрытую группу класса, в которой можно будет запускать Live трансляции и проводить уроки онлайн. Бесплатно. И нет ограничений по времени.

Instagram Live

Трансляция видео с Инстаграм. Можно проводить в своем аккаунте. Если ученики на вас подписаны, то они получают извещение о выходе в эфир. Или создать закрытый аккаунт класса и вести онлайн-встречи там.

Skype

Сервис для проведения видеоконференций. У каждого ученика должен быть аккаунт Skype. Создается группа класса, и в определенное время делается звонок, к которому подключаются все участники группы.

Рабочие листы в документах Google

Создавайте учебный материал через документ Google и предоставляйте доступ ученикам. Каждый из них делает копию для себя, предоставляет доступ учителю с правом комментирования и работает индивидуально или совместно с кем-то (зависит от задачи). Удобно таким образом и мониторить работу ребят, и направлять их.

Таблица продвижения

Создайте в таблицах Google таблицу, в которую внесите имена учеников (ряды) и перечисление заданий/шагов, которые должны сделать ученики. Учащимся предоставьте доступ для редактирования. Они заходят в эту таблицу и отмечают выполнение задания. Причем могут отмечать зеленым, желтым или красным цветом в зависимости от того, насколько легко справились с заданием.

Обратная связь

Сервисы, при помощи которых вы получаете обратную связь от ваших учеников.

Direct Poll <https://strawpoll.de>

В этом сервисе можно создать опрос в считанные секунды. Используйте его для получения обратной связи от учеников. Вопросы могут быть рефлексивные, учебные или созданы с целью проведения голосования.

Google Form

С помощью форм можно создать учебный тест, форму обратной связи и анкету.

Kahoot

При помощи Kahoot тоже создаются викторины. В связи с карантином разработчики предложили функции пакета Премиум использовать бесплатно. Обязательно попробуйте их. Через эти платформы удобно выстраивать учебный процесс: размещать учебные материалы, проводить обсуждение, получать и предоставлять обратную связь.

Google Classroom <https://classroom.google.com/>

Закрытая группа в социальных сетях

Например, facebook группа, доступ к которой есть у всего класса. Удобно быть на связи с учениками и можно проводить онлайн-уроки.

Я постаралась в статье затронуть все важные аспекты, связанные с организацией учебной работы дистанционно. Если у вас есть вопросы, пишите их в комментариях.

Пусть дистанционное обучение будет плодотворным.

Metodické základy vzdělávacího procesu

Оспанова Ж.Қ., Бапахова Р.Ж.

*«Алтын сақа» бөбекжайы КМҚК, Қарағанды қаласы, Қазақстан
Республикасы*

ЕЛІМІЗДІҢ БОЛАШАҒЫН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

«Қазақстан-2030» стратегиясында негізгі бағыттардың бірі халықтың ұлттық моделі мен салт-дәстүрлерін есепке ала отырып, білімі мен білігі жағынан өркениетті елдердегі замандастарымен қатар тұра алатын, бойында ұлттық, отаншылдық рухы мықты қазақстандықтардың жаңа ұрпағын тәрбиелеу қажеттігі баса айтылған. Тәуелсіздік алған еліміздің келешек ұрпақты ұлттық, халықтық және этностық-мәдени тұрғыда тәрбиелеуі бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Бұл мәселенің шешімін табу үшін үздіксіз білім беру жүйесі айтарлықтай дәрежеде қайта қаралып, оны жетілдіру жолдары іздестірілуде. Қоғамның қазіргі даму кезеңінде мектепке дейінгі ұйымдардың оқу-тәрбие үрдісі балаларды жан-жақты дамыған жеке тұлға ретінде тәрбиелеуді жүзеге асыруда, балалардың мінез – құлықын қалыптастыруда, ұлттық педагогиканың алатын орны зор, оның ішінде ұлттық ойынның рөлі ерекше. Ойын дегеніміз – адамның ақыл-ойын дамытатын, қызықтыра отырып ойдан-ойға жетелейтін, тынысы кең, алысқа меңзейтін, қиял мен қанат бітіретін ғажайып нәрсе. Ұлы педагог В.И.Сухомлинский: «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, творчествосыз, фантазиясыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды» - дейді. Демек, шәкірттің ақыл-ойы, парасаты ұлттық салт-сананы сіңіру арқылы баии түседі. Балаларды сол ұлттық ойын арқылы тәрбиелеу біздің зерттеуіміздің өзектілігін анықтап отыр.

Мектепке дейінгі мекемедегі балалардың қабілеттілігінің дамуы белсенді еңбек пен оқу үрдісіне игеріледі. Балалар шығармашылықтың қайнар көзі. Халық педагогикасының адам, отбасы, өскелең жас ұрпақты тәрбиелеу туралы арман-мақсаттарын, орныққан пікірлерін, ұсыныстарын қамтып көрсететін педагогикалық идеялар мен салт-дәстүрлері өткен мен қазіргінің арасындағы байланысты көрсетеді. Ертеден келе жатқан еңбек тәрбиесінің әдіс-тәсілдер

құралы, сөз жоқ, еңбек болып табылады. Еңбек адамның қалыптасуы мен тәрбиеленуінде бір ұрпақтан екінші ұрпаққа өмірлік тәжірибе береді және халықтың даму барысында шешуші роль атқарады. Еңбек ету кезінде адамның дене, ақыл-ой, эстетикалық дамуы мен еңбек тәрбиесі қатар жүреді. Халықтық педагогиканың ең бір көне тиімді құралдарының біріне ойын жатады. Ойын арқылы бала қоршаған ортаны өз бетінше зерделейді. Демек, қазақтың ұлттық ойындары: «Арқан тартыс», «Орамал тастамақ», «Бәйге», «Аударыспақ», «Көкпар», «Алтын сақа», «Хан талапай», «Қыз қуу», «Тоғызқұмалақ», «Қамшы тастау», «Сақина салу», «Тауық күрес», «Хан талапай», «Күн мен түн» т.б. балалардың еңбекке деген қарым-қатынасы мен қабілеттерін арттырады.

Ұлт ойындарын жанұя тәрбиесінен бастап, балабақшада түрлі тәрбиелік шараларда қосымша материал ретінде пайдалану қажет. Кейінгі кезде ұлт ойындарына көңіл бөлмеу нәтижесінде, көбі ұмыт болып, мүлде жоғалуға жуық.

Ұлттық мұраның бай қазынасының бірі - халықтың ұлттық ойындары көп салалы, көп қырлы құбылыс, ол тек ойындық сала емес, мәні жағынан да балабақша тәрбиеленушілерінің рухани өресі кең өсіп - жетілуіне, эстетикалық мәдениетін қалыптастыруға тәрбиелейтін негізгі құралдардың бірі.

Әдебиеттерді шолу жұмысы ойын туралы мынандай тұжырымға әкелді:

а) ойын ол тәрбие құралы, ақыл-ойды, тілді ұстартады, сөздік қорды арттырады, өмірді танытып, сезімді кеңейтеді, тәрбиелейді.

ә) ерік және мінез қасиеттерін бекітеді, адамгершілік сапалық қасиеттерді жетілдіреді.

б) ұжымдық сезім әрекеттері өсе түседі.

в) эстетикалық тәрбие беру - өнерді, көркемдікті түсіндіру құралына айналады.

г) еңбек тәрбиесін беру мақсаттарын шешуге мүмкіндік береді.

д) дене күшінің жетілуіне көмектеседі - ойын баланы жан-жақты жарасымды тәрбиелеудің психологиялық және физиологиялық негіздері болып табылады.

Сабақ барысында ұлттық ойын элементтерін пайдалану оның тақырыбы мен мазмұнына сай алынады. Сонда ғана ойынның танымдық, тәрбиелік маңызы айқындалады. Тәжірибемізде «Сиқырлы қоржын», «Сақина жасыру», «Керші-көрші», «Белбеу тастау» тұрмыс-салт ойындары, сонымен бірге спорттық

ойындар «Қыз қуу», «Көкпар», «Соқыр теке», «Аударыспақ», «Арқан тарту», «Ақ сүйек», «Теңге алу», «Білектеу» жатады. Асық ойыны: «Алшы», «Асық ату», «Хан талапай» қолданамыз. Ұлттық ойындар адамгершілікке тәрбиелей отырып, жас өспірімдердің дене ақыл-ой жағынан да жетілуіне мүмкіншілік туғызады, балаларды ұжымдық бірлестікке, достық қарым-қатынасқа жетелейді. Қазақтың ұлттық ойындарының ішінде «Қуырмаш» тәрізді жас сәбилерге арналған ойындардың орны бөлек. «Арқан тарту» ойыны балаларды ұжымдыққа, көздеген мақсатқа жетуіне ықпал етеді. «Соқыр теке» ойыны тапқырлыққа, ептілікке, ойлануын шыдамдылыққа тәрбиелейді. «Ақ сүйек» ойыны байқағыштыққа, батылдыққа, жүйріктікке баулиды. Сонымен қатар баланың тіл байлығына, диалогты сөйлеулерін дамытатын ойындар «Сақина тастамақ», «Айгөлек», «Ұшты-ұшты» ойындары бар.

Сабақта және тәрбиеде балабақшада ұлттық ойынды ұтымды пайдаланса ойынға деген ыстық ықыласын оятып, көңілін көтереді, дүние танымын арттырады, еңбекке баулиды. Балабақшада және отбасында бүлдіршіндердің ойлы да өнерлі, күшті де епті болып өсуіне мүмкіндік аша білуге, оларды ізгі мақсаттар арасында тәрбиелеуге күш салу игі міндетіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан Халқына Жолдауы 6 ақпан, 2008.
2. Бадел А. – Қазақ этнопедагогикасы – бала дүниетанымын қалыптастыру негізі. – Астана 2009.
3. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы – Алматы, 2000.
4. Отбасы және балабақша журналдары. №1, 4, 5, 7, 2007.
5. Қазақстан мектебі журналдары. - № 9,10, 2005.

Moderní metody výuky

Sarsekeyeva Zh.Ye., Auken A.O., Safarova N.B.

E. A. Buketov University of Karaganda

DIAGNOSIS AND PREVENTION OF STUDENT FAILURE

Various innovative models of training are being intensively introduced in professional education, since the training of a professional specialist requires significant intellectual and physical efforts on the part of teachers and constant improvement of forms, methods and technologies of training. Today, it is obvious that it is not enough to state the huge social significance of vocational education, but it is necessary to look for effective mechanisms for transforming its content. Among the learning technologies currently used in the secondary education system, the most common are technologies that focus on aspects of knowledge, information, and behavior. Learning development technology is widely used to develop students' professional and personal characteristics. Educational technologies based on an individual-personal approach allow you to adjust the content of professional training (as a rule), build a sequence of subjects studied, determine the volume of educational material, but if there is a sufficiently high level of professional motivation of the student, his ability to analyze his own life problems, self-organization, and the choice of secondary special education-the most popular level of education in our society. Middle-level specialists in Russia should become the main focus of labor participation, and secondary specialized education should become the main producer of personnel. This is what the modernization of secondary special education should be aimed at. A graduate of a specialized University requires well-developed specific skills, awareness of decisions, speed and accuracy of actions, responsibility, and self-control skills. This means that every student should take a responsible approach to learning, and teachers should help students, that is, actively work with delayed students. There are several ways to work with low-impact students.

1. Pedagogical prevention-search for optimal pedagogical systems, including the use of active methods and forms of education, new pedagogical technologies. Formation of an individual approach to the dosage of tasks, determination of control work options.

2. Pedagogical diagnostics-systematic monitoring and evaluation of learning outcomes, timely identification of shortcomings.

3. Pedagogical therapy-measures to eliminate delays in learning (extracurricular activities).

Educational impact-individual planned educational work should be carried out with underperforming students, which includes working with the student's family. Measures to prevent student failure: comprehensively improve the effectiveness of each lesson; develop cognitive interest in learning and positive motives; individual approach to the student; a special system for completing homework; strengthening work with parents; involving a group asset in the work to increase students' responsibility for their studies. Goals and objectives. The goal is to teach General techniques and specific mental actions to students during strenuous and systematic work on the subject. Tasks: creating a system of extracurricular work and additional education for students; development of group and individual forms of extracurricular activities; meeting the need for new information; formation of a deep and sustained interest in the subject; expanding the horizons of students, their curiosity; development of attention, logical thinking, accuracy, self-control skills of students.; activating the stages of the teacher's work with less successful students: conducting diagnostics at the beginning of the school year in order to identify the basic level of training of the student; providing timely assistance to a less successful student at a certain stage of the lesson; regular and systematic interviews, timely assessment, avoiding the collection of assessments at the end of the semester, when the student is no longer able to correct them; use of various types of surveys in the classroom to ensure the objectivity of the result; comment on the student's assessment (mark the gaps so that the student can eliminate them in the future); eliminate the gaps in knowledge identified during the review work; determine the time during which a student with low academic performance should master the subject in case of difficulties in providing advice;- inform the supervisor, Dean, or parents of a student with low academic performance directly if there is a group of unsatisfactory grades; do not lower the student's grade for bad behavior in the classroom, in this case use other methods of influence. In order for a teacher to determine the process of a student's failure, he must know a number of typologies of failed students. This typology is of great practical importance.

Knowing the true causes of failures, you can provide various assistance to each group of students. Possible reasons for failure and types of delayed development of

students, taking into account the nature of their mental activity. The first type: students with a low level of mental activity, but with a positive attitude to learning. The second type: students with high-quality mental activity, but with a negative attitude to learning. The third type: low quality of mental activity is associated with a negative attitude to learning. Work with students with insufficient development of mental activity. Primary care for students with poor learning ability, poor development of mental activity and a dominant reproductive (reproductive) approach to solving educational problems should consist primarily in the development of methods of cognitive activity. Appeal to conscience, a sense of duty, the statement that they do not work enough, are lazy, it makes no sense to invite parents to an educational institution. All this does not give tangible results. These students learn a lot, they are very conscientious, conscientious, but they do not have enough cognitive strength to learn effectively.

The most important thing in working with them is to teach them to learn. In order to interest students, it is necessary to use all the features of the educational material: creating problem situations; activating independent thinking; organizing students' cooperation in the classroom; building positive relationships with the group; showing a sincere interest in the success of children. These students are low impact are recommended for the execution of tasks aimed at the development of thinking, memory and attention.

References:

1. Anisimov V.V. Education and security: problems, concepts, reality. – M., 2012. – 188 p. [in Russian]
2. Asmolov A.G. Personality: psychological strategy of education. – M.: Pedagogy, 2013. – 284 p. [in Russian]

Квасных Галина Сергеевна

Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева,

Калмыкова Татьяна Васильевна

Высший колледж им. М. Жумабаева

РОЛЬ ИЗЛОЖЕНИЙ В РЕЧЕВОМ РАЗВИТИИ

МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Научить ребенка правильной и красивой речи - сложная задача современной начальной школы, требующая комплексного подхода. Один из важнейших ее компонентов – написание младшими школьниками изложений. Передавая своими словами небольшие отрывки художественных произведений, детские впечатления окружающего мира, ребенок обогащает свою устную и письменную речь, развивает логическое мышление, учиться содержательно и убедительно высказывать собственные мысли. Эмоционально-экспрессивная, логичная, отвечающая всем языковым нормам речь – основной показатель интеллектуального уровня развития ребенка.

Под изложением М.Р. Львов понимает «письменный пересказ образцовых текстов». И.Д. Морозова определяет изложение как «одно из средств обучения связной речи, средство для формирования и совершенствования умений, необходимых для реализации коммуникативной задачи в разных жизненных ситуациях общения». По М.Е. Львовой изложение – это «вид самостоятельной работы по развитию речи в начальных классах».

М.Р. Львов особенно подчеркивает роль изложения как «упражнения, приобщающего детей к лучшим образцам языка. Высокохудожественные тексты, написанные выдающимися мастерами слова и затем письменно пересказанные детьми, способствуют формированию правильных речевых навыков, очищают речь, повышают ее культуру, прививают художественный вкус, развивают языковое чутье».

В методике преподавания русского языка и развития речи сложились несколько видов письменных изложений. В начальных классах проводятся изложения: близкие к тексту, сжатые, выборочные, с творческими дополнениями.

Подробное изложение служит, средством закрепления в детской памяти содержания прочитанного во всех его деталях и связях и средством усвоения логики образца и его языковых средств. В нем школьники привыкают обращать внимание на детали в тексте, учатся строить повествование, вводить элементы описания, передавать диалог, использовать изобразительные средства языка, строить текст, соблюдая временную последовательность, причинно-следственные связи, правильные пространственные соотношения.

Изложить тему нужно уметь не только подробно (близко к тексту), но и кратко, конспективно. Такой вид изложения в методике принято называть сжатым, который необходим для развития связной речи.

Следующий вид изложения – выборочное изложение. Для него характерен пересказ в соответствии с заданием не всего текста, а какой-то его части. Как и при подробном и сжатом изложении, ученик должен осмыслить текст с точки зрения содержания, жанра, языковых особенностей, а потом пересказать его тем или иным способом. Специфика выборочного изложения состоит в том, что дети учатся выделять в тексте отдельные темы, вычленять материал, относящийся к той или иной теме, строить высказывание на основе собранного материала. Выборочное изложение, по мнению Т.Б. Кармановой, «связующее звено между изложением и сочинением».

Существует еще один вид изложения – творческие изложения. В.И. Яковлева считает, что творческие изложения способны «вызвать у учеников эмоциональный отклик на произведение, усилить воздействие образной системы на читателя, т. е. осуществить те задачи, во имя которых литература и создается». Наиболее удобны для письменного оформления пересказы с изменением лица рассказчика, от лица одного из персонажей, с творческими дополнениями.

Представим образец изложения с творческим дополнением: 4 класс. Тема: «В лесу».

1) Начинается работа над изложением с речевой разминки по разным уровням владения языком: морфемном, морфологическом, лексическом, синтаксическом, с помощью таких заданий как: правильно построй предложение (*От груши течет сладкий сок. Река Ишим после весеннего половодья уже вошёл к обычному руслу. и т.д.*); замени неправильное слово правильным (*Сергей Гаврилович работал животным доктором. Кошка лизывает своих котят.*); отредактируй предложения. Убери ненужные слова. (*У осени у неё свое рабочее расписание, как у весны, только наоборот. Дедушка он дал грабли внуку. Он показал, как сгребают сено.*).

2) Далее предлагаем задания на формирование видов речевой деятельности: аудирование (слушание текста); работа с текстом изложения (ответы на вопросы по тексту); чтение (Прочитай текст. Перескажи. Раздели его на абзацы. Озаглавь каждый абзац. Составь план.); письмо (Проводим подготовку по разным уровням языка: орфографическая: *подбери проверочные слова; объясни написание приставок; выпиши имена собственные; прочитай трудные слова по слогам, обрати внимание на них, когда будешь писать изложение*; лексическая подготовка: *подбери синонимы, антонимы; объясни значение слова; перифраз, скажи по-другому.*); говорение и письмо (Перескажи текст по плану).

Творческое задание: *В этом тексте пропущен абзац, который содержит описание лесной опушки. Когда будешь писать изложение, постарайся дать это описание. Напиши изложение.*

К 4 классу младшие школьники пишут изложения разных видов. Для того, чтобы изложения служили совершенствованию речи и повышению ее культуры, следует уделять большое внимание словарной работе и орфографической подготовке, тем самым, предупреждая возможные ошибки при его написании, проводить творческие изложения, которые развивают самостоятельность и творчество учащихся, формируют умение передавать свои мысли и знания.

Кадирберлина Ә.А., Мукушева А.С.

*Қарағанды облысы, Бұқар жырау ауданы, «Үштөбе ЖОББТМ (РО)» КММ,
қазақ тілі мен әдебиеті пәндері мұғалімдері*

МЕКТЕПТЕ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДА ИНТЕРАКТИВТІ ТАҚТАНЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мектептегі заманауи сабақтың басты мақсаты – өз елінің өміріне тиімді қатысуға дайын, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау. Оқушыларына білім алуға ұмтылып, оны кейін өмірде сәтті қолдана алатындай оқыту жағдайларын жасау қажет. Қазіргі заманғы технологиялар қазақ тілі сабағында қалай қолданылады?

Әр мұғалім сабағын жетілдіреді, заман ағымына ілеседі, заманауи әдістер мен стратегияларды, компьютерлік технологиялар саласындағы әзірлемелерді қолданады.

Қазақ тілін оқытуда мультимедиялық интерактивті технологияларды қолдану сабақ материалын ұсыну сапасын және оқушылардың осы материалды игеру тиімділігін арттырады. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, заманауи технологияларды, мультимедиялық жабдықты қолдану мен енгізу оқу процесінің мазмұнын байытады, оқушылардың қазақ тілін үйренуге деген ынтасын арттырады. Интерактивті технологияларды қолданатын сабақ нақты жоспар мен құрылымға ие, нақты мақсаттар мен нәтижелерге қол жеткізуі керек.

Оқушылардың танымдық белсенділігі мен қазақ тілі сабағына деген қызығушылығын ояту үшін оқытудың әр түрлі әдістері мен тәсілдері қолданылады: проблемалық ситуация, кластерлер, схемалар құру, кестелер құру, презентациялар дайындау, корреляцияға арналған тапсырмалар, ойын элементтері, т.б. Оқу құралы ретінде интерактивті тақта, планшет, смартфон қолданылады.

Интерактивті тақта – бұл мәтіндермен жұмыс жасауда, тестілеуде көмекші, ол көрнекілерді, бейнематериалдарды көрсету кезінде, оқушылардың өзіндік жұмысы бойынша білімдерін қайталау және бақылау кезінде қолданылады.

Интерактивті тақта экранында көрсетілген сабақтың құрылымы мен мазмұны әр баланы белсенді тиімді іс-әрекетке бағыттайды. Интерактивті тақта бұрын дайындалған қазақ тіліндегі тақырыптық мәтіндерді, тест, жаттығуларын, түрлі табиғаттағы түрлі-түсті суреттерді, мультимедиялық, энциклопедиялық, электронды оқулықтарды, аудио және видео материалдарды көрсетуге мүмкіндік береді. Мұның бәрі сабақ материалын енгізу немесе белсендіру, лексикалық бірліктерді қайталау, бекіту, тілдің грамматикалық құрылымы, білімді бақылау және өзін-өзі бақылауға қызмет етеді.

Интерактивті тақтамен оқыту дәстүрлі оқыту әдістерінен айтарлықтай ерекшеленеді.

Интерактивті тақтаның артықшылықтары:

Тақта сабақтарға арналған материалдар жинағын жасауға және жақсартуға мүмкіндік береді;

Сабақтың әр кезеңінде уақытты едәуір үнемдеуге мүмкіндік береді;

Интерактивті тақта дайындалған материалды қайта пайдалануға мүмкіндік береді: жаңа материалды түсіндіру кезінде, үй тапсырмасын тексеру кезінде және тақырыптық қайталау кезінде;

Білім, білік және дағдыларды жедел басқарады;

Интерактивті тақтаны қолдану оқушылардың сабақтағы белсенділігін жандандырады, есте сақтау және қайталау үдерістерін күшейтеді;

Мұғалімдерді шығармашылық және әлеуетті өсуге ықпал ететін оқытудың жаңа тәсілдерін іздеуге шақырады;

Мұндай сабақтарда оқушылар өзін мұқият, тәртіпті ұстайды.

АКТ технологияларын қолдану келесілерді қамтамасыз етеді:

жоғары сапалы материалды көрсету. Мұғалім материалды баспасыз көрсете алады;

оқушылардың мотивациясының ең жақсы деңгейі. Сабақ ойын, ойын-сауық түрінде өткенде, балалар материалды оңай игереді және сіңіреді

оқыту сапасын арттыру. АКТ құралдарын енгізу зерттелген материалды тереңірек түсінуге ықпал етеді

тренингті жекелендіруге мүмкіндік береді. Компьютерлік технологиялар мұғалім үшін үлкен мүмкіндіктер ашады. Жаттығу кезінде ол әр сыныптың және

балалардың тобының ерекшеліктерін, олардың қалауын, қызығушылықтарын, әлсіз және күшті жақтарын ескере отырып, қажетті түзетулер жасай алады.

олар жайлы атмосфера жасайды. Арнайы бағдарламалық жасақтама маманға көңілді оқыту үшін өзіндік сабақ құруға мүмкіндік береді.

АКТ құралдары сабақ мазмұнын байытады, сабақ қарқынын тездетеді және қызығушылықты едәуір арттырады. Оқушылар оқу процесінің лексикалық және грамматикалық компоненттерін тез есте сақтайды. Ең бастысы, бұл техника тілді іс жүзінде меңгеруге ықпал етеді, өйткені балалар бейне презентация арқылы белгілі бір сөздер мен сөз тіркестерінің қалай айтылатынын көре және ести алады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Использование современных технологий на уроках казахского языка и литературы/ <http://zkoipk.kz/ru/smartconf2017/3-section/3643-conf.html>
2. Использование интерактивной доски на уроках иностранного языка/ <https://anrotech.ru/blog/ispolzovanie-interaktivnoj-doski-na-urokah-inostrannogo-yazyka/>

Нурлыбаева Бакытзада Советбековна
Дюсекенова Алия Саденовна
учителя русского языка и литературы КГУ СОШ №32
(г. Семей, Республика Казахстан)

ПРЕПОДАВАНИЕ УРОКОВ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

В условиях постоянно меняющегося мира ученик должен выносить из школы не просто объём знаний, а умение учиться. В связи с этим получает развитие такая форма обучения, как дистанционная, сочетающая в себе традиционные основы очного образования, самостоятельность обучающихся в процессе получения знаний и практическое использование информационно-коммуникационных технологий.

С учетом санитарно-эпидемиологической ситуации в целях сохранения здоровья детей и педагогов в школах преподавание ведется дистанционно. Дистанционное обучение – это обучение, когда учитель и ученик взаимодействует в удаленном режиме. При дистанционном обучении используются доступные устройства и средства связи: интернет-платформа, WhatsApp, компьютер, ноутбук, планшет.

Целью введения дистанционного обучения является обеспечение равного доступа к качественному образованию вне зависимости от территориальной удалённости и размеров населённого пункта.

Учебный процесс в КГУ СОШ №32 представляет собой последовательность разнообразных универсальных учебных действий, осуществляемых учащимся и сетевым преподавателем.

В их число входит:

- освоение учащимся теоретического материала интернет-уроков;
- выполнение тестовых заданий в онлайн-режиме с автоматическим оцениванием результатов;
- выполнение домашних заданий;
- выполнение заданий проблемно-поискового и творческого характера;
- участие в онлайн-уроках;

участие в онлайн- и оффлайн-консультациях;
 работа над индивидуальными и групповыми проектами;
 участие в дискуссиях и дебатах;
 участие в научно-практических видеоконференциях и др.

Все результаты учебной деятельности заносятся в электронный журнал kundelik.kz.

Электронный журнал — специальные рабочие страницы для всех типов пользователей. В электронном журнале каждого пользователя отображаются учебные курсы, с которыми он работает, сообщения от других пользователей, личные данные. Если пользователь — ученик, в его журнале содержится информация о результатах учебной деятельности по каждому курсу и каждому уроку (процент пройденного материала, оценки за тесты, домашние задания, итоговая оценка за урок). Если пользователь — учитель, в журнале он видит результаты учебной деятельности всех учеников своего класса (количество пройденных уроков и выполненных заданий, средняя отметка по курсу). Учитель получает уведомление об отправленных ему на проверку домашних заданиях. Учитель может назначить ученику урок для повторного прохождения; в этом случае тестовые и домашние задания будут другими. Активизируя значок онлайн-консультации, учитель информирует учеников о том, что в данный момент он находится в сети и может ответить на вопросы в оперативном режиме.

Коммуникация участников учебного процесса в школе строится с помощью личных сообщений.

Система личных сообщений по формату приближена к электронной почте, предназначена исключительно для пользователей системы. Входящие и исходящие сообщения каждого пользователя отображаются на его рабочей странице. Переписка носит конфиденциальный характер: кроме отправителя и адресата, она никому не доступна.

Оценивание учебных достижений в школе осуществляется в онлайн- и оффлайн-режимах. Интерактивные тесты, заложенные в сетевых уроках и тренажерах по подготовке к ЕГЭ. Учащиеся узнают о своих результатах сразу после выполнения тестов. Прочие задания ученики отправляют учителю в отдельных файлах, и их проверяет учитель в оффлайн-режиме. Учителя

выставляют отметки в электронный журнал, отправляют учащимся свои комментарии.

По сравнению с традиционным, очным обучением, дистанционное имеет *ряд преимуществ для ученика*:

- **развивает** умение работать с новыми технологиями, используя возможности цифровых образовательных ресурсов;
- позволяет выбрать индивидуальный темп обучения;
- **предоставляет** широкий выбор источников информации;
- нестандартные развивающие домашние задания;
- возможность интенсивной подготовки к ЕГЭ;
- **формирует** различные виды чтения: изучающее, поисковое, ознакомительное;
- умение принимать решения, делать осознанный выбор и нести за него ответственность;
- умение самостоятельно планировать деятельность;
- умение работать в информационном пространстве: отбирать информацию в соответствии с темой, структурировать и использовать адекватно поставленной задаче;
- навык презентации результатов деятельности с использованием различных информационных технологий;
- навык самообразования.

Наряду с преимуществами дистанционного обучения, существуют и проблемы, с которыми сталкиваются участники образовательного процесса:

- «живое» общение учителя с учениками и учеников между собой возможно только в режиме «Конференция», что негативно сказывается на развитии устной речи; утрачивается навык письма – главная составляющая предмета «русский язык»; нет возможности дополнительного объяснения материала слабоуспевающим ученикам; отсутствие теоретического учебного материала в курсах, рассчитанных на учащихся среднего звена; идёт снижение двигательной активности учащихся, повышается нагрузка на глаза и опорно-двигательный аппарат; распространение плагиата – использование неотредактированных готовых ответов из сети Интернет;

Система дистанционного обучения является хорошим подспорьем учителю русского языка и литературы, так как содержит различные виды электронных средств обучения, отвечающих специфике предметов «Русский язык и литература»:

- текстовые материалы в цифровом и мультимедийном формате (художественные, критические, биографические и справочные), аудиотексты, художественные и учебные видеофильмы, цифровые иллюстрации и фотографии, видеоуроки, интерактивные задания, электронные контрольные работы и тесты.

Обучение русскому языку и литературе – именно та область, где использование дистанционных образовательных технологий может принципиально изменить методы работы, и, что самое главное, её результаты.

В заключение надо сказать, что дистанционное обучение сегодня востребовано, приобретает всё большую значимость и, следовательно, будет быстро развиваться с ростом технических и интеллектуальных возможностей. Такая форма обучения особенно актуальна при организации обучения детей с ограниченными возможностями и это хороший выход в условиях оптимизации школ, отсутствия благоустроенных дорог.

Использованная литература

1. Андреев А. А. К вопросу об определении понятия «дистанционное обучение» [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.e-joe.ru/sod/97/4_97/st096.html
2. Полат Е. С., Бухаркина М. Ю., Моисеева М. В. Теория и практика дистанционного обучения: Учеб. пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / Под ред. Е. С. Полат. М.: Издательский центр «Академия», 2004.
3. Московский государственный университет экономики, статистики и информатики Открытое образование. Термины и определения [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.info.mesi.ru/program/glossaryOO.html>
4. Полат Е. С. Хуторской А. В. Проблемы и перспективы дистанционного образования в средней образовательной школе: Доклад [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.ioso.ru/ioso/senatus/meeting280900.htm>

Bandaletova Ye.S., Sarsekeyeva Zh.Ye.

E. A. Buketov University of Karaganda

FORMATION OF NATURE KNOWLEDGE AT PRIMARY SCHOOL CHILDREN

The content of the educational area “Natural Science” is represented by the subject “Natural Science” [1]. This subject is based on research skills, the formation of a scientific, creative worldview. It is aimed to lay the foundations for the study of such subjects as “Biology”, “Geography”, “Chemistry”, “Physics” in basic school to develop the ability of using the gained knowledge to explain, describe, predict natural phenomena and processes observed in everyday life. The subject “Natural Science” has been introduced into the pedagogical process of primary school since 2016. The content of the subject “Natural Science” gives an elementary level of scientific knowledge within the system “Human - Nature” and is based on clarifying the relationship between natural phenomena and various processes, its diversity and complexity of the surrounding world, the causes of natural phenomena that occur in living and inanimate nature [1].

Learning based on cross-cutting topics is one of the pedagogical approaches to organizing the educational process. The content of the “cross-cutting topics” of the subject “Natural Science” begins with the “zone of proximal development” of the primary school student. They become an integrating component of any school subject and are divided into the school terms, each of them has two cross-cutting topics and approximately equal number of hours are given for studying them. The teacher is able to change the number of hours for eight cross-cutting topics depending on the features of the primary school students’ preparation, paying attention to selecting of texts and tasks aimed at studying given cross-cutting topics [2].

The content of the school subject is realized in sections divided into subsections, which include learning needs by grade in the form of expected results, such as skills or abilities, knowledge or understanding. For all classes of primary school, five sections are compiled: “I am a researcher”, “Living nature”, “Substances and their properties”, “Earth and Space”, “Physics of nature”. Each section discusses

several subsections that are related. The number of subsections varies and includes a number of lessons on specific topics. Learning needs are compiled reasonably within each subsection, give the teacher the opportunity to set up the planned work and evaluate primary school students' progress and inform them about the next steps of the educational process.

The school subject "Natural Science" includes the sections "Living nature", "Substances and their properties", "Earth and Space", where objects of animate and inanimate nature are studied. The accumulation of this knowledge occurs gradually from grade to grade. The principle of helicity provides for the study of the topic again in the next class, the complexity of the topic increases, knowledge and skills expand and deepen with each repetition. The expansion of knowledge about living nature at "Natural Science" lessons is gradual. Primary school children practice to distribute animals and plants according to classes and by way of nutrition, learn the main characters of living organisms and their needs, explain how animals and plants adapt to different living conditions, identify seasonal changes in nature. According to the topics of the subsection "Human", pupils master knowledge about the human body structure, describe the digestive, nervous, excretory, blood circulatory, musculoskeletal, respiratory systems, understand the importance of personal hygiene. Primary school students get knowledge about objects of inanimate nature in the sections "Substances and their properties" and "Earth and Space". Moreover, the section "Substances and their properties" begins to be studied only from the second grade. The basic concepts considered in this section are as follows: the air and water properties, their role for all living things on the planet, the importance of preserving clean air and water, understanding the relationship between inanimate and living nature, the hydrological cycle in nature. The section "Earth and Space" deals with the study of the Solar system planets, their characteristics, knowing the Earth satellite, the Earth axial and orbital rotation and its consequences.

Natural science as a school subject is closely related to all other sciences about nature, but there are important differences between the given subject and the natural sciences from the viewpoint of purpose, scope, structure, methods and concepts. The purpose of the natural sciences is obtainment of new nature data through research. However, the teaching methodology does not study the laws of the nature development, but the laws of the pedagogical process of schoolchildren studying the foundations of the sciences about nature. The purposes of the subject "Natural Science" are the

formation of the knowledge foundations about the modern natural science world picture and the natural science methods; knowing the most important natural science ideas and achievements had a decisive influence on the development of methods and technology; mastering the skills to apply the given knowledge for explaining the surrounding world phenomena, the information perception of natural science and living content obtained from the media, Internet resources, special and popular science literature; development of intellectual, creative abilities and critical thinking in the course of simple research, analysis of phenomena, perception and interpretation of natural science information; assurance formation in the possibility of knowing the nature laws and using the natural sciences achievements for the civilization development and improving the life quality; instilling the skills of applying natural science knowledge in everyday life to ensure the life safety, the competent use of modern technologies, health and environmental protection [1].

Thus, now natural science knowledge is acquiring special significance since the influence of people on nature is carried out on a truly planetary scale. The necessity for the formation of knowledge about animate and inanimate nature is based on modern environmental problems, socio-economic needs of human. It is important to lay the foundation of a worldview at primary school age, a correct attitude towards the world around us and an understanding of the nature.

References:

1. Typical curriculum on the subject “Natural Science” for grades 1-4 of the level of primary education (Appendix 7 to the order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated April 8, 2016 No. 266). [in Russian]
2. The features of the educational process in educational institutions of the Republic of Kazakhstan in the 2020-2021 academic year: Instructive and methodological letter. - Nur-Sultan: National Academy of Education named after I. Altynsarina, 2020. - 329 p. [in Russian]

PŘÁVNÍ VĚDY

Moderní metody výuky

Әкімжан А.Е.,

Ю-13П тобының магистранты

Байкенжина К.А.,

з.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҰРЛЫҚ ЖАСАУДЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН ЖАҒДАЙЛАРЫ

Қылмыстың жасалу себептерімен жағдайлары туралы мәселе криминологияның негізгі мәселелерінің бірі болып табылады. Қазіргі уақытқа дейін криминология ғылымда қылмыс себептерінің бірыңғай тұжырымдамасы әзірленді. Алайда, аталған мәселе көптеген жылдар бойы әзірленуде және қазіргі уақытта оларды сауатты пайдалану кезінде қылмысқа қарсы тиімді іс-қимыл жасау үшін шешуші мәнге ие болатын білімнің үлкен көлемі жинақталған. [1,93-9466]

Қылмыстың себептері мен жағдайлары мәселелерін қараған кезде, соңғы шешуші әсер еткен адам мен ортаның күрделі өзара іс-қимылының өнімі ретінде қылмысты түсінуді негізге алған жөн. Қылмыстылыққа әсер ететін көптеген факторлардың арасында, ең алдымен, қоғамдық өмірдің әр түрлі жақтарына жататын құбылыстар мен үрдістерді бөліп көрсету қажет, сондай-ақ, объективті және субъективті факторлардың өзара іс-қимылын ескеру қажет.

Криминологияда қылмыстың себептері деп өзінің заңды салдары ретінде қылмыс пен қылмысты тудыратын және жаңғыртатын қоғамның жұмыс істеу заңдылықтарына негізделген теріс әлеуметтік құбылыстар мен процестер түсініледі. Қылмыстың жағдайлары әлеуметтік өмірдің түрлі құбылыстары болып табылады, олар қылмыс тудырмайды, бірақ оның пайда болуы мен өмір сүруіне ықпал етеді. Себебі белгілі бір тергеуге мүмкіндік береді. Жағдай осы мүмкіндікті іске асыруға ықпал етеді.

Бұл ретте, белгілі бір жағдайларда себептер қылмыс жасау шарты ретінде әрекет етуі мүмкін және керісінше, жағдайлар себептерге ұласуы мүмкін.

Криминологиялық әдебиетте қылмыстың себептері мен жағдайларын жіктеудің көптеген ерекшеліктері келтіріледі. Мазмұны бойынша себептер мен жағдайлар экономикалық, саяси, әлеуметтік, психологиялық, адамгершілік, құқықтық, ұйымдастырушылық, техникалық болып бөлінеді. Әлеуметтік орта мен жеке тұлғаның өзара әрекеттестігінде көрінетін қылмыстың әлеуметтік табиғаты себептер мен жағдайлардың келесі сыныптамасын бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

-объективті себептер мен жағдайлар (адамдардың еркіне байланысты емес);

-субъективті себептер мен жағдайлар(көзқарастарға, әдеттерге, рухани-адамгершілік саланың өзгерістеріне байланысты).

Объективті себептер қоғамдық өмірдің, экономикалық және әлеуметтік қатынастардың қарама-қайшылықтарымен байланысты. Субъективті себептер құқық бұзушылық жасаған тұлғалар психологиясының ерекшеліктерінен көрінеді.

Н.Ф.Кузнецовтың айтуынша, криминогендік детерминант объективті-субъективті сипатқа ие. Ең кең тараған, криминологтардың көпшілігімен қолдау көрсетілетін іс-әрекет деңгейіне байланысты себептер мен шарттарды қарастыратын жіктеу болып табылады:

1. Жалпы әлеуметтік құбылыс ретінде қылмыстың себептері.
2. Жекелеген түрлер мен санаттардағы қылмыстардың себептері.
3. Нақты қылмыстардың себептері.[2,1076]

Соңғы жіктемеге сүйене отырып, ұрлықтың себептері мен шарттары екінші түрге жатады. Жасалған қылмыстардың жалпы санындағы ұрлықтың үлес салмағы оларды жеке топқа бөлуге мүмкіндік береді. Бұл ретте ұрлық жасауға ықпал ететін факторлар криминологияда көпшілік мойындалған сияқты жалпы қылмыстың жалпы себептері мен жағдайларына сәйкес келеді.

Жүргізілген зерттеу көрсеткендей, пайдакүнемдік қылмыстарды жасаудың негізгі себептері әлеуметтік-экономикалық саладағы мәселелер болып табылады-халықтың өмір сүру деңгейінің төмендеуі, жұмыссыздық, тұрақты жалақы төлеудің болмауы азаматтардың әлсіз әлеуметтік қорғалуы. Азаматтардың әл-ауқатының нашарлауы меншікке қарсы жасалатын қылмыстар санының өсуіне, бірінші кезекте ұрлыққа тікелей әсер етеді. Қолайсыз

экономикалық факторлар нәтижесінде бөтен мүлікті ұрлауға ықтимал дайын немесе мәжбүр болған азаматтар саны өсуде.

Бұл жағдай Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің "2020 жылдың 3 айындағы қылмыстылықты тіркеуді талдау" есебінде атап өтілді: "жалпы, ағымдағы жылы ұрлықтың өсу деңгейіне тұрақты емес экономикалық жағдай әсер етті деп болжауға болады, соның салдарынан жұмыс орындарын қысқарту, жалақыны төлемеу және адамдарды жұмыстан босату фактілері жиілеп кетті"[3].

Мысалы, тек 2018 жылы ғана 13 мың адам жұмыстан айырылған, ал 2019 жылдың қаңтар айында 758 азамат қысқартуға түскен. 2018 жылғы қаңтардағы деректер бойынша кәсіпорындардағы қызметкерлердің жалпы саны шамамен 60 мың адамды құрайды, оның ішінде 4 мыңға жуық қызметкер ақысыз демалыста. Толық емес жұмыс уақыты кестесінде 3748 адам жұмыс істейді, бос тұрып қалу салдарынан 50%-дық еңбекақымен-4089 адам уақытша жұмыспен қамтылмаған.

Тұрақты табыс көзінің болмауы адамды қаржы және материалдық мәселелердің шешу тәсілі ретінде қылмыс жасауға итермелейді. Барлық ұрлау түрлері кең таралған болып табылады ұрлық, ең қауіпсіз түрі. Экономикалық жағдайға, жұмысқа орналасу мүмкіндігі мен азаматтардың әл-ауқатының деңгейіне әсер ететін елеулі фактор Қазақстан өңірлерінің экономикалық және әлеуметтік дамуы біркелкі емес болып табылады. Елдің оңтүстігі ең тығыз қоныстанған макроөңірі болып табылады, бұл ретте мұнда жан басына шаққандағы ең төмен жалпыөзіндік өнім (7,7 мың АҚШ доллары). Оңтүстік макроөңірде жаһандану ең төмен (35%) және экономикалық белсенді халықтың ең төмен үлесі (49%). Мұнда ел бойынша ең төмен тұрғын үймен қамтамасыз ету (17,5 м² / адам).көрсеткіштері байқалады.

Жергілікті бюджеттің 50% - дан астамы әлеуметтік салаға жұмсалғанына қарамастан, аймақтың әлеуметтік көрсеткіштері кедейлік, ана мен бала өлімінің тереңдігі бойынша аутсайдерлер болып отыр. Оқушы орындарының тапшылығы ел бойынша ең жоғары (33 мың орын).

Солтүстік макроөңірде жаһандану деңгейі 47% - ды құрады. Аймақ ең төмен өмір сүру ұзақтығымен (68,7 жыл) және төмен туумен (16 адам/1000) ерекшеленеді. Өңірдегі орташа жас 36 жасты құрайды. Сондай-ақ көші-қонның теріс сальдосы байқалады: 2009 жылдан бастап қарағанда 21 мың адамға артық

кетті. Экономикалық белсенді халықтың үлесі ел бойынша ең жоғары (60%). Өңірде еңбек ресурстарының тапшылығы байқалуда (4,6 мың адам).

Батыс макроөңірде қалаларда халықтың 55% - ы тұрады. Өңірде өмір сүру ұзақтығы жоғары (70,9 жас) және туу (26 адам/1000). Батысқа ең көп адамдар қоныс аударады. Мұнда өндіруші өнеркәсіп өнімдерінің (мұнай, газ, тыңайтқыштар) жалпы республикалық көлемінің 76% - ы келеді. Мұнай мен газ өңірдің жалпы өзіндік өнімнің жартысынан астамын (55-60%) құрайды.

Жалақының жоғары деңгейі және басқа макроөңірлерден алшақтығы (елдің солтүстігімен және орталығымен тікелей көліктік қатынас жоқ) өңірде жоғары бағалардың тууының себебі болып табылады. Өңірде шағын және орта бизнес нашар дамыған, оның ЖӨӨ-дегі үлесі республика бойынша ең төмен (17%).

Әлеуметтік салаға өңір бюджетінің 53% - дан астамы тиесілі екеніне қарамастан, әлеуметтік инфрақұрылымның жетіспеушілігі байқалады. Атап айтқанда, мектепке дейінгі біліммен қамту тек 50-70% құрайды.

Алматы, ерекше мәртебесі бар қала, Қазақстанның ірі қаласы елдің жалпы ішкі өнімінің бесінші бөлігін құрайды және оның қаржы орталығы болып табылады. Өңірде жалпы өзіндік өнімнің шамамен 40% құрайтын шағын және орта бизнестің ең жоғары үлесі бар. Дегенмен, бақыланбайтын көші-қон, әсіресе оңтүстік өңірлерден қала халықты қажетті инфрақұрылыммен қамтамасыз ете алмайтын жағдайға алып келеді. Алматыда еліміздің басқа өңірлерінен еңбек ресурстарының көп ағымы аясында жұмыссыздықтың жоғары деңгейі байқалады, мектептерде оқушы орындарының тапшылығы артып келеді (шамамен 10 мың). Балабақша кезегінде 50 мыңнан астам бала тұр.

Бас бостандығынан айыру және (немесе) мәжбүрлеп емдеу орындарынан босатылған адамдарды, бас бостандығынан айырумен байланысты емес жазасын өтеген адамдарды әлеуметтік бейімдеу мәселесі азаматтардың әлеуметтік-экономикалық қолайсыздығы мәселесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Жұмыстың, тұрғын үйдің, тұрақты табыстың жоқтығына байланысты жалпы мәселелер жағдайында мұндай адамдар әсіресе осал болады, қоғамда өз орнын таба алмайды, бұл оларды жаңа қылмыстар жасауға жиі итермелейді.

Автор үш санаттағы тұлғаларға: құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне, азаматтар мен ұрлық жасағаны үшін сотталған адамдарға сауалнама жүргізді. Сауалнама нәтижесінде келесі мәліметтер алынды:

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің арасында ұрлық санының өзгеруіне әсер ететін негізгі себеп ретінде респонденттердің ең көп саны (99 немесе 40,5%) әлеуметтік проблемаларды (жұмыссыздық және т.б.) көрсетті.

Азаматтардың пікірінше, ұрлық жасаудың негізгі себептері экономикалық тұрақсыздық (186 немесе 56%), материалдық қиын жағдай (115 немесе 34%), жұмыссыздық (60 немесе 9%) болып табылады.

Сауалнамаға қатысқан 430 сотталғандардың ішінен ұрлық жасау себебі ретінде материалдық жағдайы ауыр 138 сотталған, бұл 32% - ды құрайды.

Бұл ретте 217 (50,4%) сұралғандардың ай сайынғы табысы 20000 теңгеден, 166 (38,6%) - 20000 теңгеден 70000 теңгеге дейін, 47 (10,9%) - 70000 теңгеден жоғары болды.

"Босатылғаннан кейін сізде қандай мәселелер туындауы мүмкін?" 186 сотталған (43,2%) жұмысқа орналасу мәселесі, 46 (10%) - тұрғын үйдің жоқтығы, 59 (13,7%) - отбасымен, жеке өмірін құрумен байланысты мәселелер деп жауап берді.

Сонымен қатар, экономикалық факторлар - бұл ұрлық жасаудың жалғыз себебі емес. Ауыр материалдық жағдайда жүрген барлық азаматтар қылмыс жасауға бара алмайды және жазалау қорқынышы әрдайым басты тежеуші жағдай болып табылмайды.

Жоғарыда айтылғандай, криминогендік детерминант объективті-субъективті сипатқа ие. Жалпы алғанда, бірқатар жағдайларда тұлға психологиясының ерекшелігіне байланысты субъективті құрамдас бөлік айқындаушы болып табылады. Өмірде болып жатқан барлық мәселеге қатысты адам шешім қабылдауды таңдауда жеке санасы арқылы жүзеге асырады.

Ұрлық жасаудың субъективті уәждемесі негізінде қылмыс жасау арқылы да материалдық игіліктерді кез-келген тәсілмен алуға ұмтылу сияқты тәкаппарлық жатыр. Пайдакүнемдік уәждеменің негізінде қызғаныш сезімі сияқты, сондай-ақ қоғамда қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық теңсіздіктің жағдайы жатады, бұл ретте халықтың едәуір бөлігінде материалдық игіліктердің молдығы бола тұра оларды қанағаттандыру мүмкіндігі жоқ.

Бұл ұрлық екінші маңызды криминогендік детерминант болып табылады. Ұрлық жасаудың негізгі факторы халық арасында пайдакүнемдік бағыттағы әлеуметке қарсы жағдайы бар адамдардың едәуір тобының болуы болып табылады.[4, 103-104бб]

430 сотталғанның 109 - ы (25,3%) ұрлық жасаған, себебі оларға жедел ақша қажет болған, ал тағы 36-ы (8,3%) ұрланған затты иемденуге ниет білдірген.

Қылмыстық жазасын өтеген адамдар бойынша талдау қылмыстардың қайта жасалуының себептері болып табылатындығын көрсетеді:

-адамгершілік санаттармен құндылықтар туралы түсініктерді бұрмалау; өмірлік пассивтілік, қоғамдық өмір оқиғаларына қызығушылықты жоғалту;

-өмірге бейімделе білудің төмендеуі; жаңа шағын ортада қарым-қатынаста психологиялық кедергінің болуы, өзін-өзі құрметтеудің төмендеуі, депрессиялық жағдайлар және т. б.;

-тұрғын үйдің, өмір сүру қаражатының болмауы, көптеген маңызды өмірлік мәселелерді шешуде дербестіктен айыру (табысты, жеке уақытты және т. б. бөлу);

-кәсіптің болмауы, бұрын болған мамандығы бойынша біліктіліктің жоғалуы, жұмыс берушілер тарапынан сенімсіздік, бұрынғы сотталғандардың өздерінің еңбек қызметіне уәждемесінің болмауы;

-әртүрлі аурулардың болуы, алкогольдік, есірткілік немесе басқа да тәуелділік;

-әлеуметтік-пайдалы байланыстардың жоғалуы, отбасының құлдырауы, жақындарының жоғалуы (немесе онымен байланыстардың нашарлауы).

Пайдакүнемдіктің екінші құрамдас бөлігі материалдық игіліктерді бөлудегі қоғамдағы теңсіздікке негізделген әлеуметтік қарама-қайшылық болып табылады. Негізінде әртүрлі келеңсіз салдарға, әлеуметтік қақтығыстарға әкелетін әлеуметтік қайшылықтар жатыр.

Н.Ф.Кузнецова әлеуметтік қайшылықтардың теріс салдарын қылмыстық мінез-құлықтың түрлі түрлерімен байланыстырды[5,214-215бб] С.А.Исаев әлеуметтік жанжалдарды қарастыра отырып, жанжалдар мен пайдакүнемдік және зорлық - зомбылық қылмыстарды жасау арасындағы тікелей байланыстың болуын, оның ішінде ұрлықты көрсетеді [6,97-98бб].

Адамдардың тіршілік әрекетінің түрлі салаларындағы қақтығыстар көбінесе әлеуметтік қайшылықтардың теріс салдарларының негізінде туындайды және әдетте, моральдық және құқықтық нормалардың бұзылуына, "адамдардың қақтығысушы топтарының" адам мен қоғамның мүдделеріне қарсы тұруына әкеп соғады.

Бұл ретте, материалдық қажеттіліктерді қанағаттандыру деңгейі өзі емес, оларды әртүрлі әлеуметтік топтармен қанағаттандырудағы айырмашылық дәрежесі, яғни мүліктік теңсіздік шешуші жағдай болып табылады.

Адамдардың саналы қажеттіліктері мен оларды қанағаттандыру мүмкіндіктері арасындағы қайшылықтар қылмыстың негізгі көздерінің бірі болып табылады.

Сонымен қатар К. Маркс пайдакүнемдік ниетін қалыптастыру механизмін аша отырып: "қандай да бір үй аз болса да, оның үйлерін қоршағанша, сондай-ақ шағын болса да, ол тұрғын үйге қойылатын барлық талаптарды қанағаттандырады. Бірақ егер кішкентай үйдің жанында сарай болса, онда үй хижинаның көлеміне дейін жейді. Енді үйдің шағын өлшемдері оның иесі өзінің талаптарында өте қарапайым екенін куәландырады; өркениеттің өрлеуі бар үйдің көлемі қаншалықты ұлғайса да, егер көрші сарай бірдей немесе одан да көп дәрежеде ұлғайса, салыстырмалы түрде кішкентай үй тұрғыны өзінің төрт қабырғасында өздерін одан да ыңғайсыз сезінетін болады, одан да қанағаттанарлықсыз, одан да төмен".[7,180б]

Ұрлық жасауға ықпал еткен жағдайларға әлеуметтік ортамен байланысты бірқатар факторларды жатқызуға болады. Әлеуметтік орта адамның мінез-құлқын негіздейтін элементтердің бірі ретінде криминогендік мәнге ие болуы және қылмыстық мінез-құлық тетігіне әсер етуі мүмкін. Өз кезегінде, тұлға әлеуметтік ортамен өзара іс-қимыл шеңберінде объективті болмыста әлеуметтік ортаның пайда болуының басты тәсілі бола отырып, оның сипаттамасының негізін құрайды.

Қылмыстың жай-күйі әлеуметтік және экономикалық жағдайлармен тікелей байланыста, қылмыстар қоғамдық дамудың қазіргі кезеңінде пайда болатын жағымсыз құбылыстармен, кемшіліктермен және қайшылықтармен туындайды. Бұл жағдайлар әртүрлі әлеуметтік мазмұнға ие, объективті де, субъективті де сипатқа ие және әрдайым сөзсіз қылмыс тудырады.

Ұрлық жасауға ықпал ететін бірқатар жағдайларды атап өтуге болады: қазіргі азаматтың өмір сүру ерекшеліктері, әлеуметтік құндылықтар жүйесінің өзгеруі, меншікті жеткіліксіз қорғау, мораль деңгейінің төмендеуі және азаматтардың құқықтық санасының төмен деңгейі, отбасында да, қоғамда да тәрбие жұмысының деңгейінің төмендеуі және отбасылардағы қолайсыз жағдай, құқық қорғау органдарының тиімсіз жұмысы және одан туындайтын азаматтардың сенім деңгейінің төмендігі.

Ұрлық жасауға ықпал ететін басты шарттардың бірі-ұрлық жасауға дайын адамдардың болуы. Ұрланған мүлікке деген тұрақты сұраныс, ұрланған мүлікті сату мүмкіндігі, оның нарықтық құнынан айтарлықтай арзан болса да, жаңа ұрлықтарды тудырады. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы көрінеу қылмыстық жолмен табылған мүлікті сатып алу немесе сату үшін ҚР ҚК 196-бабында жауапкершілікті көздейді.

Алайда, осы бапты қолдану статистикасы мен тәжірибесі көрсеткендей, адамның өзі сатып алған мүліктің көрінеу қылмыстық жолмен алынғаны туралы хабардарлығын дәлелдеу және оны жауапкершілікке тарту өте қиын.

Біріншіден, мұндай қылмыстар латенттілігімен ерекшеленеді.

Екіншіден, мұндай істер бойынша дәлелді база: кінәлінің өзінің мойындау айғақтарына; мүлікті ұрлап алған адамның айғақтарына; өзге куәлардың айғақтарына; ұрлық жасау мән-жайларына сүйене отырып, мүлікті сатып алған адамның қылмыстың куәгері болғандығына; оның қылмыстық шығу тегін көрсететін мүліктегі айқын іздерге негізделуі мүмкін.

Егер кінәлі өзінің кінәсін мойындамаса, куәлар жоқ болса, онда мүліктің қылмыстық шығу тегі өте төмен баға, сатып алу жағдайы мен шарттары (мысалы, түнгі уақыт), сатушының әл-ауқаты деңгейінің және шығарылатын мүліктің сәйкес келмеуі сияқты айқын белгілері болған жағдайда да адамның кінәсін дәлелдеу мүмкін емес.

2019 жылы 215572 ұрлық және тек 420 (0.2 %) көрінеу қылмыстық жолмен табылған мүлікті сатып алу немесе өткізу фактісі тіркелген. Егер ҚР ҚК 188-бабы бойынша (ұрлық) бірінші сатыдағы соттар 4025 адамды соттаса, онда ҚР ҚК 196 - бабы бойынша (көрінеу қылмыстық жолмен табылған мүлікті сатып алу немесе сату) - тек 101 адам ғана.

Бұл ретте Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының "Ұрлық туралы істер бойынша сот тәжірибесі туралы" 2003 жылғы 11 шілдедегі № 8 нормативтік қаулысын мүліктің қылмыстық шығу тегі "көрінеу" деп түсіну керек деп түсінік бермейді"[8].

ҚР ҚК 196-бабын қолданудың тиімділігін арттыру, ұрлық жасауға ықпал ететін жағдайларды жою мақсатында кінәліде мүліктің қылмыстық жолмен алынғанын (өте төмен баға, сатып алу жағдайы мен шарттары, сатушының және шығарылатын мүліктің әл-ауқаты деңгейінің сәйкес келмеуі) куәландыратын нақты мән-жайларда сатып алынған жағдайларда мүліктің қылмыстық шығуы туралы көрінеу хабардар болуын тану қажет деп санаймыз. Мұндай түсіндірмені Жоғарғы Соттың нормативтік қаулысына енгізуге болады.

Көп жағдайда ұрлық жасауға заманауи адамның өмір сүру салты ықпал етеді. Бұған дейінгі жұмыс бөлімінде атап өткендей, ұрлықтың жартысы қалалар мен ірі елді мекендерде жасалады. Бұл ретте ұрлық жасаудың басым бөлігін пәтер ұрлығы құрайды. Бұл кездейсоқ емес деп ойлаймын. Азаматтардың ең жақсы әлеуметтік-экономикалық жағдайларға және неғұрлым жоғары өмір сүру деңгейіне байланысты ірі елді мекендерде тұруға ұмтылуы қала халқының өсуіне әкеп соғады. Төрт қалада Қарағанды облысы халқының 53% тұрады. Мысалы, 2015 жылдың 1 қаңтарынан 2016 жылдың 1 қаңтарына дейінгі кезеңде Қарағанды облысының халқы 2202 адамға өсті, бұл ретте Қарағанды қаласының халқы 5514 адамға, ал Қарағанды облысының басқа 3 қаласының халқы 1530 адамға өсті.

Қарқынды тұрғын үй құрылысы, көп пәтерлі үйлерді салу, адамдардың жақын тұратын көршілерден көп оқшаулануына алып келеді, қала аудандарының өсуі құқық қорғау органдарының жұмысын қиындатады. Көші-қонның белсенді өсуі, халықтың жекелеген топтарына әлеуметтік бақылаудың әлсіреуі, криминогендік жағдайды нашарлатады, нәтижесінде ұрлықтың айтарлықтай өсуіне әкеледі.

Дәулетті азаматтардың жекелеген особняктар мен тұрғын үйлер салуы дүкендермен немесе ұйымдарда жасаланытаны ұрлықтарға қарағанда пәтерлер мен жеке үйлерде көп жасалатындығын көрсетті, мұның басты себебі олардың қорғалуының осалдығы ұрлық жасауды жеңілдетеді. Көп пәтерлі үйлер жағдайында, тұрғындар көршілерін білмейді (әсіресе көптеген пәтер жалға бергенде) қылмыскерге үй иесінің болмауын анықтау және ұрлық жасау қиын

болмайды. Сонымен қатар, басқа жерлерде жасалған ұрлыққа қарағанда, дәл осы пәтерлерде көбінесе қазіргі азаматтың негізгі материалдық құндылықтары шоғырланған (ақшаны және басқа да құндылықтарды банктерде сақтағандар аз). Қазіргі заманғы пәтер ұрлығының тән үрдісі жоғары құны бар заттарды ұрлау болып табылады және бұл ретте алып, өткізу оңай (ақша және зергерлік құндылықтар).

Нарықтық экономикаға және капиталистік қатынастарға негізделген мемлекеттік құрылым мен әлеуметтік өмірдің жаңа үлгісіне көшу бұрынғы моральдық-адамгершілік құндылықтарды жоғалтуға алып келді, бұл ретте азаматтардың едәуір бөлігінің құқықтық санасының деңгейі Батыс елдерінің деңгейіне әлі жеткен жоқ. Мемлекет құндылықтардың жаңа жүйесін қалыптастыру, азаматтардың бойында патриотизм сезімін, құқықтық сананың жоғары деңгейін тәрбиелеу үшін үлкен күш жұмсайды, бірақ бұл міндеттерді шешуге дейін әлі де алыс. Сонымен қатар, КСРО ыдырауынан кейінгі саяси, экономикалық және әлеуметтік тұрақсыздық жылдарында материалдық құндылықтар рухани құндылықтардан басым бола бастаған, бұл тұлғаның әлеуметке қарсы бағыттылығының дамуына ықпал ететін қоғамдық қатынастардың "күлшылық" үрдісі жүріп үлгерді.

Бұрынғы КСРО мемлекеттері үшін мораль мен адамгершілік деңгейінің құлдырауы, өзімшіл ниеттің дамуы тән. Ескі, Социалистік идеалдар құнсызданды, ал жаңалары қалыптаспады немесе адамдардың санасында тиісті жауап таппады. Әсіресе жастарға, біздің ақпараттық кеңістігімізге үзілген бұқаралық бейне, аудио, сапасы төмен баспа өнімдері, көбінесе қылмыстық "романтиканы", "ұрылар" өмір салтын насихаттайтын, бандиттер, ұрылар мен жезөкшелер идеалдар болған кезде теріс әсер етті.

Кәмелетке толмағандармен тәрбие жұмысының деңгейінің төмендеуімен байланысты отбасындағы қолайсыз жағдай қылмыстық бейімділіктің дамуында маңызды рөл атқарады. 20 ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап қоғамда болған дағдарыстар отбасындағы жағдайға әсер етпей қоймады. Ата-аналар мен қоғамның көбінесе балаларды, әсіресе қолайсыз балаларды тәрбиелеумен айналысуға мүмкіндігі немесе ниеті болмағандар үшін оның тегін клубтары, секциялары және т.б. тәрбие жұмысының кеңестік жүйесі бұзылды, ал жаңа салынған жоқ. Пайда болған "вакуум" психологиялық қолдауды қамтамасыз ететін және жеке әлеуметтік бақылау механизмдерінің тиімділігін азайтатын

теріс бағдарлы аула және көше топтарын толтырды. Балаларды далаға" итермелеуге " отбасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың, соның ішінде кәмелетке толмағандарға қатысты өсуі ықпал етті.

Жағдай кәмелетке толмағандарды қоғамға қарсы өмір салтына және қылмыс жасауға тартқан қылмыстық элементтер тарапынан ықпал етумен ұштасқан қылмыстық өмір салтын насихаттаумен күрделене түсті. Қалталарының 35 % рецидивистердің белсенді көмегімен осындай болды.

Ұрлық жасауға ықпал ететін жағдай ретінде меншікті жеткіліксіз қорғау, меншік иелері мен өзге де мүлік иелерінің бейқамсыздығы маңызды рөл атқарады. Статистика көрсеткендей, тұрғын үйден немесе өзге үй-жайдан немесе қоймадан ұрлық жасау кезінде көрсетілген объектілер торлармен, дабылмен, күзетпен немесе өзге де қорғаныс әдістерімен қорғалмаған. Орташа алғанда, ұрлық жағдайларының 54,8% - ы еркін қол жеткізу жолымен жасалған.

Автокөлік пен көлік құралдарын ұрлау негізінен күзетілмейтін орындардан, үйлердің аулаларында стихиялық тұрақтардан жасалған. Мал ұрлығының негізгі шарттары иелерінің салғырттығы, атап айтқанда, қараусыз қалдыру, толық емес сәйкестендіру, мал сою және ветеринарлық құжаттарды беру кезіндегі заң бұзушылықтар болып табылды.

Ақырында, құқық қорғау органдары жұмысының тиімділігінің төмен деңгейі және одан туындайтын азаматтардың сенімінің төмен деңгейі елеулі мәнге ие. Осы тұрғыда ұрлықтың төмен ашылуы және осы қылмыстардың алдын алудың өте тиімсіз жүйесінің себептері жатыр, бұл олардың өсуіне ықпал ететін жағдайлардың бірі болып табылады.

Құқық қорғау органдары қоғамның құрамдас бөлігі болып табылады, олар тұтастай алғанда қоғам сияқты шешілуі күрделі өзекті мәселелерге теп болады. Қоғамдағы дағдарыстық құбылыстар, қылмыстың күрт өсуі, материалдық қамтамасыз етудің жеткіліксіздігі ішкі істер органдарының беделінің төмендеуіне ықпал етті, кадрлардың кетуін тудырды, бұл қызметкерлерге жүктемелердің артуына алып келді. Нәтижесінде, құқық қорғау органдары халықтың алдында айтарлықтай төмен беделге ие болды.

Азаматтар сауалнамасының нәтижелері бойынша құқық қорғау органдарының ұрлық жасау бойынша қызметі жалпы алғанда тиімділігі аз деп

бағаланған. Сауалнамаға қатысқан 140 адамның 42% - ы құқық тәртібі органдарының жұмысын тиімсіз, 16 (5%) – тиімділігі мардымсыз деп бағалаған.

Сауалнамаға қатысқан 95 (28%) адамға қатысты ұрлық жасалғаны анықталды. Бұл ретте 71 азамат (75%) құқық қорғау органдарына шағымданып, тиісті нәтиже болмағандығын көрсеткен, ал 21 (22%) құқық қорғау органдарына ұрлық жөнінде арызданған жоқ, өйкені қылмыс ашылады деген сенімі болмаған.

Азаматтардың құқық қорғау органдарына жүгінуінің нәтижелері келесідей:

- 44 азаматтардың өтініші қабылданды және тіркелді,
- 10 өтініш бойынша қылмыстық іс қозғалды және сотқа берілді,
- 9 адамға қабылданған шаралардың нәтижелері туралы хабарланбаған,
- 7 адамның өтініші әкімшілік тәртіпте қаралды,
- 10 өтініш бойынша қылмыстық іс қозғаудан бас тартылды,
- 4 өтініш бойынша қылмыстық істер қысқартылып,
- 3 адамның арыздары мүлдем қабылданбады,
- 2 арыз қабылданған жоқ,
- өтініш бойынша ғана қабылданған шаралардың нәтижелері туралы өтініш берушіге ресми түрде хабарланады.

Азаматтардың құқық қорғау органдарына жүгінбеуінің себептері құқық қорғау органдарына сенімінің болмауы (16 немесе 76%), көп уақытты жоғалтудан қорқу (3 немесе 14%), сондай-ақ келтірілген зиянның болмашы болуы (2 немесе 10%) болып табылады.

Құқық қорғау органдары қабылдаған шаралармен 14 адам қанағаттандырылды, 11 адам ішінара қанағаттандырылды, бұл ретте 31 адам немесе өтініш берген азаматтардың 44% қабылданған шаралармен қанағаттанбаған. "[9].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.У.С.Жекебаев. Уголовная ответственность за присвоение вверенного имущества. Алматы.2016

2.Н.Ф.Кузнецов.Некоторые вопросы квалификации краж собственности граждан.М. 2009

3.Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының «Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің «2018-2019жж қылмыстылықты тіркеуді талдау есебі

4.А.А.Смагулов.Тұрғын-жайға қарсы жасалатын талан-тараж қылмыстарының сипаттамасы.Астана.2004

5.Н.Ф.Кузнецова.Корысть как обязательный признак отдельных составов преступлений в уголовном праве России .Питер.2002

6.С.А.Исаев.Қазіргі кезеңдегі меншікке қарсы қылмыстардың өсуінің жағдайы мен себептері.Алматы. 2013

7.К.Маркс.Полные собрание сочинении. Т.11.М.1947

8.Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының "Ұрлық туралы істер бойынша сот тәжірибесі туралы" 2003 жылғы 11 шілдедегі № 8 нормативтік қаулы

9.Қоғам мүшелерімен 2018-2019жж. меншікке қарсы қылмыстар бойынша жүргізілген сауалнама нәтижесі.

Абдихаликов Е.Б., Ю-11НП тобының магистранты

Байкенжина К.А., з.ғ.к., доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан

ТЕРГЕУШІ- ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚУДАЛАУ ФУНКЦИЯЛАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУШЫ ТҰЛҒА РЕТІНДЕ

Тергеушінің қызметі мен алдын ала тергеу жұмыстарын жүргізудегі рөлі, оның күнделікті атқаратын қызметінің мазмұны мен түрлері осы қызметтің ішкі құрылымы болып табылады да және әрбір қызмет түрі тергеуші қызметінің құрамдас бөлігін құрай отырып, біртұтас тергеуші қызметінің мазмұнын құрайды және сапалық дәрежесін көрсетеді және оның еңбегінің нәтижесі талданады.

Процессуалдық функциялар тергеушінің ғылыми құралы ретінде пайдаланылып, оның қызметіне күнделікті бағыт-бағдар береді және осы қызметті атқарудың жеке дара заңи үлгісі ретінде қарастырылады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 8- бабында қылмыстық іс жүргізудің міндеттері айқындалады, яғни қылмыстарды тез және толық ашу, оларды жасаған адамдарды әшкерелеу және қылмыстық жауапқа тарту, әділ сот талқылауы және қылмыстық заңды дұрыс қолдану [2].

Қылмыстық істер бойынша іс жүргізудің заңда белгіленген тәртібі азаматтарды негізсіз айыптау мен соттаудан, олардың құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеуден қорғауды, кінәсіз адам заңсыз айыпталған немесе сотталған жағдайда оны дереу және толық ақтауды қамтамасыз ету, сондай-ақ заңдылық пен құқық тәртібін нығайтуға, қылмыстың алдын алуға, құқықты құрметтеу көзқарасын қалыптастыруға жәрдемдеседі.

Егер ішкі істер органдарының тергеушілері басым көпшілік қылмыстар бойынша алдын ала тергеуді жүргізетін орган болса, экономикалық және сыбайлас жемқорлық қылмыстарымен күрес агенттігінің қылмыстық ізге түсу функциясын орындау жұмысы 1998 жылдың басынан басталды. Алдын ала тергеу өндірісі бойынша тергеушінің іс жүргізу құзіреті заңмен көрсетілген міндеттерді қамтамасыз ету үшін оның өкілеттігін және алдын ала тергеу әрекеттерін жүргізуде өз бетімен дербестігін арттырады.

ҚР ҚПК-нің 60-бабына сәйкес, тергеуші өз құзыреті шеңберінде қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеу жүргізуге уәкілеттік берілген лауазымды адамы.

Қылмыстық процесте тергеуші бір-ақ функция атқарады. Ол функция – қылмыстық істер бойынша алдын ала тергеу жүргізу және осы алдын ала тергеу жұмыстарын жүргізуге қажетті өз өкілеттілігі шегінде тергеу әрекеттерін жүргізу, бұл өз шеңберінде тергеушінің функциялық өкілеттілігін жүзеге асыру болып табылады.

Осыған сәйкес тергеушінің негізгі міндеті - қылмысты тез арада және толық ашу, қылмыс жасаған адамды әшкерелеу оны тиісті жауапкершілікке тартып, оны айыптау бойынша қозғалған қылмыстық істің сотқа берілуін қамтамасыз ету болып табылды.

Қылмысты ашу, қылмысты жасаған айыптыларды әшкерелеу, істердің көпшілігінде арнайы құралдар мен әдістерді қолданатын ұзақ күрделі жұмыстарды қажет етеді. Қылмыс жасаған айыптыларды әшкерелеу, қылмысты тез арада және толық ашу мақсатында алдын ала тергеу органдары құрылып, өз әрекеттерін жүзеге асырады. Бұл органдар қылмыстың барлық жасау жолдарын және қылмыстың оқиғасын анықтауға, қылмысты жасауда айыпты адамдарды анықтауға және оларды жазалауға, сонымен қатар айыптының жауапкершілігін ауырлататын және жеңілдететін жағдайларды бекітеді; қылмыс нәтижесінде келтірілген материалдық зиян мөлшерін және материалдық зиянды өндіру үшін қолданатын шараларды бекітеді; қылмысты жасауға итермелеген себептерді анықтайды. Барлық дәлелдерді тауып, оларды процессуалды түрде бекітеді.

Тергеушілердің барлығының (ішкі істер органдарының, ұлттық қауіпсіздік органдарының және қаржы полициясы органдарының) өкілеттіктері бірдей болып табылады. Ол өкілеттіктерінің ішінде тергеушінің процессуальдық дербестігі бар екендігін және оның маңызын атап айту қажет.

Тергеушінің процессуалдық дербестігі – оның тергеудің бағыты мен тергеу әрекеттерін жүргізу жөнінде шешімдердің барлығын өзі дербес қабылдайтындығын және іс бойынша жүргізілетін процессуалдық әрекеттердің заңды, әрі уақытында орындалуы үшін толық жауапты болатындығын білдіреді.

Заңда көрсетілген кейбір жағдайларда ғана тергеуші прокурордың санкциясын немесе соттың шешімін алуы тиіс (мысалы, тінту жүргізу үшін прокурордың санкциясын алу қажет, қоғамға қауіпті әрекет жасаған адамды мәжбүрлі түрде сот-психиатрлық сараптамасын жүгізу үшін медициналық мекемеге мәжбүрлеп орналастыру үшін соттың шешімі қажет).

Прокурор немесе тергеу бөлімінің бастығы тергеу жүргізудің барысында қандай шешімдер қабылдау және қандай процессуалдық шаралар қолдану қажеттігі жөнінде тергеушіге шектеу қоя алмайды. Сондықтан да ҚР ҚПК-нің 59-бабының 3-

бөлімінде былай деп көрсетілген: тергеу бөлімі бастығының қылмыстық іс бойынша нұсқауы тергеушінің дербестігін және оның құқықтарын шектей алмайды. ҚР ҚПК 60-бабының 5-бөліміне сәйкес, тергеушінің қызметіне заңсыз араласуға жол берілмейді, оның қызметіне заңсыз араласу қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқтырады. Тергеушінің процессуалдық дербестігін қорғауға бағытталған тағы бір мынадай ереже бар: тергеуші прокурордың қылмыстық іс бойынша нұсқауларымен келіспеген жағдайда ол жөнінде жоғарғы тұрған прокурорға шағымдануға құқылы.

Келесі маңызды мәселе – тергеушінің анықтау органдарымен қарым-қатынастарының процессуалдық тәртібінің заңмен реттелуі болып табылады. Тергеуші өзінің тергеуіндегі қылмыстық іс бойынша: анықтау органдарына орындауға міндетті іздестіру және тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмалар мен нұсқауларын беруге және олардан тергеу әрекеттерін жүргізуге жәрдемдесуді талап етуге; сондай-ақ жедел-іздестіру шараларының материалдарын сұратып алуға, олармен танысуға және қажет болған жағдайларда ол материалдарды заңда белгіленген тәртіп бойынша іске қосуға құқылы.

Тергеушінің құқықтық жағдайына байланысты оның қызметіне биліктік бастама тән екендігін де айту қажет, яғни, тергеушінің өзінің жүргізуіндегі қылмыстық іс бойынша заңға сәйкес шығарылған қаулыларын орындау басқа мекемелер, ұйымдар, лауазымды адамдар мен азаматтар үшін міндетті болып табылады. Олай болмаса, тергеуші өзінің алдына қойылған міндеттерін, соның ішінде қылмыстарды тез арада және толық ашу, қылмыс жасаған адамдарды тиісті жауапкершілікке тарту қызметін жүзеге асыра алмас еді.

Алдын ала тергеу жүргізген кезде тергеудің бағыты туралы және тергеу әрекеттерін жүргізу туралы барлық шешімдерді тергеуші өз бетімен, дербес қабылдайды, ешкімнің бұйрығы, нұсқауы оның дербес әрекетіне бөгет бола алмайды, өйткені қарауына алған қылмыстық іс бойынша шешімді тергеуші өз өкілеттілігінің шеңберінде ғана қабылдай алады. Қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеу кезінде жиналған, қылмыстық іске тігілген сөйтіп арнайы тізім арқылы сотқа жіберілген материалдар басты сот талқылауының негізін құрайды және басты сот талқылауы барысында басшылыққа алынады, сол материалдардың заңға сәйкес алынғандығы шындыққа сәйкес екендігі дәлелденеді.

Жан-жақты, объективті, толық түрде жүргізілген алдын ала тергеу әрекеттерінің қорытындылары, шығарған қаулы, толтырған хаттамалары сотта іс қарау барысында заңды, негізделген, әділ үкім шығаруға жағдайлар туғызады. Егер тергеуші заңмен белгіленген алдын ала тергеу органдарының дәлелдемелерді

жинау, бекіту, зерттеу тәсілдері мен құралдарын толығымен қолданбаса, істің мән-жайын бір жақты, үстірт зерттесе, өзінің заң шеңберінде берілген міндеттерін дұрыс атқармаса, яғни негізсіз айыптауға жол берсе немесе заңға қайшы әрекеттерді жүзеге асырса, мұндай әрекет сотта іс жүргізуді қиындатып жіберуі мүмкін, кейде тіпті заңсыз үкімнің шығуына немесе қылмыстық істі қайта тергеуге жіберуге әкеліп соқтырады.

Тергеушіге тек жасалған қылмыстың бетін ашып, қылмыс жасаған адамдарды әшкерелеп, оларды қылмыстық жауапкершілікке тарту ғана тапсырылып қоймай, сонымен қатар қылмыстың алдын алу, қылмыстың жасалу себептері мен жағдайларын анықтау, қоғамға қауіпті әрекеттерді болғызбау, құқық бұзушылықтың алдын алу шараларын ұйымдастыруға ат салысу, заңдылықты нығайту және азаматтардың құқықтық сана сезімін тәрбиелеу тапсырылады.

Қылмыстық істер бойынша анықтау мен алдын ала тергеу жүргізуді арнаулы органдар жүзеге асырады және бұлардың қызметі сот пен прокуратурадан бөлінген. Алдын ала тергеу органдарының негізгі міндеті – қылмысқа қарсы күрес, қылмыстарды ашу мен алдын ала тергеу жүргізу. Мұндағы негізгі тұлға – тергеуші, осындай толып жатқан міндеттер жүктелген тергеуші мәртебесін көтеру кезек күттірмейтін мәселе болып табылады.

Қылмыстық процесстің теориясындағы мына тұжырымды қатып қалған деп айтуға болады: яғни, бұл бойынша қылмыстық-процессуалдық қызметтің әрбір субъектісі нақтылы функцияларды жеткізуші, соның ішінде, тергеуші, прокурор сияқтылар қылмыстық процесстің негізін құрайды, оның құрылымын және құрылу принциптерін айқындайды.

Алайда, процессуалдық функциялар түсінігі және олардың түрлері туралы мәселе даулы деп айтуға болады. Кейбір ғалымдар қылмыстық сот ісін жүргізуде қылмыстық-процессуалдық қызметтегі қатысушылар (субъектілер) жүзеге асыратын қылмыстық-процессуалдық функциялардың болуын көрсетеді, ал басқалары, керісінше, қылмыстық процессте бір-бірінен оқшауланған қандай да бір процессуалдық функциялардың болуын жоққа шығарады, олардың пікірінше, қылмыстық-процессуалдық заңдылық қылмыстық-процессуалдық қызметті түрлі функцияларға қатаң межелей бөлу үшін негіз бола алмайды.

Дегенмен, қылмыстық-процессуалдық функциялар концепциясының жақтаушылары арасында да бірталай мәнді мәселелер бойынша, мәселен, нақ осы процессуалдық функциялардың түсінігі, олардың мәні, қылмыстық процесстегі саны туралы көзқарас сәйкестігі жоқ. Тіпті, аттас функциялардың түсінігінің өзіне

түрлі авторлар көбінесе әртүрлі мазмұн береді. Кейбір авторлар, қылмыстық-процессуалдық қызметтің алуан түрлі субъектілерімен тең жағдайда жүзеге асырылатын қылмыстық-процессуалдық функциялар жоқ, болуы да мүмкін емес дегенге саяды [3, 97-99б б].

Сондай-ақ, қылмыстық істер бойынша іс жүргізудің заңда белгіленген тәртібі адамды және азаматты негізсіз айыптау мен соттаудан, олардың құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеуден қорғауды, кінәсіз адам заңсыз айыпталған немесе сотталған жағдайда - оны дереу және толық ақтауды қамтамасыз етуі, сондай-ақ заңдылық пен құқық тәртібін нығайтуға, қылмыстың алдын алуға, құқықты құрметтеу көзқарасын қалыптастыруға жәрдемдесуі тиіс.

Қылмыстық істің барлық қатысушыларының қызметі осы міндеттерге бағынған, бірақ жоғарыда аталған мақсаттардың нәтижесі әрбір қатысушылардың функцияларының нақты бөлінуінде ғана мүмкін бола алады, соның ішінде тергеушінің де.

Бұл үшін мемлекет тергеушінің құқықтық мәртебесін анықтап, оған нақтылы құқықтар берді және міндеттер жүктеді, осы өкілеттілік негізінде тергеуші қылмыстық іс бойынша тергеу амалдарын жүргізеді. Тергеушінің процессуалдық мәртебесін реттейтін нормаларды жетілдіру үшін, тергеуші немен шұғылдануы тиіс, оған қандай функцияларды атқару жүктелген, қандай міндеттері мен құқықтары бар, ол қай кезде және қалай жүзеге асырылуы керек, оған сеніп тапсырылған қылмыстық істі тергей отырып сот ісін жүргізудегі мақсаттарға жетуде оған қандай рөл берілген, міне, осыларды нақты айқындау қажет, дегенменде мұндай нақты мүмкіндік әлі жоқ.

Тергеуші функциясының заңмен нақты, дәл айқындалуы, әсіресе, заңға маңызды өзгерістер енген кезде, оның реформалануы мен жаңа қылмыстық - процессуалдық кодекс қабылдау кезінде қажет, бірақ кодекс қабылданғаннан кейін де қоғамдағы өзгерістерге қатысты заңдарға да өзгерістер енгізіліп тұратындықтан бұл тұрақтылық әлі де орнай қойған жоқ.

Өкінішке орай, қолданыстағы процессуалдық заң нормаларының талдауы көрсеткендей, заңдық тұрғыда тергеуші функцияларының бәрі бірдей заңда белгіленбеген, өйткені функцияларды айқындау, тергеушіге қандай да бір немесе басқа да функциялардың қатыстылығын, олардың түрлерін анықтау, сондай-ақ олардың заң нормаларында нақты бекітілуін және осылар жайлы қандай көзқарастар бар – екенділігі жайлы зерттеулер жүргізу бүгінде әлі өзекті мәселелердің бірі болып қалып отыр.

Процесстің әрбір қатысушысы тек оның өзіне ғана тән қылмыстық-процессуалдық функцияны жүзеге асырады және осыған сәйкес процессуалдық функция деп ең басты міндеті көрсетілетін және процесстің әрбір қатысушысының процессуалдық рөлі айқындалатын негізгі процессуалдық міндетті айтады.

Сонымен бірге, процесстің барлық қатысушыларының алдында тең дәрежеде тұрған негізгі процессуалдық міндеттердің ортақтығы бұл міндеттердің процесс кезінде түрліше, олардың әрқайсысының арнайы тәсілдермен, алуан түрлі процессуалдық формада орындалатынын жоққа шығармайды.

Қылмыстық сот ісін жүргізуде қылмыстық-процессуалдық қызметтің дербес қатысушысы ретіндегі тергеушімен орындалатын процессуалдық функцияларға келетін болсақ, кейбіреулер тергеуші бір мезгілде үш функцияны атқарады деп санайды: айыптау, қорғау және істің шешілуі, - және де айыптау (қылмыстық қуғындау) мен қорғау функциясы тергеушіде процессте кінәлі пайда болғаннан кейін ғана көрінеді деп атап көрсетеді [4, 37-39 бб.].

Осы сәтке дейінгі тергеушінің бүкіл қызметі – процессуалдық функциялары жіктелмеген тергеу қызметі, бастапқы тергеу және де бұл қызмет қылмыстық қуғындауға қажетті дайындық түрінде болады, бірақ қылмыстық қуғындаудың нақ өзі емес. Осының нәтижесінде тергеушінің аса жауапты қызметі көбінесе бастапқы тергеу ісінен айып тағуға дейінге әжептәуір маңызды кезең бойы дербес және қандай да бір процессуалдық функциямен қамтылмаған күйінде қалады.

Дегенмен де, тергеуші жұмысының қылмысты ашуға, қылмыскерді табу мен әшкерелеуге бағытталған зор, тынымсыз, шешуші бөлігі процессуалдық функция теориясында өзінің тиісті көрінісін таппаған.

Қылмысты тергеудің мемлекеттік-құқықтық функциясын жүзеге асырушы мемлекеттің органы тергеуші болып табылатынын атап өту керек. Тергеушілер осы функцияны жүзеге асыру үшін арнайы құрылған. Қылмысты ашу және тергеу, кінәлілерді табу, адамның адамшылық келбетін қалпына келтіру – тергеуші жұмысының мәні. Істің қалай аяқталуы, көп жағдайда, оның істі қаншалықты білетіндігі мен күш-қайратына, бірбеткейлігі мен ширақтығына, бастамасы мен ержүректілігіне байланысты.

Кейбір авторлар тергеушіде бір ғана процессуалдық функция бар, ол – істің жан-жақты, толық және шынайы зерттелуі деп көрсетеді [5,78-79бб]. Мұндай пікірмен де келісуге болмайды, істі зерттеу тергеушіге ғана тән функция емес; қылмыстық іс бойынша сот та, прокурор да, тергеуші мен тергеу жүргізу ұйымдары бірдей дәрежеде қолданатын ақиқатты орнықтырудың процессуалдық тәсілі.

Сондай-ақ, тергеушілерге бес функцияны бөліп берген авторлар пікірі де бар, соның ішінде жұртшылықты қылмыспен күреске тарту және тәрбиелеу функциясы сияқтылар. Кейбір авторлар тергеуші қызметіндегі негізгі бір ғана функцияны – тексеру функциясының жүзеге асуын ғана қарастырады.

Бұл пікірді жақтаушылар тергеушінің қылмыстық істі тергеу ісі бойынша процессуалдық қызметінің біртұтас сипаты мен мәнін негізінен іс жүргізудің басқа қатысушыларына тән бірқатар дара функцияларға жіктеу жасанды болып табылады деп есептейді [6,45-46бб].

Қылмыстық істі тергеудегі тергеуші қызметінің түрлі жақтарын қарастыратын тергеушінің процессуалдық функцияларының атауы қылмыстық процесстің нақтылы бір кезеңінің атауымен сәйкес келмеуі мүмкін немесе бұл функцияны тергеушінің жүзеге асыруы қылмыстық істің барысындағы сотқа дейінгі барлық кезеңіне таралуы, яки қылмыстық істің қозғалу сатысындағы немесе алдын ала тергеудегі белгілі бір уақытты ғана қамтуы мүмкін.

Қылмыстық істі тергеу кезіндегі тергеуші жүзеге асыратын функциялар жайлы ресей авторы А.М.Ларин тергеушіге қылмыстық-процессуалдық қызметтегі мақсаттарға лайық мынадай функциялар тән дегенді айтады: істің жайын зерттеу, қылмыстық қудалау, қорғау, зиянды жою және өтеу, азаматтық талап қоюға қарсы қарсылық білдіру, іске қатысушы тұлғалардың құқығы мен заңды талаптарын қамтамасыз ету, қылмыстың алдын алу, процессуалдық басқару және істі шешу [7, 79-80б б.].

Бұл функцияларды автор процессуалдық функцияларға өз анықтамасын бере отырып айқындады: процессуалдық функциялар – бұл ерекше тікелей мақсаттар бойынша ажыратылатын қылмыстық-процессуалдық қызметтің іс жүргізудегі қорытындысында қол жеткізілетін түрлері (компоненттері).

Процессуалдық функциялар туралы сөз қозғағанда күрделі және сан қырлы болып келетін қылмыстық-процессуалдық қызметтің, шынында да, түрлі құрамдас бөліктерден құралатынын атап өту қажет. Алайда, процесстің бөліктерін (кезеңдерін) процесстің сатысына жатқызу үрдіс алған.

Сондықтан да, мына анықтама қажет: қылмыстық-процессуалдық қызметтің қылмыстық процесстің барлық сатысына тән құрамдас бөліктері бар. Қылмыстық-процессуалдық функцияларды қылмыстық-процессуалдық қызметтің өзінің бағыттары бойынша яғни жуық арадағы мақсаттарға жіктелетін, қызметтің осы түрінің нәтижесін көздеген аса маңызды түрі ретінде қарастыру қажет.

Қылмыстық істің жүргізілуі, қылмыстық процесстің дамуы қылмыстық-процессуалдық қызметтің өз бағыттары бойынша диалектикалық тұрғыдан қарама-қарсы екі түрінің – айыптау мен қорғаудың «күресімен» байланысты.

Бұл «күрестің» қорытындысын және тиісті шешім шығару үшін қылмыстық-процессуалдық қызметтегі істі шешудің үшінші түрі қажет. Демек, қылмыстық процессте, тергеуші қызметінде қылмыстық-процессуалдық функциялардың үш түрі бар: айып тағу (қылмыстық қуғындау); қорғау және істі шешу.

Автор көрсеткен функциялар, көп жағдайда, басқа авторлар да атаған функциялармен ұқсас, бірақ олардың қайсысы қай кезде пайда болу мәселесі басқаша шешілген. Түрлі қылмыстық-процессуалдық функцияларды бөлуде, олардың процесстің түрлі қатысушыларына жүктелуі тәрізді, психология заңының біліміне сүйену қажет. Айыптау мен қорғаудың біріктірілген функциясын бір адамның орындауы екі міндетті шарттың қатаң сақталуында ғана мүмкін болады.

Біріншіден, мұндай адам ішкі сенім бойынша ол белгілеуге және бағалауға тиіс істің нақтылы жағдайын ескере отырып, алда тұрған таңдауға толық еркіндік алуы тиіс

Екіншіден, бұл адам психологиялық тұрғыдан, іс бағдарындағы осыған дейін жасалған тұжырымдармен күні бұрын байланысты болмауы қажет. Тұжырымның әлі жасалмағаны маңызды.

Демек, бұл – тұлға бір мезгілде айыптауды да, қорғауды да оған (оның ұғымында) ана жақ та, мына жақ та артықшылықта, дұрыс немесе негізді болып көрінбегенге дейін ғана жүзеге асыра алады деген сөз. Қандай да бір тұжырыммен келген және оны ашық айтқан адам, әдетте, бұдан әрі де осы тұжырымдарды қорғауға және қарама-қарсы сипаттағы дәлелдерді жете бағаламауға бейім. Жеке тұлғаның психологиялық мүмкіндігі шектеулі, сондықтан да ол, әдетте, белгілі бір бағыттағы және көлемдегі ақыл-ой жұмысын жақсы атқарады [8, 38-42бб.].

Осылайша, айтылғандарды қорытындылай келе, процесстің белгілі бір сатысында субъект нақтылы бір шешімге келуі керек, ал заңдылық, өз кезегінде, оған істің нақтылы жағдайын ескере отырып, ішкі наным бойынша ол жүзеге асыратын функцияны таңдауға еркіндік береді және де процесстің қандай да бір қатысушысымен (прокурор, сот) таңдау жасалынбағанға дейін, психологиялық тұрғыдан ол өз қызметінде толығымен айыптауға да, қорғауға да тең дәрежеде ықпал ете отырып, шынайы қалпында қала алады деп есептейді. Тергеуші қызметін жеке құрамдас бөліктерге (функцияларға) мүшелеу тек қана механикалық тәсіл емес, оның негізінде қарастырылып отырған қызметтің сол және басқа да

бағыттағы өзгешелігі бар, ол өзгешелік туралы әр түрлі авторлар түрліше пікірлер білдіреді, біздің ойымызша осы пікірлердің барлығын бір-бірімен салыстырып оның қайсысысы тергеушінің өкілеттілігіне нұсқан келтірмейтін болса, сонысын қабылдау, яғни қалдыру керек.

Қылмыстық іс жүргізуден туындайтын қылмыстық-процессуалдық функциялар қылмыстық-процессуалдық құқықта жеке-дара бекітілген. Олардың кейбіреуі заңда анық көрсетілген (мысалы, қылмыс туралы хабарды қарастыру және қылмыспен келтірілген материалдық шығынды өтеу), басқалары нақтылы институтар арқылы байланыстырылған (мысалы, айыптау функциясы). Яғни, процессуалдық функциялар тек қана теориялық қана емес, сонымен бірге құқықтық категория. Процессуалдық функциялар процесске қатысушылардың міндеттері мен құқықтық жағдайының арасындағы байланыстырушы буын, олар көбінесе, тергеушінің процессуалдық жағдайын, оның құқықтары мен міндеттерін алдын ала анықтайды, жекелеген құқықтық институттар мен нормаларда нақтыланады да іс жүргізу барысында қолданылады.

Тергеушінің процессуалдық функциясы жүйесін тану, оның қызметінің негізгі бағыты ретінде қылмыстық іс жүргізудің міндеттерінің орындалуындағы тергеушінің рөлін барынша толық танып-білуге, оның қызметін реттейтін әрбір құқықтық институт пен әрбір норманы дұрыс түсінуге және қолдануға мүмкіндік береді [9, 3-66б.].

Жоғарыда аталғандарды назарда ұстай отырып, бағыттар, түрлер, құрамдас бөліктер, қылмыстық іс жүргізу міндеттерімен негізделген оның қылмыстық-процессуалдық қызметінің бөлігі ретіндегі тергеушінің процессуалдық функциясының мынадай анықтамасымен келісуге болады.

Осылайша, тергеушінің процессуалдық функциялары сот ісін жүргізу мен тергеушінің құқықтық жағдайының арасындағы міндеттерді байланыстыратын өзгеше буын болып табылады. Ізінше, логикалық түсініктің бірізді қатарын түзуге болады, олардың әрқайсысы келесінің қажеттілігін тудырады: қылмыстық сот ісін жүргізу міндеттері – тергеушінің қылмыстық-процессуалдық қызметін, қылмыстық-процессуалдық функциялар – тергеушінің процессуалдық өкілеттілігінің қажеттілігін тудырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Қылмыстық процестік кодексі 04.07.14ж. қабылданған

2. Гаврилов Б.О процессуальной самостоятельности следователя: история, реальное состояние, перспективы развития. М.2011
3. Патсаев У. Предварительное следствие в Республике Казахстан: проблемы и возможные пути повышения роли следователя. Алматы. 2010
4. Кенжебекова Э.П. Қылмыстық іс қозғау сатысындағы дәлелдеу мәселелері. Астана.2012
5. Еркенов С.Е., Султанов С. Тергеу әрекеттерінің тактикасы. Қостанай.2014
6. Ларин А.М. Процессуальные гарантии и функция уголовного преследования. М. 2011
7. Кусаинов Ш. Личность обвиняемого как субъект уголовно-процессуальных отношений. Караганда. 2013
8. Мельников В.Ю. Следователь и дознаватель в уголовном процессе. М.2010.

CONTENTS

EKOLOGIE	3
Environmentální a meteorologické problémy velkých městech a průmyslových zón	
Жакьяева Д., Рысжан А.Е., Есенаманова Ж.С., Есенаманова М.С., Тлепбергенова А.Е. СУЩЕСТВУЮЩИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СЕВЕРНОГО КАСПИЯ.....	3
Салихов Р., Тлепбергенова А.Е., Есенаманова Ж.С., Есенаманова М.С. АНАЛИЗ СИТУАЦИИ В ОБЛАСТИ ОБРАЩЕНИЯ С ТВЕРДЫМИ БЫТОВЫМИ ОТХОДАМИ В АТЫРАУСКОЙ ОБЛАСТИ.....	7
EKONOMICKÉ VĚDY	
Zemědělské ekonomika	
Садуакасова Анель ҚР ШАҒЫН Кәсіпкерлікті дамыту.....	13
Banky a bankovní systém	
Ким Н.Р., Бисенова Р.А, Кулакаева И.Ж. СТРАТЕГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕПОЗИТНОЙ ПОЛИТИКИ БАНКА.....	16
Finanční vztahy	
Айдосова Б.Х. Ыдырыс Е.Ж. Кулакаева И.Ж. САҚТАНДЫРУ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІН АШАТЫН НЕГІЗГІ ТӘСІЛДЕРДІҢ КАТЕГОРИЯСЫН АНЫҚТАУ	20
Айдосова Б.Х. Ыдырыс Е.Ж. Кулакаева И.Ж. САҚТАНДЫРУ ҰЙЫМЫ МЕН САҚТАНДЫРУ ӨНІМІНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІНІҢ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ.....	26
Účetnictví a audit	
Түлеуова А., Нуржанова И.С. СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ ЕСЕБІ ЖҮЙЕСІНДЕ ӨНДІРІСКЕ АРНАЛҒАН ШЫҒЫНДАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ	31
CHEMIE A CHEMICKE TECHNOLOGIE	
Rustembekov K.T., Toibek A.A., Kasymkhanova N.D., Sadueva A.K. SYNTHESIS AND X-RAY PHASE ANALYSIS OF DOUBLE CALCIUM TELLURITES	37

HISTORIE

Obecná historie

Жақсылықова А.С. АЛТЫН ОРДАНЫҢ САЯСИ-ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА СЕПТІГІН ТИГІЗГЕН МИКРОФАКТОРЛАР.....	42
--	-----------

LÉKAŘSKÉ VĚDY

Klinická medicína

Кадылхан А.Г., Мамаева Г.К., Махмутова А.М. ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ДИАГНОСТИКИ РАССЕЯННОГО СКЛЕРОЗА.....	48
Мамаева Г.К., Кадылхан А.Г., Махмутова А.М. НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ЛЕЧЕНИЯ БОЛЕЗНИ ПАРКИНСОНА	55

PEDAGOGICKÉ VĚDY

Problémy tréninku

Эпп Т.В. ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В СФЕРЕ МОДЕРНИЗАЦИИ СОЗНАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ШКОЛЬНИКА И ЕГО АКТУАЛЬНОСТЬ.	63
Пискунова Л.Н. КАК ДИСТАНЦИОННО ПРЕПОДАВАТЬ РУССКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРУ	68
Базылова А.А. САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ АКТИВИЗАЦИИ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ И ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.	70
Жамиева Ж.Г. КАК ОРГАНИЗОВАТЬ ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА. ПЛАН ДЕЙСТВИЯ ДЛЯ УЧИТЕЛЯ.	75

Metodické základy vzdělávacího procesu

Оспанова Ж.Қ., Бапахова Р.Ж. ЕЛІМІЗДІҢ БОЛАШАҒЫН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	80
---	-----------

Moderní metody výuky

Sarsekeyeva Zh.Ye., Auken A.O., Safarova N.B. DIAGNOSIS AND PREVENTION OF STUDENT FAILURE.....	83
Квасных Г.С., Калмыкова Т.В. РОЛЬ ИЗЛОЖЕНИЙ В РЕЧЕВОМ РАЗВИТИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	86
Кадирберлина Ә.А., Мукушева А.С. МЕКТЕПТЕ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДА ИНТЕРАКТИВТІ ТАҚТАНЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	89

Нурлыбаева Б.С. ПРЕПОДАВАНИЕ УРОКОВ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ..... 92

Bandaletova Ye.S., Sarsekeyeva Zh.Ye. FORMATION OF NATURE KNOWLEDGE
AT PRIMARY SCHOOL CHILDREN 96

PŘÁVNÍ VĚDY

Moderní metody výuky

Әкімжан А.Е., Байкенжина К.А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҰРЛЫҚ
ЖАСАУДЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН ЖАҒДАЙЛАРЫ 99

Абдихаликов Е.Б., Байкенжина К.А., ТЕРГЕУШІ- ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚУДАЛАУ
ФУНКЦИЯЛАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУШЫ ТҰЛҒА РЕТІНДЕ..... 112

CONTENTS.....122

285048

285058

285038

285099

285101

285102

285025

285040

285077

285046

285047

285159

285160

285161

285162

285059

284959

284976

285083

285085

285165

284935

284936